Volume-8 | Issue-2 | February-2019 | PRINT ISSN - 2250-1991

ORIGINAL RESEARCH PAPER

Science

MOLECULAR CHARACTERIZATION OF WINGED BEAN (*PSOPHOCARPUS TETRAGONOLOBUS*) MUTANT LINES

KEY WORDS: Winged bean, Mutants, ISSR markers.

Dr. Anil L. Bhalerao Assistant Professor in Botany, S.S. & L.S. Patkar College of Arts & Science, Goregaon (west), Mumbai-400062.

Nisha W. Sutar* Department of Botany, S.S. & L.S. Patkar College of Arts & Science, Goregaon (west), Mumbai-400062. *Corresponding Author

ABSTRACT

In the present investigation, eight morphologically distinct mutants of winged bean and control were evaluated for the assessment of genetic alterations induced through mutagenesis.
Out of the nine ISSR primers used, 3 primers were able to amplify and out of 45 fragments, 37 were polymorphic in nature (82.22 %). Hence it is inferred that the mutants of winged bean are not only morphologically /biochemically different but genetically also they are variable. The actual quantum of genetic variation achieved through induced mutation has been studied by using ISSR molecular marker. The *xantha* mutant can be used in breeding programme of ornamental garden plants for developing attractive leaf colour. The long pod and early maturing mutants can be used beneficially in further breeding programme of winged bean for developing its novel recombinant plant types having commercial utility value.

Introduction

"DNA markers are a class of molecular markers, which utilize the DNA polymorphism between organisms." The DNA polymorphism can result from the induced mutation, recombination, inversion, deletion and duplication in genomic DNA. Marker assisted selection can be used as a powerful tool for the differentiation and identification of mutant plant types from the mutant populations at seedling stage (George, 2006).

Genetic engineering and biotechnology hold great potential for plant breeding as they promise to expedite the time taken to produce crop varieties. With the use of molecular techniques it is now possible to hasten the transfer of desirable genes from related species. In addition the polygenic characters which were previously very difficult to analyze by using traditional plant breeding methods, can now be easily tagged using molecular markers.

There are various types of DNA markers presently available to evaluate DNA polymorphism in sample genomes. Selection of a correct marker system depends upon the type of study to be undertaken and the marker system used. These markers are generally classified as (a) hybridization based markers in which the DNA profiles are visualized by hybridizing the restriction enzyme digested DNA to a labelled probe, which is a DNA fragment of known or unknown sequence and (b) the PCR based markers.

In case of PCR based markers, the primers of known sequence and length are used to amplify genomic DNA sequences which are visualized by gel electrophoresis technique. The PCR which is a versatile and extremely sensitive technique, (Saiki et al., 1995) that uses a thermostable DNA polymerase (Saiki et al, 1988) has changed the total scenario of molecular biology with new possibilities in molecular marker research. Some of the hybridization as well as PCR based marker systems have been detailed below:

RFLP – Restriction Fragment Length Polymorphism

In RFLP analysis restriction endonuclease digested genomic DNA is resolved by gel electrophoresis and then blotted on to a nitrocellulose membrane (Southern, 1975). Specific banding patterns are then visualized by hybridization with a labelled probe.
STS – Sequence Tagged Sites

In this, RFLP probes specifically linked to a desirable trait can be converted into PCR based STS oligonucleotide primers, based on nucleotide sequence of the probe giving a polymorphic band pattern. This is extremely useful for studying the relationship among several species at specific locus (Bustos et al., 1999)
EST – Expressed Sequence Tag Markers

These are introduced by Adams et al., (1991) and are obtained by partial sequencing of random CDNA clones.

1. Microsatellites and Mini satellites

It is known that about 30 to 90 percent of the genome of virtually all eukaryotic species is made up of repetitive DNA, which is highly polymorphic in nature. One major form of repetitive DNA, has been microsatellites and minisatellites. Minisatellites are tandem repeats with a monomer length of about 11-6 bp while microsatellites are short tandem or simple sequence repeats of 1-6 bp length, repeated several times.

RAPD – Randomly Amplified Polymorphic DNA

Welsh and McClelland (1990) introduced RAPD technique for the first time. Here, a single primer anneals to the genomic DNA at two different sites on complementary strands of DNA template. A discrete DNA product is obtained after PCR amplification, if these priming sites are within the amplification range of each others.
AFLP – Amplified Fragment Length Polymorphism

This technique was developed by Vos et al., (1995). It is based on selective amplification of restriction enzyme digested DNA fragments with specific primers. Multiple bands are generated in each amplification reaction that contain DNA markers of random origin.

ISSR – Inter Simple Sequence Repeats

Ziethkiewicz et al., (1994) reported this technique for the first time, where microsatellites anchored at the 3' end are used for amplifying genomic DNA. The anchor also allows only a subset of the targetted inter-repeat regions to be amplified, thereby reducing the high number of PCR products expected from the primers of inter-repeat region.

ISSR marker was found simple and capable of producing reproducible and greater polymorphism than other marker system. (Wolfe et al.,1998). The efficiency of ISSR markers than RAPD markers is higher, which is well visualized from higher frequency bands and polymorphic information content values (Chattopadhyay et al., 2005).

Review of literature

The winged bean is classified under family *Leguminosae*. Botanically it is known as *Psophocarpus tetragonolobus* (L.) DC. The genus *Psophocarpus* was first proposed by Neckner in 1790 (Verdcourt and Halliday, 1978). It is commonly known as Goa bean, Asparagus bean and four angled bean.

The genus *Psophocarpus* comprises nine species. Verdcourt and Halliday (1978) have suggested a classification for this genus. The different species like the *Psophocarpus* scandens (Endl) Verdc, *Psophocarpus grandiflorus* Wilczek and Psophocarpus palustris

'RESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal
Impact Factor - (SJIF) – 6.625, (CIF) - 3.452(2015), (GIF)–0.676 (2013)
Special Issue 203 : गांधी विचारधारा एवं ग्रामस्वराज्य संकल्पना
ISSN : 2348-7143
October-2019

ग्रामीण विकासविषयक गांधीजींच्या विचारांची समकालीनता

नितीनकुमार बाबासाहेब बांगर
सहाय्यक प्राध्यापक,
राज्यशास्त्र विभाग,
अण्णासाहेब वर्तक महाविद्यालय
वसई रोड (प) जि.पालघर-४०१२०२.

भारत हा खेड्यांचा देश आहे. अत्यंत प्राचीन काळापासून भारत ही ग्रामीण समुदयाची धरती राहिलेली आहे.ऋग्वेद या सर्वात प्राचीन भारतीय ग्रंथात 'ग्रामिणी' या गावप्रमुखाचा उल्लेख आहे.तसेच वैदिक काळापासून प्रशासनाचे मुलभूत एकक हे खेडेगावच आहे.आजही भारतातील ६९ %लोक खेड्यात राहतात.ग्रामीण भागामध्ये राहणाऱ्या मोठ्या प्रमाणावरीललोकसंख्येचेउदरनिर्वाहाचे व अर्थव्यवस्थेचे प्रमुख साधन शेती हेच आहे.एकूण देशांतर्गत उत्पादनात महत्वाचा वाटा हा शेतीचा आहे.त्यामुळे ग्रामीण लोकांकडे व शेतीकडे दुर्लक्ष करून तयार केलेले कोणतेही सामाजिक-आर्थिक विकासाचे धोरण यशस्वी होऊ शकणार नाही.याला अनुसरूनच गांधीजींचे ग्रामीण विकासाचे विचार अत्यंत म्हत्वाचे आहेत.

सध्याच्या काळाचा विचार करता गांधीजींचे ग्रामीण समाजाच्या संदर्भात मांडलेले विचार हे अतिशय महत्वाचे असून, ग्रामीण समाजाला विकासाची नवीन दिशा दाखवणारे आहेत.त्यांच्या या विचारातून एक समृद्ध व संपन्न ग्रामीण समाज तयार होईल. तसेच हा विकाससाधतानापर्यावरण,आरोग्य,नैतिकमूल्ये,मानवतावाद यांची जोपासना होईल असे वाटते.गांधीजींनी भारतभ्रमण करून तत्कालीन खेड्यांचे प्रत्यक्ष अवलोकन केले. त्यांच्या समोरच्या अडचणी व समस्या जाणून घेऊन खेड्यांच्या साधनसंपत्तीचाही अभ्यास केला होता.गांधीजी म्हणतात खेडे हा भारताचा पाया आहे.खेडे हा राष्ट्राचा मुख्य आधार आहे.खऱ्या भारताचे दर्शन खेड्यामधेच होईल.खेडी स्वयंपूर्ण झाली तरच ती समृद्ध होतील व पर्यायाने देश समृद्ध व संपन्न होईल म्हणूनच 'खेड्याकडे चला' अशी गांधीजींनी हाक दिली. सद्यस्थितीचा विचार करता ग्रामीण समाजासमोर विविध प्रकारच्या अनेक समस्या आहेत,जसे की दारिद्र्य,बेकारी,व्यसनाधीनता,नैतिक अध:पतन यांमधे दिवसेंदिवस वाढ होत चालली आहे.मोठ्या प्रमाणावर खेडी ओस पडत आहेत आणि या सर्व समस्यांवर एकच उपाय आहे,तो म्हणजे गांधीजींनी ग्रामीण विकासाविषयी जे विचार मांडले आहेत त्यांची अंमलबजावणी करणे होय.

ग्रामीण विकास संकल्पना:

विकासही एक लवचिक संकल्पना असल्याने तिचा विविध प्रकारे अर्थ स्पष्ट केला जातो.ग्रामीण विकास या संज्ञेमध्ये ग्रामीण भागातील लोकांच्याजीवनाच्या दर्जामध्ये सुधारणा करण्याच्या दृष्टीकोनातून ग्रामीण भागातील एकूण विकासाचा अर्थ अभिप्रेत आहे.थोडक्यात, ग्रामीण भागाचा सर्वांगीण विकास घडवून आणणे म्हणजे ग्रामीण विकास होय.या अर्थी ही एक सर्वसमावेशकआणि विविधांगी संकल्पना असून यामध्ये कृषी व कृषीसंबंधीत उपक्रम,ग्रामीण व कुटीरोद्योग,ग्रामीण कला व हस्तकला,सामाजिक-आर्थिक पायाभूत सुविधा आणि या सर्वांहून महत्वाचे म्हणजे ग्रामीण भागातील नैसर्गिक आणि मानवी साधनसंपत्ती यांचा समावेश होतो.

ग्रामीण विकासाची काही प्रारूपे:

सध्या ग्रामीण विकासाचे अनेक नमुने,प्रारूपे तसेच अनेक दृष्टीकोन देखील आहेत. मात्र ग्रामीण विकासाचे सर्वत्र मान्य असलेले असे कोणतेही मॉडेल नाही की जे ग्रामीण विकासाची विद्यमान घटना स्पष्ट

TRUE COPY

7.

समाज माध्यमांचा समाजावरील प्रभाव

बांगर नितीनकुमार बाबासाहेब
सहाय्यक प्राध्यापक,
राज्यशास्त्र विभाग, अण्णासाहेब वर्तक महाविद्यालय,
वसई रोड (प) जि.पालघर. ४०१२०२.

समाज आणि माध्यमे यांचा अनन्यसाधारण संबंध आहे. समाजाचे प्रतिबिंब माध्यमात सातत्याने उमटत असते. वर्तमान, भूतकाळ आणि भविष्यकालीन सामाजिक परिस्थितीवर माध्यमांचे कटाक्षाने लक्ष असते. सामाजीक व त्रांतिक प्रगती बरोबरच माध्यमांमध्ये प्रगती घडून येत असते. सध्याचे युग हे माहिती तंत्रज्ञानाचे युग म्हणून ओळखले जाते. सर्वच क्षेत्रात तंत्रज्ञाने मोठ्या प्रमाणात प्रगती साधलेली आहे. आधुनिक काळात माहिती संज्ञापन तंत्रज्ञानाच्या प्रगतीने संपूर्ण व्यक्तिगत व सार्वजनिक जीवन व्यापून टाकले आहे. सर्वच क्षेत्रात मोठ्या प्रमाणात प्रगती साधल्याने जग जवळ येत असून ते एक वैश्वीक खेडे बनत चालले आहे. या समाज माध्यमांचा प्रभाव सर्वच घटकांवर पडत आहे. प्रगत विज्ञान व तत्रंज्ञानामुळे समाजात मीहितीची देवाण-घेवाण करणारी विवध माध्यमे निर्माण झाली आहेत. यामुळे व्यक्तीला आपले विचार व भावना यांची देवाण-घेवाण करण्यासाठी एक मोठे व्यासपीठ मिळाले आहे. आज बहुसंख्य लोक याचा वापर करीत आहेत. ही माध्यमे व्यक्तिच्या दैनंदिन जीवनाची अविभाज्य भाग बनली आहेत. यामुळे व्यक्तिच्या जीवनपद्धतीमध्ये मोठा बदल घडून आलेला आहे. या समाज माध्यमांमुळे समाजातील विविध घटकांवर चांगला, तसेच वाईटही प्रभाव पडलेला दिसून येतो.

समाज माध्यमे म्हणजे अशी माध्यमे की, ज्या माध्यमांमार्फत समाजात सतत वैचारिक देवाण-घेवाण होत असते. या माध्यमात पहाणे, ऐकणे आणि वाचणे या तिन्ही क्रिया एकत्र करू शकतात. सध्याच्या काळात इंटरनेटच्या माध्यमातून लोक आपले विचार, चित्रे, चित्रफिती, ध्वनीफिती इ.

TRUE COPY

International Journal of Advance and Applied Research (IJAAR)
Peer Reviewed Bi-Monthly
ISSN – 2347-7075
Impact Factor – 6.457
Vol.6 No.6 July–Aug 2019

सिंधुदुर्ग किल्ल्यची ऐतिहासिक माहिती

दिपक कोलू वळवी,

अण्णासाहेब वर्तक महाविद्यालय, वसई (प.),पालघर

प्रस्तावना:

महाराष्ट्राला जवळपास ७२०किलोमीटर लांबीची किनारपट्टी लाभली आहे. याच किनारपट्टीवर अनेक जलदुर्ग इतिहासाची साक्ष देत कित्येक शतके आपले अस्तित्व टिकून आहेत छत्रपती शिवाजी महाराजांनी याच जलदुर्गांच्या पाठबळावर कोकण किनारपट्टीवर स्वराज्य भक्कम केले भारतीय आरमाराचे जनक म्हणून छत्रपती शिवाजी महाराजांना अनेक इतिहासकारांनी गौरविले आहे. महाराष्ट्रातील जाल्दुर्गांचाअभ्यास करताना शिवाजी महाराजांचेआरमार विषयक धोरण समजून घेणे अत्यंत गरजेचे ठरते शिवरायांच्या काळात हिंदू धर्मात समुद्रपर्यटन निषिद्ध समजले जात होतेपरंतु शिवरायांनी दूरदृष्टीच्या साह्याने आरमारी शक्ती वाढविण्याकडे विशेष लक्ष दिले आणि 'यस्य आरमार तस्य समुद्र' या तत्त्वाचा अवलंब करून अनेकजलदुर्गांची निर्मिती केली पोर्तुगीज, सिद्धी,डच व इंग्रजांसारख्या समुद्री शत्रूंना रोखण्यासाठी सिंधू सागरावर वर्चस्वनिर्माण करणे आवश्यक होते. त्याकरिता आधीच अस्तित्वात असलेले जलदुर्ग मजबूत केले तर काही किल्ले नव्याने निर्माण केले. त्यांच्यापैकीच एक अत्यंत महत्त्वाचा जलदुर्ग म्हणजे सिंधुदुर्ग किल्लाहा किल्ला छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या आरमारी शक्तीची साक्ष देणारा तसेच नैसर्गिकरित्या अभेद्य असा भक्कम जलदुर्ग होता

उद्देश:

१) सिंधुदुर्ग किल्ल्याची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी समजून घेणे
२) छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या आरमार विषयक धोरणाचा अभ्यास करणे.
३) सिंधुदुर्ग किल्ल्याचे लष्करी व राजकीय महत्त्व अभ्यासणे
४) सिंधुदुर्ग किल्ल्याची रचनाव किल्ल्यातील प्रमुख वास्तूंचा अभ्यास करणे.
५) पर्यटनदृष्ट्या सिंधुदुर्ग किल्ल्याचे महत्व समजून घेणे

TRUE COPY
PRINCIPAL
VIDYAVARDHINI'S
A. V. College of Arts, K. M. College of Commerce, E. S. A. College of Science, Vasai Road, Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202.
ARTS, K. M. COLLEGE OF COMMERCE, E. S. A. COLLEGE OF SCIENCE VASAI ROAD, DIST. PALGHAR

'RESEARCH JOURNEY' International Multidisciplinary E- Research Journal
Impact Factor - (SJIF) – 6.625, (CIF) - 3.452(2015), (GIF)–0.676 (2013)
Special Issue 201(B) : Nature Resources Based Sustainable Development With Special Reference to Tribal Community Rights
ISSN : 2348-7143
October-2019

जव्हार तालुक्यातील आदिवासी जमातींच्या शास्वत विकासाच्या विशेष संदर्भात पर्यटन स्थळांचे सांस्कृतिक अवलोकन.

सौ. लतिका पंकज पाटील
इतिहास विभाग
अण्णासाहेब वर्तक महाविद्यालय, वसई.

गोषवारा :

आजच्या आदिवासी जमातींच्या शाश्वत विकासाकरीता शासकीय आणि अशासकीय स्तरावर विशेष प्रयत्न केला जात आहे. मात्र त्याकरीता राबविण्यात येणाऱ्या विविध योजना, संदर्भ, कृतीकार्यक्रमाचे स्वरूप आदिवासी समाजाच्या वंचित घटकांच्या उन्नतीसाठी अपूरे असल्याचे जाणवते. यादृष्टीने आदिवासी पर्यट ही नवउदयमुख संकल्पना परीणामकारक ठरत आहे. आदिवासी प्रदेशातील नैसर्गिक साधनसंपत्ती आणि संस्कृतीला पर्यटनाच्या माध्यमातून विकसीत करीत असतांना संबंधीत प्रदेशातील आदिवासी जमातींच्या सांस्कृतिक घटकाला जागतिक स्तरावर प्रसिध्दी याद्वारे मिळत आहे. याअनूषंगाने महाराष्ट्रातील पालघर जिल्हयामधील जव्हार तालुक्यातील विविध पर्यटन स्थळांचे नैसर्गिक व ऐतिहासिक महत्व आणि त्याद्वारे स्थानिक आदिवासी जनजातींवर होणारा परिणाम याचा चिकीत्सक अभ्यास प्रस्तूत संशोधन लेखातून मांडण्याचा प्रयत्न करण्यात आला आहे.

प्रस्तूत संशोधन लेखातून जव्हार तालुक्यातील काही निवडक आणि प्रसिध्द अशा पर्यटन स्थळांबाबत चिकीत्सा करण्यात आली आहे. प्रेक्षणिय अशा पर्यटन स्थळांमूळे एखाद्या आदिवासी तालुक्याला किती महत्व प्राप्त होऊ शकते, तसेच पर्यटन स्थळांच्या विकासाबरोबर आदिवासी समाजाचा शाश्वत विकास कसा साधता येतो ह्या बाबींचा मागोवा घेण्यात आला आहे. एखाद्या प्रदेशाची पर्यटन स्थळे ही त्या प्रदेशाचा सांस्कृतिक वारसा असतो. अशा स्थळांमूळे विकासाच्या नव्या वाटा तयार होतात.

मुख्य शब्द : भुपतगड, हनूमान पॉईंट, दाभोसा धबधबा, जयविलास राजवाडा आणि जयसागर धरण.

प्रस्तावना :

महाराष्ट्रातील ३६ वा जिल्हा म्हणून पूर्वाश्रमीच्या ठाणे जिल्हयातून पालघर जिल्हयाची निर्मिती दि. ०१ ऑगस्ट २०१४ रोजी झाली. पालघर जिल्हयातील जव्हार तालुका हा ५६६.४० चौ. कि.मी क्षेत्रफळ असलेला आदिवासी तालुका म्हणून प्रसिध्द आहे. हा तालुका आदिवासी लोकसंख्येचा तालुका म्हणून ओळखला जातो. आदिवासी या शब्दनामाच्या उत्पत्तीबाबत विचारवंतामध्ये कमालीची मतभिन्नता आढळून येते. साधारणतः एक स्वरूपाचा व्यवसाय करणारे, उदरनिर्वाहाची साधने, समान बोलीभाषा आणि रूढी–परंपराचे समानत्व ही आदिवासींची वैशिष्टे मानली जातात. याअनूषंगाने विचार केल्यास जव्हार तालुक्यातील [illegible] आदिवासी जमातींची साम्य स्थळे स्पष्ट जाणवतात. या तालुक्यात ठाकर, महादेव कोळी, मल्हार कोळी, कातकरी आणि वारली ह्या आदिवासी जमाती वास्तव्य करीत आहे, मात्र वारली, कातकरी आणि ठाकर यांची संखा इतर आदिवासींच्या तुलनेत अधिक आहे.

निसर्ग सौंदर्याच्या सानिध्यात असलेल्या जव्हार तालुक्याला उत्तर कोकण प्रदेशाचे महाबळेश्वर असेही म्हणतात. तर येथे पावसाच्या मुबलक प्रमाणामूळे याला पालघर जिल्हयातील चेरापूंजी असे [illegible]

TRUE COPY
S. K. M. COLLEGE ... VASAI ROAD, DIST. PALGHAR 401 202
PRINCIPAL
College ... Vasai Road, Dist. Palghar, Maharashtra 401 202

6

ISSN : 2348-7143
March 2019

RESEARCH JOURNEY International Multidisciplinary E-Research Journal
Impact Factor (SJIF) - 6.261 | Special Issue 156 : Reconnecting with the Principles and Practices of Tribal Life

वारली समाजातील लोकनृत्यांचा अभ्यास

सौ. लतीका पंकज पाटील
अण्णासाहेब वर्तक महाविद्यालय

गोषवारा (अमूर्त) :

वारली समाजातील लोकनृत्यांचा अभ्यास हया संषोधनाच्या माध्यमातुन वारली समाजातील काही निवडक लोकनृत्याचा बारकाईने अभ्यास केला गेला आहे. तसेच सदर अभ्यासातुन वारली समाजातील लोकनृत्यांचा प्रकार, ते सादर करण्याच्या पध्दती, त्यातील काही आख्यायीका व त्यांच्याषी सलंग्न असलेल्या काही प्रथा परंपरांचा देखील मागोवा घेतला गेला आहे.

सदर संषोधनातुन वारली समाजातील काही निवडक लोकनृत्यांच्या परंपरेचा उलगडा केलेला आहे. लोककला व लोकनृत्य प्रकारात आदिवासी जनजातीचे किती महत्व आहे हे सांगितले आहे. लोकनृत्यांच्या माध्यमातुन आदिवासी समाज जिवनाचा मागोवा घेण्यात आला आहे. आदिवासी समाजाचे लोककला व लोकनृत्य ह्या क्षेत्रांतील योगदान अत्यंत महत्वपूर्ण आहे. त्यांच्या लोकनृत्यातून समाज जीवनाचे संपूर्ण दर्षन घडून येते. प्रस्तुत अभ्यास हा वारली समाजातील लोकनृत्यांच्या अभ्यासापुरता मर्यादित राहिल. सदर संषोधनात ठाणे व पालघर जिल्हातील वारली जमातील लोकनृत्यांचाच आढावा घेतला गेला आहे. नृत्य व आदिवासी परंपरा ह्यांचा जास्तीत जास्त संबधाचा अभ्यास केला गेला आहे. सदर संषोधनाकरीता वर्णणात्मक तसेच विष्लेषणात्मक पध्दतीचा वापर केला गेला आहे.

आदिवासींच्या जिवनातील लोकनृत्य हा एक अविभाज्य अंग आहे. कुठल्याही आंनदाच्या क्षणी तो आनंद व्यक्त करण्याकरिता नृत्य हे प्रमुख साधन आहे. इतकेच काय पण नृत्यातुन प्रदर्षित होणाऱ्या समाज जिवनाच्या विविध अंगावरून असे लक्षात येते की, नृत्य हे जणू त्यांच्या जिवनाचे दर्षन घडविणारा एक आरसा आहे. काळ बदलत गेला अनेक प्रवाह येवून गेले पण आजही त्यांनी लोकनृत्याची आपली परंपरा तषीच जपून ठेवली आहे व इतकेच नव्हे काळानूरूप त्यात प्रगती होत आहे.

सूचक शब्द : कांवड, वारली, नाच सदर शब्द संषोधनातील सूचक शब्द आहेत.

प्रास्तावना : इतिहासाचे सर्वसाधारपणे तिन कालखंड पडतात प्राचिन, मध्ययुगीन आणि आधुनिक पैकी प्रचिन इतिहासामध्ये मानव उत्क्रांतीच्या टप्यात असताना सुरवातीला तो रानटी व भटके जीवन जगत होता. नंतर उदरनिर्वाहाची साधने उपलब्ध झाल्यापासून तसेच शेतीचा शोध लागल्या पासुन मानवाचे आयुष्य स्थिरावू लागले. उदरनिर्वाहाच्या गरजांसाठी त्याने आपले भटके जिवन सोडून स्थिर जिवन जगण्यास प्रारंभ केला. तद्नंतर खेडी, ग्राम वसली गेली पूढे नगरांचा व त्यानंतर महानगरांचा उदय झाला. संस्कृतीचा विकास हांवून मानव उत्क्रांतीच्या पूढच्या टप्यात सरकत गेला. एकीकडे मानवाची ही प्रगती होत असताना दुसरीकडे मात्र काही मानवी समुह जंगलात, डोंगरकपाऱ्यात, दऱ्याखोऱ्यात म्हणजेच मानवी वस्तीपासून दूर अषा दुर्गम भागात वास्तव्य करून राहीले. उत्क्रांतीच्या इतिहासात ते आले नाही परंतु त्यानी तिथेच आपले वेगळे विष्व बनविले म्हणून त्यांना आपण 'आदिव' किंवा अगदी मूळचे स्थानिक असल्यामुळे 'आदिवासी' असे संबोधले. जंगलाचे राजे किंवा धरतीची मुळ लेकरे अषा नावानेही तो समाज ओळखला जातो. भारतीय राज्यघटनेने त्यांच्या साठी 'अनुसूचित जमात' असा शब्दप्रयोग केला. डॉ एन. मजुमदार यांनी आदिवासी समाजाची पूढील व्याख्या केली ''समान नाव असनारा एकाच भू-प्रदेषावर वास्तव करणारा एकच भाषा बोलणारा व विवाह व्यवसाय इत्यादी बाबतीत समान निषेधनियमांचे पालन करणार व परस्पर उत्तर दायीत्व निर्माण करण्याच्या दृष्टीने एक पध्दतषीर व्यवस्था स्विकारणाऱ्या कुंटुबाचे किंवा कुंटुब समूहाचे एकत्रीकरण म्हणजे आदिवासी समाज होय.''

आदिवासी समाजाची जी काही वैषिष्ट्ये मानली जातात त्यातील महत्वाचे वैषिष्ट्य म्हणजे आदिवासी जमातीची लोकनृत्ये जितक्या आदिवासी जमाती आहेत तितक्या प्रकारची लोकनृत्ये अस्तित्वात आहेत, ही लोकनृत्याची परंपरा फार प्राचिन आहे हयाचे अनेक दाखले आपणास मिळतात सिंकदरा बरोबर भारतात आलेल्या 'आरेन' नावाचा इतिहासकार म्हणतो, ''जगात भारता इतकी नृत्ये आणि गाणी यांची आवड दुसऱ्या कोणत्याही देषात नाही.''२ दिवसभर काबाडकष्ट करणारे आदिवासी आपला दिवसभराचा क्षीण घालविण्यासाठी एकत्रीत येवून नृत्य करू लागली त्याला पूढे वादयांची व गीतांची साथ मिळाली आणि हिच नृत्य लोकनृत्य म्हणून प्रसिध्द झाली. लोकनृत्याच्या उगमाचा साधारणताहा असा इतिहास असू शकतो. ही नृत्य विषिष्ट वेळेप्रसंगी, सणाच्या दिवषी व त्यांच्या आनंदाच्या क्षणी केली जातात. अष्याच आदिवासी वारली जनजाती समाजाच्या लोकनृत्याच्या आढावा घेतला आहे.

विषय : वारली जमात महाराष्ट्रात ईषान्य भागात वसलेली आहे त्यापैकी ठाणे व पालघर जिल्हातील वाडा, मोखाडा, शहापूर, भिवंडी, जव्हार, डहाणू व वसई येथे प्रामुख्याने मोठ्या प्रमाणात वारली जमात आढळून येते. हे लोक अत्यंत भोळे असून साधे सरळ जिवन जगतात शेती, मजूरी, षिकार इत्यादी ह्यांची उदरनिर्वाहाची साधने होत. चेरा, हिरवा कणसरी माता, धनतरी माता ही वारल्यांची आराध्य दैवत इतिहासकार वि. का. राजवाडे हयांनी वारल्यांच्या उत्पत्तीबद्दल असे सांगितले आहे ''वारली शब्दाची उत्पत्ती कात्तायान यांच्या [illegible] मधील वरूड या शब्दावरून वरूड-वरूडकी-वरूली-वारली अषी झाली असावी व ते मुळचें अनार्य होत''३ अष्या प्रकारे शहरी [illegible] जिवनापासून [illegible] दऱ्याखोऱ्यात हयांनी आपली संस्कृती [illegible] आजही ते आपले आदिम संस्कार टिकवून आहेत. वारली पुरूष कमरेस लंगोटी बांधतात तर स्त्रिया

TRUE COPY
PRINCIPAL

6. Irrigation Policy & Strategy for Indian Agricultur

Dr. Gayatri R. Rajput

Introduction

Water is one of the essential inputs, to produce crops and livestock products. Prope application of water to the soil is very much essential for reaping the highest benefits fro agriculture. It is also important to see the following additional functions of water in cro production.

1. Water supplies adequate moisture to the soil which is essential for germination of seeds, chemical and bacterial process during the plant growth. Water keeps the soil and its environs more favourable and conducive for plant growth.
2. It dilutes and drains out salts in the soil.
3. It softens the soil clods and helps in tillage operations.
4. It enhances the productivity of all farm resources, and
5. It reduces the hazards of frost action.

Water is also recognized as vital resource for life, human and social development and environmental sustainability. In this context water should be treated as social and economic good. Its management throws very much concern to the planners, managers, users *etc.*

India is having the largest irrigated area. Its gross irrigated area had also increased from 22.6 million ha. in 1951 to 96.9 million ha in 1997. Irrigation water management is the most crucial and relevant policy objective in the 21st century. In order to feed the teeming population there is a need to increase 'the productivity of irrigated' area by two to three times.

Water resources in the country were estimated in the past by various committees Irrigation Commission, National Commission on Agriculture etc. The total surface water flow including regenerated flow from ground water was estimated at about 187 M.HM (million ha meters), out of which only 70 M.HM could be used and rest flows into the sea. The total ground water recharge from all the sources was about 45 M.HM in 2007, out of which 36 M.HM is used for irrigation purpose.

AMIERJ Volume-VIII, Special Issue-IV ISSN-2278-5655 February 2019

2018-19 Research paper

'आंधाचं कारटं' स्वकथनातील जागतिकीकरणाचे संदर्भ

प्रा. डॉ. सखाराम डाखोरे
मराठी विभाग अण्णासाहब वर्तक पदवी महाविद्यालय, वसई रोड (प.), जि. पालघर

प्रस्तावना - मराठी साहित्यविश्वात साधारणपणे १९६० नंतर ग्रामीण, दलित, स्त्रीवादी साहित्यप्रवाहांबरोबरच आदिवासी साहित्याचा प्रवाह मूळ धरू लागला. ग्रामीण साहित्यातून शेतीनिष्ठ जीवन, दलित साहित्यातून अस्पृश्यांचे जगणे, स्त्रीवादी साहित्यातून स्त्रीयांच्या व्यथावेदना तर आदिवासी साहित्यातून डोंगरद-यांत राहणा-या, निसर्गाशी एकजीव झालेल्या आदिवासी समाजाच्या जगण्याचे संदर्भ अभिव्यक्त होऊ लागले. जागतिकीकरणाच्या लाटेबरोबर म्हणजेच १९८०-९० च्या दशकानंतर आदिवासी साहित्याची खरी ओळख निर्माण होण्यास मदत झाली. डोंगरद-यांत राहणारा आदिवासी समाज शिक्षणाच्या प्रवाहात येऊ लागला त्याचबरोबर जागतिकीकरणाची लाटही समाजव्यवस्थेला हादरे देऊ लागली. भारतीय पातळीवर खाजगीकरण, उदारीकरण, जागतिकीकरणाने जोम धरला होता अशा परिस्थितीत आदिवासी साहित्यविश्वात कविता, कथा, कादंबरी, नाटक अशा साहित्य प्रकारांबरोबरच आत्मकथनेही लिहिली जाऊ लागली. नजुबाई गावित यांचे 'आदोर', बाबाराव मडावी यांचे 'आकांत', गोपाळ गवारी यांचे 'कोळवाडा', रमेश चिन्या काळे यांचे 'पारध्याचं जीणं', रामराजे आत्राम यांचे 'उघडा दरवाजा' अशा अनेक स्वकथनांनी मराठी साहित्यात मोलाची भर घातली आहे.

'आंधाचं कारटं' स्वकथनाची ओळख - प्रा. डॉ. राजेश धनजकर यांचं 'आंधाचं कारटं' हे स्वकथन मराठी साहित्यप्रांतातील एक महत्त्वाचं स्वकथन आहे. अनुराधा पब्लिकेशन, नांदेड तर्फे १५ नोव्हेंबर २०१८ रोजी ह्या स्वकथनाची प्रथमावृत्ती प्रसिद्ध झाली. ह्या स्वकथनास सुप्रसिद्ध साहित्यिक बाबाराव मडावी यांची चिकित्सक आणि अभ्यासपूर्ण प्रस्तावना लाभली आहे. जीवनाच्या महत्त्वाच्या वळणावर योग्य मार्ग दाखविणा-या गुरूवर्यांच्या कृतज्ञतेपोटी लेखकाने हे स्वकथन आदरणीय गुरूवर्य ना. मा. कदम सर (मुळावा) व प्राचार्य डॉ. रा. गो. चवरे सर (यवतमाळ) यांना समर्पित केले आहे. ह्या स्वकथनातील मूल्यभाव शब्दबद्ध करताना प्रस्तावनेत बाबाराव मडावी म्हणतात की, "राजेशनं शिक्षणाचा चढताक्रम व त्यातील येणारे अनुभव वास्तवतेला धरून लिहिल्याने ते समाज व्यवस्थेच्या चिंतनाचा भाग होऊन जातात. हा भोगवटा सर्वसाधारण परिस्थितीतल्या घराघरात दिसून येतो. आदिवासींना किती संकटातून स्वतःला घडवावं लागतं, याचा दस्तऐवज यात आहे. विद्यार्थी तरुणांना या आत्मकथनाची पानं शिक्षणाच्या सहवासात पदोपदी नेऊन सोडतात." यावरून हे स्वकथन म्हणजे जागतिकीकरणाच्या संघर्षमय जीवनातसुद्धा सर्व जाती-जमातीतील विद्यार्थ्यांना व्यवस्थेच्या अंधारवाटेवरून प्रकाशवाटेकडे नेणारे असल्याचे सूचित होते. हजारो पिढ्यांपासून शिक्षणाचा गंध नसलेल्या कुटुंबात वावरून, काबाडकष्ट करून, मातीशी नातं टिकवून ठेवत आभाळाला गवसणी घालणारं राजेश धनजकर यांचं व्यक्तिमत्व कसं घडत गेलं ह्याची प्रेरणादायी वास्तव कथा म्हणजे "आंधाचं कारटं".

'आंधाचं कारटं' चं बोलकं मुखपृष्ठ - संतोष घोंगडे यांनी रेखाटलेलं "आंधाचं कारटं" ह्या स्वकथनाचं मुखपृष्ठसुद्धा अतिशय बोलकं झालं आहे. रखरखत्या उन्हात उघड्या अंगानं पोटात भूक घेऊन हसत मुखानं तळ्याच्या काठी मासोळ्या पकडण्यासाठी दगडावर बसून पाण्यात गळ टाकलेल्या मुलाच्या गळाला मासोळ्या लागण्याऐवजी पुस्तके लागतात ही संकल्पनाच लेखकाच्या जीवनाची दिशा स्पष्ट करणारी आहे. गळाला लागलेल्या पुस्तकाच्या मुखपृष्ठावरील मुलगा व मुलगी मिळून एक पुस्तक वाचतात, ही 'मुलगा मुलगी समान' मानणारी परंपरा अधोरेखित करणारी बाब परिवर्तनाच्या प्रवासात महत्त्वाची ठरते. मासे पकडणा-या मुलाच्या

TRUE COPY
PRINCIPAL

IMPACT FACTOR – 4.23 LangLit ISSN 2349-5189

An International Peer-Reviewed Open Access Journal

LangLit Latur (MS) India AIPROAJ

The native peaceful and homogenous life of the tribal people in the novel, Paraja by Gopinath Mohanty gets disrupted due to the invasion of the non-native elements in the tribal land. The research paper analyses how the harmonious life of the tribal people gets disturbed due to the moneylenders and the government officers who exploit the tribals. The paper attempts to examine how the self-reliant, culturally rich tribal life dismantles due to the invasion of the outer elements and growing modernization. It examines the native traditions and understands the need and urgency of the preservation of the native familial and cultural system.

Key Words: Tribal, Native, Non-Native, Culture, Tradition, Art, Music, Agriculture

Gopinath Mohanty, who has written more than twenty novels and several short stories in Oriya, has won Sahitya Akademy Award, Padmabhushan Award and Jnanpith Award for his exceptional contribution to the world of literature in India. *Paraja* (1945) which discusses the issues regarding the life and culture of the native Paraja tribe living in densely wooded hills and forests of the Eastern Ghats of Orissa is written originally in Oriya, the mother tongue of the writer and later translated into English by Bikram K. Das. The representative story of Sukru Jani familiarizes us with the life of the Paraja community in particular and the tribes, living in the forests and hills in India in general. Sukru Jani is the tribal patriarch who has two sons Mandia and Tikra and two daughters, Jili and Bili and the family lives in a small hamlet called Sarsupadar. Sukru Jani who dreams of getting his sons and daughters married, having lots of grandchildren and owning a large piece of land on the hills is living a peaceful and contented life by cultivating the land inherited from his ancestors. The young unmarried boys and girls enjoy the traditional dormitory life at the *dhangda* hall and the *dhangdi* hall meant for their stay at night. The tribal boys and girls sing for each other, fall in love and get married. The tribals celebrate festivals by performing traditional arts like singing and dancing and preserve the ancestral heritage by transferring it to the young generation.

However, the harmonious, peaceful and culturally rich life of the native Paraja gets disturbed as soon as the non-native harmful and exploitative elements like the moneylender, the government officials, modern agricultural system, highway construction work, the western legal system and other means of modernization invade the native tribal world directly or indirectly. The following song sung during the harvest festival by the tribals illustrates the situation of the tribals in the hills and forests.

When there were no paths in the jungle for the outsider,
Jhodia shoulders carried no burdens except their own.
And when it was time to die,
They laid themselves down on land which they,
And not the outsider, possessed.
And in this land of hills and valleys,
The earth belonged to the Jhodia,
And to nobody else. (Mohanty, 94)

TRUE COPY

Jhodia is a native representative tribal community and the outsiders here are the non-natives like the moneylenders, government officials, and the king's men or the British rulers. Due to

महाराष्ट्र साहित्य परिषदेचे त्रैमासिक मुखपत्र

महाराष्ट्र साहित्य पत्रिका

अंक क्र. ३७३, जानेवारी ते मार्च २०२१

संपादक

डॉ. पुरुषोत्तम काळे

संपादन समिती

डॉ. मनोहर जाधव । डॉ. नीलिमा गुंडी
डॉ. भास्कर ढोके । डॉ. रणधीर शिंदे
डॉ. वर्षा तोडमल

प्रकाशक

प्रकाश पायगुडे
प्रमुख कार्यवाह

महाराष्ट्र साहित्य परिषद, पुणे
टिळक रस्ता, पुणे ४११०३०.
दूरभाष । ०२०-२४४७५९६३
संकेतस्थळ । www.masapapune.org
ई-मेल । masaparishad@gmail.com

कार्यालयाची वेळ ।
सकाळी ९.०० दुपारी १२.००
दुपारी ४.३० ते रात्री ८.००

TRUE COPY
College of Commerce, E. S. A.
College of Science, Vasai Road,
Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202

Scanned with CamScanner

■ मुद्रक-प्रकाशक
प्रकाश पायगुडे
प्रमुख कार्यवाह
महाराष्ट्र साहित्य परिषद,
टिळक रस्ता, पुणे ४११०३०

■ जाहिरात व्यवस्थापक
वि. दा. पिंगळे
९८८१२३५०३३

■ संपादकीय संयोजन
संदीप खाडे

■ अक्षरजुळणी व सजावट
लक कलाकल्य

■ मुखपृष्ठ
जयदीप कडू

■ मुद्रितशोधन
आरती देवगांवकर

■ मुद्रणस्थळ
एस. ए. प्रिंटर्स, एल. एल. पी.
फ्लॅट नं. ५, ३ रा मजला,
सिद्धीविनायक अपा.,
शिवदर्शन, पुणे ४११००९

मूल्य : १५ रुपये

■ प्रकाशन क्र. ३७३
जानेवारी ते मार्च २०२१

या अंकात व्यक्त झालेल्या विचारांशी संपादक, संपादन समिती, सल्लागार मंडळ तसेच प्रकाशक सहमत असतीलच असे नाही.

अंतरंग

मसाप पत्रिका । जानेवारी ते मार्च २०२१ अंक

◈ संपादकीय । डॉ. पुरुषोत्तम काळे । ३
◈ जयंत नारळीकरः व्यक्ती आणि वाङ्‌मय। प्रा. चिन्मय मधू घैसास । ६
◈ नवोदितांचा मार्गदर्शक हरवला । डॉ. अशोक कौतिक कोळी । १२
◈ अष्टपैलू व्यक्तिमत्त्वाच्या डॉ. लीला गोविलकर । डॉ. स्नेहल तावरे । १८
◈ मुळीचा झरा । प्रा. मिलिंद जोशी । २१
◈ जागतिकीकरण संस्कृति-संघर्ष करेल । प्रा. डॉ. मिलिंद कसबे । २४
◈ उत्तर महाराष्ट्रातील उद्योग जगताचा इतिहास विडीची गोष्ट । प्रा. डॉ. प्रकाश शेवाळे । ३४
◈ लोकजागृतीची चळवळ आणि मूकनायक । प्रा. डॉ. हरेश शेळके । ४०
◈ मराठी कादंबरी अभिरुची आणि राजकारण । गजानन भोसले । ४७
◈ प्रकाशन संस्था व साहित्य व्यवहार । प्रा. नंदकुमार भाऊसाहेब उदार । ५८
◈ झेन । नारायण लाळे । ६५
◈ लोकशाहीर द. ना. गव्हाणकर । सौ. पूजा पराग सामंत । ७३
◈ पटेली- तथात्वभावाचा शोध । भास्कर ढोके । ७७
◈ लाडीः कातकरी समाज जीवनाचे वास्तव चित्रण मांडणारी कादंबरी । प्रा. मिथुन शेळके । ८१
◈ एकनाथी भागवतातील शेती । डॉ. हंसराज जाधव । ८४
◈ वळीव: आदिम समाजव्यवस्थेचे संस्कृतीनिष्ठ आकलन । डॉ. कैलास सलादे । ८९
◈ अस्वस्थ मनाचे बंडः आदिवासी साहित्य प्रवाहाला समृद्ध करणारी कविता । डॉ. सखाराम डाखोरे । ९५
◈ ओळ तुझ्या माझ्या स्वातंत्र्याची.. यल्गार बोलणारी कविता.. । दत्ता थोरे । १०२
◈ समाजभानाची प्रायोगिक जीवनकथा (मी गोष्टीत मावत नाही) । डॉ. सविता पटेल । १०५
◈ जागतिकीकरणातील शेतीधारित जगण्याची प्रत्ययकारी कविताः आगंतुकाची स्वगते। प्रा. डॉ. सुभाष निवृत्ती शेकडे । १०८
◈ व्यापक जीवनानुभूतींचे तळ ढवळणारे अधात्मीच प्रश्न। डॉ. अरुण ढोके । ११५
◈ मुलूखमाती । बाळासाहेब कोबळे । १२२
◈ सृजन संवाद मुलाखतींच्या मैफिलीची अवीट मेजवानी। दीपक चैतन्य । १२४
◈ कार्यवृत्त । १२६

TRUE COPY
DIST. PALGHAR
K. M.
College of Commerce, E. S. A.
College of Science, Vasai Road,
Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202

अस्वस्थ मनाचे बंड: आदिवासी साहित्य प्रवाहाला समृद्ध करणारी कविता

डॉ. सखाराम डाखोरे

कवी सुरेश धनवे यांच्या 'अस्वस्थ मनाचे बंड' या आदिवासी जीवनावरील काव्यसंग्रहावरील लेख

क्रांतिसूर्य धरतीआबा बिरसा मुंडा जयंतीचे (१५ नोव्हेंबर) औचित्य साधून १५नोव्हेंबर २०२० रोजी परिस पब्लिकेशन, पुणे यांनी प्रकाशित केलेला कवी सुरेश सायत्री किसन धनवे यांचा 'अस्वस्थ मनाचे बंड' हा कवितासंग्रह प्रस्थापित व्यवस्थेचा बुरखा फाडणारा आणि आदिवासी तसेच सर्व स्तरांतील शोषित वर्गांच्या मनात बंडाची चेतना निर्माण करणारा मौलिक कवितासंग्रह आहे. जुलै १९९८मध्ये 'जखम' हा त्यांचा पहिला चारोळी संग्रह प्रसिद्ध झाला होता. तब्बल दोन दशकांनंतर प्रकाशित होणाऱ्या 'अस्वस्थ मनाचे बंड' कवितासंग्रहाच्या चिकित्सक प्रस्तावनेत सुप्रसिद्ध आदिवासी कवी/साहित्यिक मा. माधव सरकुंडे यांनी म्हटले आहे की, कवी सुरेश धनवे यांची कविता वाचताना एक गोष्ट प्रकर्षाने जाणवते ती ही, की त्यांच्या मनात सांप्रत व्यवस्थेबद्दल प्रचंड चीड आहे. या व्यवस्थेतील दुटप्पी व्यवहार आणि विचार यांच्यावर त्यांची कविता घणाघाती वार करते. त्यांची कविता वंचितांच्या वस्तीत जाऊन उभी राहते आणि तिथल्या सोशित पीडित जीवांना चेतवते. त्यांना सांगते की, आंबेडकरी विचारांचा चक्रवात आता कुणालाही थांबवता येणार नाही. परिवर्तनवादी विद्रोही विचारांनी भारलेल्या 'अस्वस्थ मनाचे बंड' मध्ये समाविष्ट असलेल्या ६१ कवितांचा बाणाच मुळी लढाऊ आहे. आदिवासी समाजाच्या व्यथा-वेदनांना, दुःख, दारिद्र्य, यातनांना साकार करतानाच कवी सुरेश धनवे यांची लेखणी जात, धर्म, पंथ आणि प्रस्थापित व्यवस्थेच्या दुटप्पीपणावर कठोर प्रहार करते. प्रारंभीच येणाऱ्या कवी आणि कविता ह्या कवितेत काव्यनिर्मितीबद्दल मत व्यक्त करताना कवी म्हणतो की,

"अत्याचारांची चिरफाड असते कविता
भल्याभल्यांचा पर्दाफाड असते कविता
अनुभवांच्या कानशीवर शब्दांना धार लावते कविता
अन्यायावरचा वार असते कविता" (पृ. क्र. २४)

कवी सुरेश धनवे यांच्या लेखणीला धार आहे, परंपरागत तकलादू दैवी जगण्यावर आसूड ओढतानाच ती शोषणाविरुद्ध विद्रोह पुकारते, धर्मांच्या उर्मटपणाला थेट नाकारते आणि आत्मशोधाच्या गुहेत शिरून रानावनात, डोंगरदऱ्यांत राहणाऱ्या आदिवासी समाजाच्या आदिम वेदनेस साकार करते. प्रस्थापित धर्मव्यवस्थेचा पाखंडी चेहरा ती समाजाच्या पुढ्यात आणून ठेवते. राजकारण, समाजकारणाचे ढोंग मिरवणाऱ्यांच्या नेत्यांच्या आणि

TRUE COPY
K. M. COLLEGE OF SCIENCE, A. V. COLLEGE OF COMMERCE, E.S.A. VASAI ROAD, DIST. PALGHAR 401 202
PRINCIPAL
College of Commerce, E. S. A. College of Science, Vasai Road, Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202

Scanned with CamScanner

RNI MAHMAR
36829-2010

ISSN - 2229-4929

Research paper

Peer Reviewed

Akshar Wangmay

International Research Journal

UGC-CARE LISTED

RETHINKING
MAHATMA GANDHI
ESENT CONTEXT

February 2020

TRUE COPY
PRINCIPAL
A. V. College ... K. M.
College of Commerce, E. S. A.
College of Science, Vasai Road,
Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202.

Executive Editor : Dr. Kiran Save

Co-Editor : Dr. Tanaji Pol
Prof. Anagha Deshmukh

Chief Editor : Dr. Nanasaheb Suryawanshi

TRUE COPY
College of Science, Vasai Road,

Scanned with CamScanner

Akshar Wangmay(International Research Journal)
UGC CARE Journal
ISSN 2229-4929 RNI MAHMAR 36829-2010
National Conference on Rethinking Mahatma Gandhi in Present Context
Organized by Sonopant Dandekar Arts, V. S. Apte Commerce & M. H. Mehta Science College Palghar, Maharashtra, India
Held on 29th February 2020

महात्मा गांधी यांचे अस्पृश्यताविषयक विचार

डॉ. सखाराम डाखोरे
सहाय्यक प्राध्यापक, मराठी विभाग
अण्णासाहेब वर्तक पदवी महाविद्यालय,
वसई रोड (प.), जि. पालघर, ४०१२०२
मो.९८५०११६६८५

प्रस्तावना :

मोहनदास करमचंद गांधी (२ऑक्टोबर १८६९ ते ३० जानेवारी १९४८) उर्फ महात्मा गांधी हे नाव जगाच्या पटलावर सत्य व अहिंसेच्या तत्त्वांशी कायमचे कोरले गेले आहे. गुजरातमधील पोरबंदर येथे २ ऑक्टोबर १८६९ रोजी आई पुतळीबाई व वडील करमचंद यांच्या पोटी जन्मलेल्या मोहनदास यांनी १८९१ मध्ये इंग्लंड येथून बॅरिस्टर ही पदवी प्राप्त केली. १८९३ नंतर दक्षिण आफ्रिकेतील काळ्या–गोऱ्या भेदाविरूद्धचा त्यांचा लढा सर्वश्रुत आहे. १९१५ मध्ये ते भारतात परत आले. त्यानंतर चंपारण्यातील शेतकऱ्यांसाठीचा लढा, असहकार आंदोलनं, सायमन गो बॅकचा नारा, सविनय कायदेभंगाची घोषणा, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांसोबतचा पुणे करार, मिठाचा सत्याग्रह, ब्रिटिशांविरूद्धचे चलेजाव आंदोलन, भारताची फाळणी, गांधीजींचे उपोषण, भारतीय स्वातंत्र्य अशा अनेक घटनाक्रमांनी त्यांचे जीवन व्यापले आहे. ७९ वर्षांच्या आपल्या आयुष्यातील जवळजवळ ५५ वर्षे त्यांनी भारतीय समाजव्यवस्थेसाठी व्यतित केली आहेत. त्यांच्या कार्यावर, विचारसरणीवर मोठ्या प्रमाणात टिकाही झालेली आहे. परंतु त्यांचे राजकीय, सामाजिक, धार्मिक, आर्थिक, शैक्षणिक, वैज्ञानिक, पुरोगामी, परंपरावादी विचार, सत्य व अहिंसेची त्यांची मांडणी आणि त्यांच्या मूलभूत तत्त्वज्ञानातील विविध भूमिका दुर्लक्षित करून चालणार नाहीत. ह्या सर्व विषयांवरील गांधीजींची नेमकी भूमिका काय होती, यावर अनेकांनी आपली मत–मतांतरे अभिव्यक्त केली आहेत. गांधी नावाच्या महात्म्याचे अस्पृश्यताविषयक विचारही समजून घेणे तितकेच गरजेचे आहे.

महात्मागांधी यांना जन्माधारित जातीव्यवस्था आणि अस्पृश्यता मान्य नव्हती. 'अस्पृश्यता हा हिंदू धर्मावरील कलंक आहे' हा गांधीजींचा विचार समजून घेणे गरजेचे [illegible] जवाहरलाल नेहरूंनी गांधीजींच्या अस्पृश्यताविषयक विचारांसंदर्भात विवेचन करताना म्हटले आहे की, "भारतातल्या नव्हे तर जगातील पददलित जनतेशी एकरूप होण्याची, त्यांच्याशी समभावनेने मिसळण्याची गांधीजींची

TRUE COPY
VASAI ROAD DIST. PALGHAR 401 202
K. M.
College of Commerce, E. S. A.
College of Science, Vasai Road,
Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202

Scanned with CamScanner
Scanned with CamScanner

Drishtikon
(UGC Care Journal)

ISSN 0975-119X
Vol-12-Issue-7, May-2020

'आदिवासी स्वातंत्र्याचा जाहीरनामा' मधील जागतिकीकरणाचे संदर्भ

डॉ. सखाराम डाखोरे
सहायक प्राध्यापक, मराठी विभाग
अण्णासाहेब वर्तक मानव्य महाविद्यालय
वसई रोड (प.), जि. पालघर ४०१२०२

गोषवारा:

डॉ. संजय लोहकरे यांच्या 'आदिवासी स्वातंत्र्याचा जाहीरनामा' ह्या कवितासंग्रहातील कविता ही आदिवासी समाजाजीवनात जागतिकीकरणामुळे झालेल्या बदलाचा प्रामुख्याने वेध घेते.

आज जगभरातील आदिवासी समाज खाजगीकरण, उदारीकरण, जागतिकीकरण, सरकारची अन्यायकारी धोरणे, सावकारांची लुबाडणूक, जमीनदारांचा जुलूम अशा अनेकांच्या चक्रव्हयुवात अडकला आहे. त्यावर ही कविता कडाडून हल्ला चढवते.

जागतिकीकरणामुळे आदिवासींच्या पारंपरिक समाजजीवनाला हादरा बसला आहे. त्यांच्या जल, जंगल, जमिनींवर, डोंगर, नद्या, पहाडांमधील त्यांच्या हजारो वर्षांच्या मालकीवरच आक्रमण झाले आहे. त्यामुळे कवितेच्या माध्यमातून ह्या सर्व प्रश्नांना कवीने अधोरेखित केले आहे.

आदिवासी समाजात होणारी बोगस आदिवासींची घुसखोरी, आदिवासी विभागातील भ्रष्टाचारांच्या कहाण्या, आदिवासींसाठी असलेल्या योजनांची पळवापळव, आश्रमशाळांमध्ये होणारी आदिवासी मुलांची उपासमार, शिक्षणाच्या प्रवाहापासून अजूनही कोसों मैल दूर असलेला आदिवासी समाज ह्या अनुषंगाने 'आदिवासी स्वातंत्र्याचा जाहिरनामा' ह्या संग्रहातील कविता मांडणी करताना दिसते.

भारतीय स्वातंत्र्याच्या लढ्यांत क्रांतिकारक राघोजी भांगरे, धरतीआबा बिरसा मुंडा, होन्या केंगले, तंट्या भील्ल अशा अनेकांनी आपल्या प्राणाची आहुती दिली परंतु प्रस्थापित इतिहासकारांनी यांनाच आरोपीच्या पिंजऱ्यात उभे करून आदिवासी क्रांतिवीरांवर अन्याय केल्याची भावना कवीने तीव्रपणे अभिव्यक्त केली आहे.

TRUE COPY

Copyright@authors

ISSN - 2229-3620
APPROVED UGC CARE
SHODH SANCHAR BULLETIN
Vol. 10, Issue 40, October - December, 2020
Page Nos. 114-118
AN INTERNATIONAL BILINGUAL PEER REVIEWED REFEREED RESEARCH JOURNAL

A SENSE OF SEGREGATION IN TRIBAL LITERATURE: A CRITICAL STUDY WITH REFERENCE TO BHUJANG MESHRAM'S 'ULGULAN'

Dr. Vijayanand P Bansode*

ABSTRACT

Bhujang Meshram is one of the important poets of Tribal literature of Maharashtra. 'Ulgulan' is an anthology of revolutionary poems which reveals the deeper anguish and arduous life of Adivasi people. 'Ulgulan' has implied meaning which means 'A rebel against the established system'. This word 'Ulgulan' has a historical background, it comes from the struggle of Birsa Munda's 'Existentialist Movement of indigenous Culture'. Adivasi literature in Maharashtra developed in Post-Independent India, after the 1960s. The great legacy and main source of inspiration come from humanistic philosophies of the world. 'Ulgulan' is a representative example of the voice of voiceless people of society. Poems are introspective and underline quest for identity; seeking a question that who is responsible behind their degradation. New economic policies devasted their culture and existence, their domicile is under extremely endangered. Poet scolds to established order for their double-standard approach to understanding their problems. It makes a pungent comment on the hypocritical approach of the apathetic world towards their problems.

Through this research paper, it focuses on globalisation and Adivasi people, Naxalism and Adivasi people, Adivasi and cultural conflict, Nature centered life, the impact of humanistic philosophy, Ambedkarite and Marxist philosophy in the creation of Adivasi literature.

The incorporation of the Adivasi people is needed in the main flow of development. The research paper emphasises the need of comprehensive growth for the sustainable development of society. By segregating these sons of soil could lead towards hollow development and eventually it would widen disparity further. ....

Keywords: *Social justice, Adivasi literature. Injustice, exploitation*

'*Ulgulan*' is the Revolt against present system: Throughout the anthology poet reflects deep anger against the established social order. The poems of *'Ulgulan'* surveys from Indus Valley Civilization and meditate on today's miserable plight of all the tribal. It is an interrogative survey that puts shocking historical reality upfront. It reveals that the poet has a deep affinity with the oldest civilization of India Mohenjo-Daro and Harappa. Foreign Aryan destroyed the culture of the innocent people and tactfully segregated them from the main settlement and painted them as uncivilized, demon, black dog, snake etc., he feels that people have been living in a segregated place, it is the part of a conspiracy. He says that, it is the battle between power versus powerlessness. Dominant class systematically prepared religious practices and books to remain tribal people's segregation unchanged. After the Araya, Muslims, Christian exploited their culture even in the modern time, it is being continued in the form of religious conversion.

'Ulgulan' occupies central stage in the tribal literature of Maharashtra. It makes cross-calculation of social, cultural, and economic status of tribal people from ancient time. Institutional encroachment on their indigenous culture is shocking and it would make irreplaceable loss. Artist and painter make portrays of half-naked

TRUE COPY
College of Science, Vasai Road,
Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202.

*Assistant Professor in English, Aanasaheb Varatk Collge, Vasai West, Dist. Palghar

ISSN-2278-5655

AMIERJ

Aarhat Multidisciplinary International Education Research Journal

Volume–X, Issues– II Jan –Feb 2021

MAHATMA PHULE'S EDUCATIONAL THOUGHT FOR THE EGALITARIAN SOCIETY: A CRITICAL SURVEY.

Mr. Vijayanand P Bansode

Assistant Professor in English,

Aanasaheb Vartak College of Arts, Vasai West 401202

Abstract:

Mahatma Phule is a father of the social revolution; he believes that education is important means to bring out desired changes. Women are an important part of society, they should not be bypassed at any cost, according to his belief man and woman should come together to bring out tangible progress in society. A vulnerable section of society lags behind because of the lack of education. Fabricated stories in various religious books enslaved these people for over a thousand years, for orientation of their injustice mass education should be started. He made a revolutionary attempt to awakens people of the vulnerable class by establishing the schools. He extends his thought that primary education is the basis for the manifestation of an individual's personality. Government should understand the importance of education and should be made education universal and compulsory. Through education, he envisages new social order which would be based on justice, liberty, and reason. Through this research, it is focused on his unflinching support and contribution for the comprehensive growth of society.

Key Words: Egalitarian *society, social justice, women education, comprehensive growth*

Aarhat Publication & Aarhat Journals is licensed Based on a work at http://www.aarhat.com/amierj/

Introduction

Education is one of the important instruments to ignite the people for their injustice and liberty. Education keeps society dynamic, social problems can be addressed and being solved through the means of education. Rational thinking is the basis for the ethical behaviour of society. If there are no norms of ethical behaviour then the speed of positive progress of the society has been restricted. Education brings out the tangible impact on the social set up, eventually it strengthens the economic structure of society. Mahatma Phule believes lack of education

TRUE COPY
College of Science, Vasai Road, Maharashtra - 401 202.

15

IMPACT FACTOR – 5.61 LangLit ISSN 2349-5189

An International Peer-Reviewed Open Access Journal

LangLit Latur (MS) India AIPROAJ

INDIA'S HIGHER EDUCATION AND NAAC: A CRITICAL SURVEY

DR. MALLIKARJUN KARAJGI
Coordinator, IQAC,
Associate professor and Head, Department of English,
Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College, Latur
&
DR. VIJAYANAND BANSODE
Assistant Professor in English
Aanasheb Vartak College of Arts, Vasai West,
Mumbai

ABSTRACT:

Education is a very important means to bring out the desired results in society. NAAC is the apex body that has been assigned the work to make an evaluation of the institutions of higher education for maintaining its standard up to the global mark. India has great potentials to become the economic engine of the world due to the demographic dividends. The research paper argues the NAAC should be given the full-fledged role to give advice to the government for the maintenance of the standard of higher education, just mere making of formal evaluation of the organization will not bring positive outcomes. It tries to emphasize research-oriented structure should be developed and NAAC should adopt tangible parameters to evaluate the educational institutions over the research issues. It makes an observation that there is declining the role of government to provide sufficient funds to the education sector. Further, it argues the need for the New-Education policy which would give independence to learners and researchers to find out their potentials. It is the need of the hour for the enhancement of the scientific temperament in education to avoid irrational culture in this field. It argues that India's world position for the attainment of education is weak and it is quite alarming therefore policymakers should take care of nurturing good ideas and should be made available sufficient numbers of the teachers and proper infrastructures for the country's better prospect.

Key Words: Higher Education, The Role Of The NAAC, Research-Oriented Approach

Introduction:

Education is the only medium to bring out substantial changes in different spheres of society. Since back human evolution, education has been playing a vital role to lift human civilization in a progressive direction. In the 21st century education is important means of communication. Education is very important among all of us, the fact which is commonly nothing to deny among any. It's the education, which transforms a person to live a better life and more importantly social well-being. Human resources should be managed in a brilliant way to turn them towards positive and constructive directions. National Assessment and Accreditation Council (NAAC) is the apex body that has been established to make an evaluation and for the maintenance and the standards in higher education. In the 21st century,

TRUE COPY
PRINCIPAL
College of ... Vasai Road, Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202.

16

Aayushi International Interdisciplinary Research Journal (AIIRJ)

VOL- VIII	ISSUE- V	MAY	2021	PEER REVIEW e-JOURNAL	IMPACT FACTOR 7.149	ISSN 2349-638x

Study of Long Profile and Cross Profiles of Upper Kundalika River Basin, Dist. Raigad, Maharashtra

Dr. H. D. Wagalgave,
Shevneri Mahavidyalaya, Shirur Anantpal, Dist-Latur,
Mr.S. K. Pise,
Annasaheb Vartak Mahavidyalaya, Vasai Road West, Dist-Palghar.

Abstract:

The longitudinal profile characterizes average stream slopes and depths of riffles, pools, runs, glides, rapids and step/pools. The average water surface slope is required for delineating stream types and is used as a normalization parameter for dimensionless ratios. The water surface slopes of individual bed features (facet slopes) can be compared using longitudinal profile data (e.g., riffle facet slope vs. pool facet slope). In addition, the longitudinal profile can be used to obtain maximum depth of individual bed features and bed feature spacing. In the Upper Kundalika river basin we have plot the five cross section profiles in the different part of the watershed. River cross profiles show you a cross-section of a river's channel and valley at certain points in the river's course.

Keywords: *long profile, cross profile, river watershead.*

Introduction:

This river The latitudinal extent of the study area of Upper Kundalika basin is 18°20'North to 18°35'North and longitudinal extent is 73°40'East to 73°11'East. This area coverd in the SOI toposheet no 47F/3, 47F/6 and 47F/7. The Upper Kundalika maintains fairly straight course in E - W direction up to Roha and then follows as SE-NW trend. The Upper Kundalika is a small river flowing from the Hills of Sahyadri to the Arabian Sea. The distance of the Upper Kundalika basin is 42.5 km and total area coverd by this watershed is 356.74 sq km. originates to the West of at small town called Bhira in the Indian State of Maharashtra, 150 km south east of Bombay (Mumbai).The important towns located on the banks of Kundalika are Kolad, Korlai, Chaul, Roha and Salav. River Kundalika is fed by the excess water from Tata Power's Mulshi Dam Project on to a series of hydroelectric projects and dams, including Ravalje followed by Bhira and then Dholvan, where the water is released in the morning typically at 6 am. The gush ofthe water reaches Sutarwadi at 7:30 am and water rises at Kolad at 10:00 am. There exist a historical Trade Route called Savalya Ghat which descends down in Kundalika Valley from Tamhini Ghat Road.

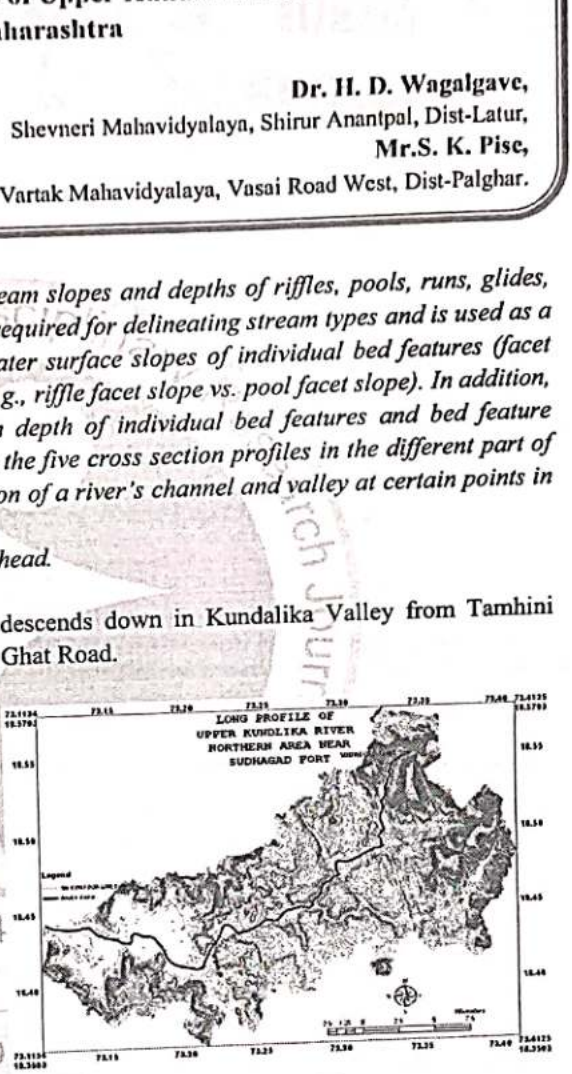

Fig no: 01

Longitudinal profiles have interested many authors especially with regard to understanding their evolution and finding the most pertinent ways to predict their development. We could say that the most prolific period in the study of the longitudinal profiles was during the fifth and sixth decades of the 20th century, when many problems related to the form of longitudinal profiles and to the causes of their development were explained and researchers even tackled the problem of a rational description for them (Shulits, Yatsu, 1955, [illegible] Brush,

TRUE COPY
PRINCIPAL
Vidyavardhini's
A. V. College of Arts, K. M. College of Commerce, E. S. A. College of Science, Vasai Road, Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202

IJARIIT
INTERNATIONAL JOURNAL OF ADVANCE RESEARCH, IDEAS AND INNOVATIONS IN TECHNOLOGY

ISSN: 2454-132X
Impact Factor: 6.078
(Volume 7, Issue 2 - V7I2-1458)
Available online at: https://www.ijariit.com

Drainage system analysis of Gunjavani river basin, Velhe, Pune district

Sachin Kantilal Pise
sachinpise@ymail.com
Annasaheb Vartak College of Arts, Commerce, Science, Vasai Road West, Maharashtra.

ABSTRACT

Morphometry is the precise and objective measurement of landforms. Morphometry involves quantitative analysis of geometric properties of the future Strahler. A.N. (1957) describes the term morphometry measurement of the shape or geometry of any natural form. While Clarke J.I. (1970) defines morphometry as the measurement and mathematical analysis of the configuration of the earth's surface and of shape, and dimensions of the land forces.

Keywords: Drainage Analysis, Relief Analysis, Bifurcation Ratio, Length Ratio

1. INTRODUCTION

Morphometry is the precise and objective measurements of landforms. Morphometry involve quantitative analysis of geometric properties of the future Strahler.A.N. (1957) describe the term morphometryas measurement of the shape or geometry of any natural form. While Clarke J.I. (1970) define the morphometry as the measurement and mathematical analysis of the configuration the earth's surface and of shape, and dimensions of the land forces.

Morphometry can be divided into two branches
1) Relief morphometry
2) Fluvial morphometry

Relief morphometry includes an analysis of the relief of the terrain with the help of absolute relief and relative relief,slope aspect etc. while fluvial morphometry includes the consideration of linear areal and relief aspects of fluvial originated drainage basin. In linear aspects this related to stream are studied such as stream order hierarchy stream numbers,strean length etcand in areal analysis includes the study of the basin parameter shape of the basin.

2. BASIN AREA AND RELATED MORPHOMETRY

Relief analysis

In terrain analysis such as relative relief analysis, absolute relief analysis,slope analysis are included. Relief means the differences in elevation or physical outline of land surface or ocean floor relief includes absolute relief which is the highest relief in the area from mean sea level similarly relative relief is the differences between highest and lowest altitudes in the area, while available relief is the difference between an original upland surface and bottom of neighbouring graded valley.

Slope analysis

Slope analysis includes average slope,slope angle,dissection index etc. Average slope includes generalisation of the slope angles for the particular area slope angles can be obtained from the contour map by using various methods. The dissection index is the ratio of the maximum relative relief to maximum absolute relief.

Fluvial morphometry

The fluvial morphometry includes the linear aspects of the streams like stream orders which is a classification of stream in which a stream is numbered according to its position in drainage plane. R.E.Horton(1945) originally has proposed the scheme of stream ordering such as 1st order,2nd order and so on. Linear aspect also includes stream numbers and stream length. Stream number is the

TRUE COPY
PRINCIPAL
College of Commerce, Vasai Road
College of Science, Vasai
Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202.

© 2021, www.IJARIIT.com All Rights Reserved

IMPACT: International Journal of Research in Applied, Natural and Social Sciences (IMPACT: IJRANSS)
ISSN (P): 2347–4580; ISSN (E): 2321–8851
Vol. 9, Issue 5, May 2021, 19–22
© Impact Journals

A STUDY OF NATURE OF SHIFTING CULTIVATION AT AMBEGOAN, PUNE DIST. MAHARASHTRA

H. D. Wagalgave[1] & S. K. Pise[2]
[1]Research Scholar, Shevneri Mahavidyalaya, Shirur Anantpal, Dist-Latur, India
[2]Research Scholar, Annasaheb Vartak Mahavidyalaya, Vasai Road West, Palghar, India

Received: 20 May 2021 **Accepted: 21 May 2021** **Published: 26 May 2021**

ABSTRACT

Shifting cultivation is an agricultural system in which a person uses a piece of land, only to abandon or alter the initial use a short time later. This system often involves clearing of a piece of land followed by several years of wood harvesting or farming until the soil loses fertility. Jhuming is widely practiced food production system. It has been criticized on ecological and socio-economic grounds. Large scale burning of forest, destruction of natural habitats and the consequent reduction of species of fauna and flora are some of the conspicuous results of jhuming. It is often said to be damaging the environment.

KEYWORDS: *Shifting Cultivation, Eco-System, Soil-Quality*

INTRODUCTION

Shifting cultivation is an agricultural system in which plot of land are cultivated temporarily, then abandoned while post-disturbance fallow vegetation is allowed to freely grow while the cultivator moves on to another plot. Shifting cultivation is an agricultural system in which plot of land are cultivated temporarily, then abandoned while post-disturbance fallow vegetation is allowed to freely grow while the cultivator moves on to another plot. The period of cultivation is usually terminated when the soil shows signs of exhaustion or, more commonly, when the field is overrun by weeds. The length of time that a field is cultivated is usually shorter than the period over which the land is allowed to regenerate by lying fallow. This technique is often used in LEDCs (Less Economically Developed Countries) or LICs (Low Income Countries). In some areas, cultivators use a practice of slash-and-burn as one element of their farming cycle. Others employ land clearing without any burning, and some cultivators are purely migratory and do not use any cyclical method on a given plot. Sometimes no slashing at all is needed where regrowth is purely of grasses, an outcome not uncommon when soils are near exhaustion and need to lie fallow. In shifting agriculture, after two or three years of producing vegetable and grain crops on cleared land, the migrants abandon it for another plot. Land is often cleared by slash-and-burn methods—trees, bushes and forests are cleared by slashing, and the remaining vegetation is burnt. The ashes add potash to the soil. Then the seeds are sown after the rains. The connection between loss of forest and trees on bio-diversity and other natural resources such as land, air and water has been well established. Mainstream thinking is that the existing hill farming system called jhuming, practiced by various hill tribes in the region are primarily responsible for the loss of forest cover. Slash and burn agriculture also referred to as shifting or bush fallow agriculture or jhuming is to be damaging the environment (Conklin, 1961; Cramb, 1989; Tobing in 1991)

TRUE COPY
PRINCIPAL
VIDYAVARDHINI'S
A. V. College of Arts, K. M. College of Commerce, E. S. A. College of Science, Vasai Road, Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202.
VASAI ROAD, DIST. PALGHAR 401 202.

MAH MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318 | Vidyawarta® Peer-Reviewed International Journal | April To June 2021 Issue-38, Vol-06 | 029

Conclusion

Findings of the study shows that the undergraduate students are overall satisfied with the library resources, services and facilities. It is found that majority of users visit library to read newspapers or borrow books and references. Users do not prefer to use CD-ROM as compared to other information sources. Less number of copies of needed books is another finding, hence library has to work in this direction so that users can take maximum benefit of library. A highest percentage of users are not aware of CAS , reprographic and OPAC services. Almost every reader is satisfied with the behavior of library staff. Users are satisfied with physical facilities like reading space, cleanliness, lighting, ventilation, property counter and furniture etc.

References

1. Adeniran, P (2011) User satisfaction with academic libraries services: Academic staff and student perspectives. International Journal of Library and Information Science 10(3): 209–216.

2. Clougherty, L, Forys, J, Lyles, T et al (1998) The University of Iowa Libraries' undergraduate user needs assessment. College and Research Libraries 59(6): 571–583.

3. Gunasekera, C (2010) Students usage of an academic library: A user survey conducted at the main library University of Peradeniya. Journal of the University Librarians Association of Sri Lanka 14(1): 43–60.

4. Tadasad, P G and Talikoti, S C. , Awareness and Utilization of Resources, Services and Facilities of City Central Libraries : A User Survey of City Central Library, Gulbarga , ILA Bulletin, 2000; 36 (3) , 80-86.

5. Mahapatra, R.K. and Panda, K.C. , State of Reading Interest and Utilization of Information Resources by the Working Journalists in Orissa : A Study,ILA Bulletin, 2000; 16 (3) , 93-99

❑❑❑

04

BASIN MORPHOMETRY ANALYSIS WITH SOME RIVER PARAMETERS OF GUNJAVANI RIVER, VELHE, MAHARASHTRA.

Mr. Sachin Kantilal Pise
Annasaheb Vartak Mahavidyalaya,
Dist-Palghar

****

Introduction:

Morphometry is the precise and objective measurements of landforms. Morphometry involve quantitative analysis of geometric properties of the future Strahler.A.N. (1957) describe the term morphometry as measurement of the shape or geometry of any natural form. While Clarke J.I. (1970) define the morphometry as the measurement and mathematical analysis of the configuration the earth's surface and of shape, and dimensions of the land forces.

Morphometry can be divided into two branches

1) Relief morphometry
2) Fluvial morphometry

Literature of Review:

The main objective of the study to computed basin morphometric characteristics for various parameters. The quantitative analysis of morphometric parameters is found to be of enormous effectiveness in river basin assessment, watershed prioritization for soil and water conservation and natural resources management at watershed level (Biswas et al 1999; Panda and Sukumar, 2010 and Nag and Lahiri, 2011).

Morphometry is the measurement and mathematical analysis of the configuration of the earth's surface, shape and dimension of its landforms (Agarwal, 1998; Obi Reddy et al.,

TRUE COPY
College of Science, Vasai Road,
Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202.

IMPACT: International Journal of Research in Applied, Natural and Social Sciences (IMPACT: IJRANSS)
ISSN (P): 2347–4580; ISSN (E): 2321–8851
Vol. 9, Issue 4, Apr 2021, 25–34
© Impact Journals

BASIN RELIEF MORPHOMETRY ANALYSIS OF GUNJAVANI RIVER BASIN, VELHE, PUNE DISTRICT

Sachin Kantilal Pise
Research Scholar, Annasaheb Vartak Mahavidyalaya, Vasai Road West, Palghar, India

Received: 20 Apr 2021 **Accepted: 21 Apr 2021** **Published: 28 Apr 2021**

ABSTRACT

Two basic generalizations about rivers were realized long before geomorphology emerged as an organized science: 1) stream form the valleys in which they flow and 2) every river consists of a major trunk segment fed by number of mutually adjusted branches that diminish in size away from the main stream. The many tributaries define a network of channels that drain water from a discernible, finite area which is the drainage basin, or watershed, of the trunk river

KEYWORDS: *Relative Relief, Isotan Map, Hypsometric Curve, Cross Profile*

INTRODUCTION

Morphometry is the precise and objective measurements of landforms. Morphometry involve quantitative analysis of geometric properties of the future Strahler A. N. (1957) describe the term morphometry as measurement of the shape or geometry of any natural form, while Clarke J.I. (1970) defined the morphometry as the measurement and mathematical analysis of the configuration the earth's surface and of shape, and dimensions of the land forces.

Morphometry can be Divided into Two Branches

- Relief Morphometry
- Fluvial Morphometry

Relief Morphometry

Includes an analysis of the relief of the terrain with the help of absolute relief and relative relief, slope aspect etc. while fluvial morphometry includes the consideration of linear areal and relief aspects of fluvial originated drainage basin. In linear aspects this related to stream are studied such as stream order hierarchy stream numbers, stream length etc. and in ariel analysis includes the study of the basin parameter shape of the basin.

Basin Area and Related Morphometry

Relief Analysis

In terrain analysis such as relative relief analysis, absolute relief analysis, slope analyses are included. Relief means the differences in elevation or physical outline of land surface or ocean floor relief includes absolute relief which is the highest relief in the area from mean sea level similarly relative relief is the differences between highest and lowest altitudes in the area, while available relief is the difference between an original upland surface and bottom of neighbouring graded valley.

TRUE COPY
PRINCIPAL
VIDYAVARDHINI'S
A. V. College of Arts, K. M. College of Commerce, E. S. A. College of Science, Vasai Road,
Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202.

Available Online at http://www.recentscientific.com

CODEN: IJRSFP (USA)

International Journal of Recent Scientific Research
Vol. 11, Issue, 11 (C), pp. 40131-40134, November, 2020

ISSN: 0976-3031

International Journal of Recent Scientific Research

DOI: 10.24327/IJRSR

Research Article

HPTLC QUANTIFICATION OF COROSOLIC ACID, ASIATIC ACID AND β-SITOSTEROL IN THE LEAF EXTRACT OF *Lagerstroemia speciosa* LINN.

Seema R. Sapale[1]., Vikas V. Vaidya[2] and Willy Shah[3]*

[1]Department of Chemistry, Kirti M Doongursee College, Dadar, Mumbai, India
[2]Department of Chemistry, Royal College of Arts, Science and Commerce, Mumbai, India
[3]Department of Chemistry, Vartak College of Arts, Commerce and Science, Vasai, Palghar, Inida

DOI: http://dx.doi.org/10.24327/ijrsr.2020.1111.5635

ARTICLE INFO

Article History:

Received 13th August, 2020
Received in revised form 11th September, 2020
Accepted 8th October, 2020
Published online 28th November, 2020

Key Words:

L.speciosa; Corosolic acid; Asiatic acid; β-sitosterol; HPTLC;

ABSTRACT

Introduction: *Lagerstroemia speciosa*Linn., a Southeast Asian tree has shown wide range of therapeutic activities and is therefore used in numerous dietary supplements and herbal formulations. Some of its activities can be attributed to the triterpenoid and sterol content of the leaves. Therefore, the present paper describes a sensitive High Performance Thin Layer Chromatographic (HPTLC) method for simultaneous quantification of two triterpenoic acids (Corosolic acid and Asiatic acid) and a phytosterol (β-sitosterol) from leaves of *L.speciosa*.

Objective: To develop simple, accurate and reproducible method for simultaneous quatification of Corosolic acid, Asiatic acid and β-sitosterol in the leaf extract of *L.speciosa*.

Methodology: The methanolic extract of the leaf powder of *L.speciosa* was separated on aluminium TLC plates coated with silica gel 60 $F_{254}$with chloroform-methanol-toluene-glacial acetic acid 7:0.5:2.5:0.1 (v/v) as mobile phase. The separated components were derivatized using 1% Anisaldehyde sulphuric acid reagent followed by detection by densitometry with a deuterium lamp at 580 nm.

Results: Linear response was found in the concentration range of 50-500 μg/ml for Corosolic acid and β-sitosterol and 25-200 μg/ml for Asiatic acid. The relative standard deviation for inter-day and intra-day precision was found to be <2%. The validated method was successfully applied for quantification of the three components in a commercially available dietary supplement containing *L.speciosa* leaf extract.

Conclusion: A precise, accurate and robust HPTLC method is developed for simultaneous quantification of three therapeutically active components from *L.speciosa*. The method can be used as quality control tool in standardization of raw materials and marketed formulations.

Copyright © Seema R. Sapale., Vikas V. Vaidya and Willy Shah, 2020, this is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

INTRODUCTION

Lagerstroemia speciosa Linn. (Lythraceae), commonly known as Banaba or Tamhan, is a deciduous, tropical, flowering tree that grows widely in India, Philippines and South-east Asian countries. The tea from the leaves of *L.speciosa* has traditionally been used in the Philippines as a folk medicine for the prevention and treatment of diabetes [1], [2]. In addition, *L.speciosa* extracts are also known to possess anti-obesity [3] and anti-oxidant effects [4], [5].

Scientists have identified different components of *L.speciosa* to be responsible for its activity. The leaves contain ellagic acid derivatives; ellagitannins, lagerstroemin, flosin B and reginin A. Lagertannins, β-sitosterol, stigmasterol, campesterol and some olefins also have been found in the leaf extracts [6]. Six pentacyclictriterpenes (oleanolic acid, arjunolic acid, Asiatic acid, maslinic acid, corosolic acid and 23-hydroxyursolic acid) were isolated from *L.speciosa* leaves [7].Corosolic acid has been reported to have anti-diabetic activity [8], [9].β-sitosterol, the principal phytosterol appears to have important immunomodulatory [10] and anti-inflammatory [11] activities in human and animal physiology. Asiatic acid has been reported to have many biological effects such as acetyl cholinesterase inhibitory effect and enhancement of cognitive functions [12], [13].

In view of these wide therapeutic effects a need was felt for simultaneous quantification of Corosolic acid, Asiatic acid and β-sitosterol in the leaves of *L.speciosa*. The literature survey revealed that HPLC and HPTLC methods have been reported for quantitative determination of corosolic acid in leaves of

Corresponding author: **Willy Shah**
Department of Chemistry, Vartak College of Arts, Commerce and Science, Vasai, Palghar, Inida

TRUE COPY
PRINCIPAL
VIDYAVARDHINI'S
A. V. College of Arts, K. M.
College of Commerce, E. S. A.
College of Science, Vasai Road,
Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202.

Vol-6 Issue-6 2020 IJARIIE-ISSN(O)-2395-4396

PHYTOCHEMICAL SCREENING OF *Vernonia cinerea* Linn. WHOLE PLANT USING HPTLC

Seema R. Sapale[1], Vikas V. Vaidya[2], Mr. Siddhesh Babaji Mangaonkar[3], Willy J. Shah[4]

[1] *Department of Chemistry, Kirti M Doongursee College, Mumbai, India*

[2] *Department of Chemistry, Royal College of Arts, Science and Commerce, Mumbai India*

[3] *Department of Chemistry, Sonopant Dandekar, Palghar, India*

[4] *Department of Chemistry, Annasaheb Vartak College of Arts, Commerce, Science, Vasai, India*

ABSTRACT

The present study aims to investigate different phytochemicals present in whole plant of Vernonia cinerea Linn. The plant were collected and authenticated from Blatter Herbarium, St. Xavier's college, Mumbai, India. The sample was washed, dried in hot air oven and were grinded to form fine powder. The powder were subjected to different method for phytochemical screening. The phytochemical constituents from Vernonia cinerea Linn. whole plant powder were extracted as per Harborne method and separated using HPTLC and it was found that the whole plant contained maximum amount of Polar extract (Quaternary alkaloids and N- oxides). The method can be used as a reference to check the quality of the plants during bulk collection.

Keyword:- *Phytochemical screening, Vernonia cinerea Linn, HPTLC*

IJARIIE

INTRODUCTION

Phytochemistry or plant chemistry has developed in recent years as a distinct discipline, somewhere in between natural product organic chemistry and plant biochemistry and is closely related to both. It is concerned with the enormous variety of organic substances that are elaborated and accumulated by plants and deals with the chemical structures of these substances, their biosynthesis, turnover and metabolism, their natural distribution and their biological function. In all these operations, methods are needed for separation, purification, identification of the many different constituents present in plants. Thus, advances in our understanding of Phytochemistry are directly related to successful exploitation of known techniques, and the continuing development of new techniques to solve outstanding problems as they appear. Phytochemistry progress has been aided enormously by the development of rapid and accurate methods of screening plants for particular chemicals and its chromatographic techniques. Evaluation of plant materials and their derived products has always been an important part of the analyst. However, over the year the nature and the degree of this evaluation have changed. Initially it was considered sufficient to authenticate the plant material by comparing with standard botanical description or monograph. Later, it was realized that for determination of adulterants, the above data must be supplemented with both, microscopical analysis and confirmatory chemical tests for the constituents present.

TRUE COPY
PRINCIPAL
A. V. College of Arts, K. M. College of Commerce, E. S. A. College of Science, Vasai Road, Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202

23

C. dactylon (Linn.) Pers : An Anti-microbial study

Willy J. Shah[1*],Suhas P. Janwadkar[2], Siddhi Mhatre[2] And Siddhesh B. Mangaonkar[2]

[1] Department of Chemistry, AnnasahebVartak College of Arts, Commerce, Science, Vasai, India

[2]Department of Chemistry, SonopantDandekar, Palghar, India

ABSTRACT

C.dactylon (Linn.) Pers. commonly known as Durvais well known traditional medicine and widely used throughout the world for its therapeutic use in a wide range of ailments. The aim of present work is to determine the antimicrobial potential of this plant. The two Gram positive andtwo Gram negative bacteria were used to evaluate the antimicrobial activity of water, methanol, chloroform, n-hexane and acetonitrile extract ofC.dactylon (Linn.) Pers.and has revealed that Methanol extract was found to inhibit the growth of S.aureus, B. subtilis, E.coli and S. typhi with a diameter of 7 mm,8 mm, 7.5mm and 7 mm respectively.Acetonitrile extract of C. dactylon(Linn.) Pers. was found to inhibit B. subtilis and their zone with a diameterof 7 mm.

KEY WORDS:-*C. dactylon (Linn.) Pers, Antimicrobial activity, gram positive, gram negative.*

INTRODUCTION

The use of higher plants and their extracts for cure of localized and generalized human infections begin since antiquity. Over 300,000 species of plants are known to occur in nature, out of which more than 11,000 species of plants are known to grow in our country. Nearly 2,000 of these plants are attributed with certain medicinal properties. The knowledge assimilated by some of the great ayurvedsare based upon indigenous experiences of several generations and is passed on from one generation to the next. In certain cases where the knowledge was not passed on was often lost.

In the present era where scientists are more interested in synthesizing and increasing the number of new drugs, some scientists are also showing interest in plant based medicines. Extracts of plants belonging to 157 families have been reported to be microbiologically active. These activities may be distributed throughout all parts of the plant i.e. root, stem, leaf, flower, fruit and seed or in any of these individually or cumulatively. Antimicrobial activity exhibited may be due to some non-specific factors like tannins, vegetable acids, chlorophyll, essential oils, or some specific anti-microbial substance(s).

C. dactylon(Linn.) Pers. is well known traditional medicine, which is used clinically. Biological assays, including biochemical, immunological and microbiological assays are used to determine the activity of a variety of substances in plants.In these assays, the compounds being quantitated either depress or stimulate the growth of a sensitive test organism. These test organisms may include strains found in nature or strains that are mutated artificially for their use in an assay

The study was therefore undertaken to evaluate the antimicrobial activity of *Smilax glabra* rhizome extracts (methanol, chloroform, n-hexane and acetonitrile) of *S.glabra* were prepared and evaluate for their antimicrobial activity against Gram positive and Gram negative microorganisms.

MATERIALS AND METHODS

TRUE COPY
PRINCIPAL
VIDYAVARDHINI'S
A. V. College of Arts, K. M.
College of Commerce, E. S. A.
College of Science, Vasai Road,
Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202.

24

Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies,
Online ISSN 2278-8808, Print ISSN 2319-4766, SJIF 2021 = 7.380, www.srjis.com
PEER REVIEWED & REFEREED JOURNAL SPECIAL ISSUE JULY-SEPT, 2021, VOL- 10/50

GLOBAL PERSPECTIVE TOWARDS HUMAN RESOURCE DEVELOPMENT: A THEORETICAL REVIEW

Mrs. Amrita Ajit Jadhav

Annasaheb Vartak College, Vasai (W) amritajadhav83@gmail.com

Dr. Suryakant Lasune

Lala Lajpat Rai College of Commerce and Economics, Mumbai slasune@yahoo.com

Abstract

Human Resource being critical variable in the process of production. Therefore, HRD contribute employees to develop their personal skill, knowledge and abilities to make them more functional and productive and thus leading to long term sustainability of organisation. The researcher has tried to gain insight on HRD through examine of previous literatures from secondary sources on HRD in different Organisations and from different countries. After thorough study researcher concluded Human Resource Development is the key to cope with present and future personnel challenges and is a proactive approach focuses on maximum utilization of human resources. HRD in post-COVID-19 will have change face due to leadership style, Contactless work, Work design, online training, Performance appraisal these will demand to have strategically flexible HRD, having capability to respond to a dynamic environment through continuous changes and systematic actions.

Key Words: HRD, Skill, Capability, Personnel, COVID-19

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

Introduction

Adam Smith stated "The capacities of individual depend on their access to Education" Human Resource Development (HRD) is the planned framework for helping employees to develop their personal and organisational skill, knowledge and abilities. HRD is a process, a system not mere set of techniques. The techniques which include performance appraisal, counselling, training, career and organisational development. The mechanism may need to adopt to examine whether these are leading to growth or hindering one. The organisation can facilitate this Development process by planning for it. (A. Din.Pangotra,2013)

TRUE COPY
PRINCIPAL
VIDYAVARDHINI'S A. V. College of Arts, K. M. College of Commerce, E. S. A. College of Science, Vasai Road, Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202.
K. M. College of Science, Vasai Road, Dist. Palghar 401 202.

International Journal of Advance and Innovative Research
Volume 9, Issue 1 (IV): January - March, 2022

ISSN 2394 - 7780

HR PRACTICES WITH REFERENCE TO RECRUITMENT AND SELECTION IN FINANCIAL SERVICE INDUSTRY

[1]Mrs. Amrita Ajit Jadhav and [2]Dr. Suryakant Lasune
[1]Annasaheb Vartak College, Vasai, (W)
[2]Lala Lajpat Rai College of Commerce and Economics, Mumbai

ABSTRACT

This paper is an attempt to furnish the basic as well as critical need of effective Human Resources practices in financial service sector in general, and Banking and Insurance in specific. India has abundant of human resources the only need is to tap and enhance its productivity. The improvement of the banks and insurance lies in the hands of improved Human Resources. Undermining the importance of Human resource needs may cost heavily in the long run. Recruitment and selection being crucial and treated as entry gate for Human to become resources for the organisation, if at entry level anything goes wrong will cost to the organisational efficiency and profitability. And on contrary if recruitment and selection done scientifically and strategically, will bring long and healthy life for the organisation.

The research conducted tries to study the present different sources, methods and test used for recruitment and selection in different Banks and Insurance companies. This study also attempts to analyse whether employees are satisfied with the present Recruitment and Selection process. Study tries to find the association between Recruitment methods and Job satisfaction by way of Chi – square testing, Pie chart, Bar graph and Tables are also used for Data analysis and Interpretation. The outcome of this study will provide measures to improve current prevalent Recruitment and Section for the future need of organisation.

Keywords: Human Resource, Recruitment and Selection, Banks and Insurance.

1. INTRODUCTION

1.1 Financial service sector: A financial system essentially comprises the various financial services by various financial service industries /financial intermediaries namely Banks, Insurance, financial Institution, mutual funds, financial companies, pension fund, non-banking financial companies, co-operatives, pension funds, and other smaller financial entities, that together provide the necessary framework for mobilization and allocation of saving. A vibrant, efficient and innovative financial services is the key to the rapid and sustained growth of the economy. However, the financial sector in India is dominated by a banking sector with commercial banks accounting for more than 64 per cent of the total assets held by the financial system.

1.2 Financial Services: Banking sector: Indian Banking sector comprises of 27 public sector banks, 21 private sector banks, 49 foreign banks and 56 regional rural banks. Indian Banking sector has registered strong growth in the past decade. Sectoral level employment data (2017) suggests that Banks are providing huge employment opportunities in the country, nearly around 21% of total employment and is among the top 5 best growing sectors of India. https://www.indiaservices.in/financial

1.3 Financial Services: Insurance sector: India's Life Insurance sector is the biggest in the world with about 360 million policies. Indian Insurance Industry comprises of 57 insurance companies of which 24 are life insurance business and 33 are non-life insurers. Indian Insurance services has recorded significant growth in the past decade and is expected to reach US$ 280 billion by 2020 owing to the solid economic growth and higher personal disposable incomes in the country. The penetration of Life insurance sector in the country has gone up from 2.15 in 2001 to 2.74 in 2018. https://www.indiaservices.in/financial This paper will solely focus on two major financial service sectors ie. Banking and Insurance which is epicenter of any economy. Banking and Insurance are hardcore financial services industry where pace and quality of services are equally important and so that is why these are also referred to as Ppeople business. The internal people tackle with the external people dealing with organization strive for customer satisfaction. To stay ahead in this competitive world the banks and insurance companies need to include effective HRM practices like Job analysis, Recruitment, Selection, Placement socialization, Training and Development, Compensation (Kansal, Joshi, Babu and Sharma, 2016). The different related practice by HRM will ensure these organization grow and progress in an effective manner.

1.4 Recruitment and Selection: The significance of Recruitment and selection of staff is now accepted facts in the world of business. Hence, scientific method of recruitment and selection are used extensively for the

TRUE COPY
VASAI ROAD DIST. PALGHAR 401 202
PRINCIPAL
College of Commerce, E. S. A.
College of Science, Vasai Road,
Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202

© 2022 JETIR May 2022, Volume 9, Issue 5 www.jetir.org (ISSN-2349-5162)

JETIR.ORG ISSN: 2349-5162 | ESTD Year : 2014 | Monthly Issue

JOURNAL OF EMERGING TECHNOLOGIES AND INNOVATIVE RESEARCH (JETIR)

An International Scholarly Open Access, Peer-reviewed, Refereed Journal

Heading towards secured or Unsecured life: Underinsurance in India

1. Research Scholar: **Mrs. Amrita Ajit Jadhav**, Ph.D. Centre: Lala Lajpat Rai College of Commerce & Economics, Mumbai, Mob no. 9096543562, amrita.jadhav@avc.ac.in

2. Research Guide **Dr. Suryakant V. Lasune** Principal: K.V. Pendharkar College of Arts, Science & Commerce, Dombivli (E) Dist. Thane, Mob no. 9766522776 principal.kvp.autonomous@gmail.com

Abstract:

The issue of uninsured and underinsured are two different issues but in the Indian context, both are simply ignored by people in general, and most of the time uninsured people choose to remain uninsured because of a lack of knowledge or simply unaware of future risks. The purpose of Insurance in India is always taken wrongly as it is treated as a product of Investment rather than risk coverage.

The paper aims to study India's contribution to Global Insurance Market, possibly finding out the reason for uninsurance and underinsurance and find out, Is Insurance is the product of Investment or serves another purpose? The paper is exclusively based on secondary data and it is descriptive in nature. The paper will draw the attention of the government and Insurance authorities towards unseen risks which India is likely to face in the future, thus can affect the economic health of the country.

Key words: Insurance, Uninsured and underinsured, financial literacy, Risk, Investment

Introduction

The global insurance market continues to consolidate around the US, China and Japan which were the world's top three insurance markets by size in 2020, together accounting for almost 58 per cent of the global market. The six Asian countries (China, Japan, South Korea, Taiwan, India and Hong Kong) with market share of about 25 per cent in global market. In life insurance business, India stood tenth rank in the world same as previous year. India's share in global life insurance market was 2.90 per cent during 2020. In non-life insurance business, India is ranked fourteenth in the world improved by one rank from last year. India's share in global non-life insurance market is 0.77 per cent during 2020, that is less than one percent. Insurance penetration is not only low in India but also underinsurance. surprisingly, the importance of income protection or health insurance becomes evident only in times of crises and it was proved when the whole world was facing global health and economic crisis in the form of covid-19. The another issue the India is facing is the meaning and purpose of Insurance, the lines between Insurance and Investments are getting blurred, the factors attribute to these are the lack of adequate financial knowledge as well as push strategy by advisors/ agents on account of higher commissions offered on insurance products and more over Unit linked Insurance are misguiding the purpose and existence of insurance and thus resulting in making thin contribution to global Insurance Market.

Objectives of study

To know the concept of Underinsurance.

To study the reason for underinsurance in India.

TRUE COPY
A. V. COLLEGE OF ARTS, K. M. COLLEGE OF COMMERCE, E. S. A. COLLEGE OF SCIENCE, VASAI ROAD, DIST. PALGHAR 401 202.
PRINCIPAL
Vidyavardhini's
A. V. College of Arts, K. M.
College of Commerce, E. S. A.
College of Science, Vasai Road,
Maharashtra - 401 202

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Special Issue 43, Vol. 1	Peer Reviewed	ISSN : 2319 - 8648
Oct. 2021	SJIF	Impact Factor : 7.139

भारतातील आदिवासी समूह आणि निसर्गवाद

डावर नितीनकुमार बाबासाहेब,
सहाय्यक प्राध्यापक, राज्यशास्त्र विभाग, अण्णासाहेब वर्तक महाविद्यालय, वसई रोड (प) जि.पालघर-४०१२०२.

प्रस्तावना:

आदिवासी समाजाच्या इतिहासाला फार मोठी प्राचीन परंपरा लाभलेली आहे. आदिवासी हा शब्दच मुळात 'आदिमता' सूचित करतो. त्यानुसार मूळचे रहिवासी म्हणजे 'आदिवासी' असे म्हणता येते. प्राचीन काळातील लोकांचे विविध भागात वास्तव्य करून राहणारे 'गट' किंवा 'टोळया' हे आदिवासी जमातीची ओळख सांगतात. आदिम काळापासून आधुनिक काळापर्यंत या आदिवासी समाजाचे अस्तित्व जगभरात असल्याचे दिसून येते. हे जमातीचे गट आपली विशिष्ट भाषा, संस्कृती आणि जीवन पद्धतीनुसार ओळखले जातात. विशेष म्हणजे यातील अनेक आदिवासी गट जगभर भ्रमंती करत होते असे आधुनिक काळातील अभ्यासातून सिद्ध झाले आहे. त्याचबरोबर आदिवासी जमातीमध्ये ही मोठ्या प्रमाणावर विविधता असल्याचे दिसून येते. ही विविधता एकाच भागात वास्तव्य करून असलेल्या आदिवासी जमातींमध्ये दिसून येते. सर्वच आदिवासी जमाती ह्या वन्यधर्मीय असल्या तरी त्यांच्यात भाषा, पेहराव, देवधर्म व चालीरीती याबाबत बरीच भिन्नता असल्याचे दिसून येते. एकूणच जागतिक आदिवासींचा इतिहास विविधांगी व नाविन्यपूर्ण असल्याचे दिसते.

आदिवासी संकल्पना:

आदिवासी जमाती जगातील सर्वच देशात आढळून येतात. आजही विशेषत: आशिया, आफ्रिका आणि अमेरिका या खंडातील देशात मोठ्या प्रमाणावर आदिवासी जमाती दिसून येतात. मात्र युरोपमध्ये झपाट्याने आधुनिकीकरण झाल्याने तेथे आदिवासी जमात म्हणून ओळखणे अवघड झाले आहे. भारताचा विचार करता भारतात आदिवासी जमाती मोठ्या संख्येने असून त्या भारतभर विखुरलेल्या आहेत. आदिवासी किंवा आदिम समाज म्हणून ओळखल्या जाणा- या समाजाला अनेक विचारवंत,अभ्यासक,प्रशासक व समाजसेवक यांनी विविध नावानी संबोधले आहे. 'Aboriginols' किंवा 'Aboriginals' म्हणजे अगदी मुळचे रहिवासी, प्राचीन किंवा आदिवासी असा शब्दप्रयोग रिस्ले, एल्विन, ग्रीगसन आणि ठक्कर यांनी केला आहे. डॉ.धुर्ये यांनी 'so called aborigines' म्हणजे तथाकथित मूळ रहिवाशी किंवा Backward Hindus किंवा मागासलेले हिंदू असे म्हटले आहे. त्याबरोबरच 'अरण्यात राहणारे, म्हणून 'वनवासी' आणि पर्वतावर राहणारे, म्हणून 'गिरीजन' असेही म्हंटले जाते. हिंदीत आदिवासींसाठी 'जनजाती' हा शब्द वापरला जातो. भारतीय राज्यघटनेत टोळी करून राहणारी 'अनुसूचित जमात' (Scheduled Tribe) असा उल्लेख केलेला असून दैनंदिन वापरात मराठीत बोलताना 'आदिवासी' हा शब्द प्रचलित झाला आहे[१]

आदि म्हणजे अगोदरचा, मुळचा, आद्य, आदिवासी हा शब्दच मुळात 'आदिमता' सूचित करतो. अति दुर्गम भागात राहणारे, इतर समाजाच्या संपर्कात फारसे न येणारे व मुळचे रहिवासी म्हणजे आदिवासी असे म्हणता येते. आदिवासी नागरी भागापासून दूर असलेल्या रानावनात, पर्वती व डोंगराळ, दऱ्याखोऱ्यात अशा दुर्गम प्रदेशात राहतात. आदिवासींना गिरीजन, वनवासी अशा विविध नावांनीही ओळखले जाते.

याचबरोबर आदिवासी या शब्दाला अनेक लोकांनी विविध पर्यायी शब्द वापरलेले दिसतात. यामध्ये प्रामुख्याने वनवासी, वन्य जमाती, अरण्यक, लंगोटे, धरतीची लेकरे, गिरिजन, आदिपुत्र, पवनपुत्र, जंगलचे अनभिषिक्त राजे, तथाकथित मूळनिवासी, मागासलेले हिंदू, मूलनिवासी, आदिम, जंगलचे राजे अशा अनेक शब्दांचा उपयोग किंवा वापर आदिवासींच्या संदर्भात करण्यात येतो.[२]

आदिवासी समुदाय किंवा समाज

एकोणिसाव्या शतकात मानसशास्त्रज्ञांनी 'आदिवासी' किंवा 'आदिवासी समुदाय' ही संज्ञा विकसित केली. या संज्ञेनुसार एकाच ठिकाणी वास्तव्य करणाऱ्या, सामान्यतः समान नावे, आडनावे व कुळे लावणाऱ्या, एकच प्रकारची बोलीभाषा बोलणाऱ्या,विवाहसंबंध आणि व्यवसायाच्या बाबतीत एकाच प्रकारचे नियम पाळणाऱ्या व निश्चितपणे एका विशिष्ट प्रकारची मूल्य व विचार प्रणाली यांची जपणूक करणाऱ्या कुटुंबाच्या समुदायाला आदिवासी समुदाय (Tribal Community) किंवा आदिवासी समाज (Tribal Society) असे म्हणतात. कुटुंबाच्या या समूहाला 'जमात' असेही म्हणतात.[३]

TRUE COPY
PRINCIPAL
K. M. College of Arts, E.S.A. College of Science, Vasai Road, Dist. Palghar 401 202

International Journal of Advance and Innovative Research
Volume 8, Issue 4 (VI) October - December 2021
ISSN 2394 - 7780

28

MATHEMATICS IN FINANCE IN DAY-TO-DAY LIFE

Dr. Manohar Baburao Bhagirath
Assistant Professor, Department of Mathematics, Annasaheb Vartak College of Arts, Commerce and Science, Vasai West, Palghar, Maharashtra, India

ABSTRACT
Mathematical finance is a branch of applied mathematics. Mathematics affects daily financial decisions. Mathematics organizes our lives and prevents chaos. We use mathematics for budgets, expenses, savings and investments. In each case, a good understanding of the mathematical concepts will be beneficial for your personal financial gain. There is no doubt that mathematical concepts play an important role in the planning and success of your financial life. This paper explains the importance of mathematics in the business and finance in day to day life.

Keywords and phrases: Financial Mathematics, investment, planning, risk management.

INTRODUCTION:
Quantitative finance is related to itself as a subfield of economics. Mathematical finance largely overlaps with computational finance and financial engineering. Financial mathematics has wide applications in all commercial activities where the flow and exchange of goods and services, the transfer of currency, and companies pay their employees, in brief, are of crucial concern in our day-to-day work. Concepts and computer methods serve as primers in economic mathematics, focusing on the conceptual understanding of models and problem-solving. This includes the mathematical background required for risk management, such as probability theory, optimization, and the like. The main purpose of this paper is to underline the basic nature of mathematics in finance in day-to-day life.

Meaning of Mathematical Finance:
Mathematical finance is also known as quantitative finance. This is the field of applied mathematics, which deals with the mathematical modeling of financial markets. It works on probability, statistics and economic theory. Mathematical finance is a product of applying mathematics to portfolio selection theory and option pricing theory. Mathematical finance mainly overlaps with the areas of computational finance and financial engineering.

Why do we learn financial mathematics?
Financial mathematics understands how human beings make decisions in times of uncertainty and then establishes how to make good decisions. Economic mathematics not only has a direct impact on the innovation of financial instruments and the financial market runs efficiently Financial Mathematics offers an attractive, scaffolding course that introduces the main topics and principles required for financial literacy.

Research Hypotheses and Methodology:
The methodology of this research paper is based on a theoretical framework and is intended to achieve research objectives.

Objectives and Importance of Mathematical Finance in day-to-day life with common examples:
Mathematical finance is very useful in daily life. Mathematics is backbone of Finance. It can help you do many necessary things in your day-to-day life. Relevance in the world of business has made financial mathematics important in modern times. Here are some daily tasks for which mathematical finance is important.

- To analyze the Purpose and Aims of Mathematics in Finance in day-to-day life.
- Managing money.
- Treading in share market.
- Risk management.
- Understand the costs and benefits of large purchases versus reliability ratings.
- Adjust the checkbooks.
- Shopping for the best price.
- Finding distance, time and cost for travel.

TRUE COPY
PRINCIPAL
College of Commerce, E.S.A. ... Vasai Road

29

International Journal of Advance and Innovative Research
Volume 9, Issue 1 (VIII) January - March 2022

ISSN 2394 - 7780

THE ROLE OF MATHEMATICS AND STATISTICS IN BUSINESS

Dr. Manohar Baburao Bhagirath
Assistant Professor, Department of Mathematics, Annasaheb Vartak College of Arts, Commerce and Science, Vasai West, Dist. Palghar, Maharashtra, India

ABSTRACT

It is important to understand the basics of business to keep profitable efforts and accurate records. In business, various terms such as management mathematics, statistics, operations research, analytical techniques, basic mathematics and management sciences are used for business decisions. Mathematics and statistics is the soul of any business. There is no doubt that business mathematical concepts play an important role in planning your financial life and achieving it. This paper explains the role of mathematics and statistics in business. The main purpose of this paper is to underline the nature of mathematics and statistics in business.

Keywords and phrases: Business Mathematics, operation research, statistical analysis.

INTRODUCTION:

Mathematics and statistics play a vital role in making progress in all areas of business today, not only that, but our lives are also going through a lot of development in various fields. Business Math and stats always deals with profit or loss. Mathematics and statistics are used in commerce, industry, economics and almost every other field, so the use of mathematics and statistics is very wide. Mathematics and statistics play an important role in solving most of the complex problems that arise in business as well as in statistical analysis. Business and commerce seem helpless without Mathematics and Statistics. Explaining the interrelationships between business and mathematics and statistics, this paper seeks to find out what problems are faced and how to find alternatives.

Research Hypotheses and Methodology:

The research hypothesis is a temporary solution to the problem being investigated. A research hypothesis is a precise and clear. In this paper, I have adopted both descriptive and exploratory methods. The methodology of this research paper is based on a theoretical framework and is intended to achieve research objectives.

Why Mathematics and Statistics in Business:

Answers to how business works, how data can be used more efficiently, and which business practices can be adapted can help you use mathematics and statistics to make your business more successful. It is easy for the decision maker to take immediate and perfect necessary action. Mathematics and statistics help to make sound business decisions and are able to adapt to economic growth.

Objectives and Importance of Mathematics and Statistics in Business:

The following points are presented to clarify the objectives and importance of the Role of Mathematics and Statistics in Business.

- Most of the businesses have to pay income tax to the government based on the total profit of the company. Using the statistical method, the company will pay income tax and pay the salaries of the employees working in their company.
- Proper use of arithmetic in buying and selling transactions in a business as well as avoiding fraud in analyzing business investment debt.
- Establishing a causal relationship between business sales and demand.
- The role of statistics in the business involves a random sampling process to collect samples.
- A successful professional needs to be quick and accurate in all situations and make the right decision according to the situation. Statistics help the trader to plan the product according to the customer's preference and the quality of the products can be checked more efficiently using the statistical method.
- Correlation is related to the use of this useful statistical method in business as well as the most common useful statistical tools for comparing the effects and performance of these variables.
- Time series analysis is used to determine a good model that can be used to predict business metrics such as stock market price, sales, turnover and more.

TRUE COPY
College of Commerce ... S.A. College of Science, Vasai Road.

International Journal of Advance and Innovative Research
Volume 9, Issue 2 (V) April – June 2022

ISSN 2394 - 7780

IMPACT OF COVID-19 PANDEMIC ON THE USE OF DIGITAL FINANCIAL SERVICES

Prof. Bhavana Chauhan
(Mcom, Mphil, NET/JRF), Vartak College, Palghar

ABSTRACT

The Covid-19 Pandemic that hit the entire world has brought about really drastic changes in the way the whole world was functioning. The global lockdowns, social distancing norms, declining economies have had far reaching and long-lasting effects on the way business was conducted everywhere. People were apprehensive about going out for business transactions, shopping or even buying daily rations as well as medicines due to the risk of the unknown enemy which was the corona virus. Shopping malls were closed for a long time, even smaller shops; departmental stores wore a deserted look everywhere one went. The governments around the world had imposed strict restrictions on travelling, number of people being present at a public place as well as social distancing norms. These were further intensified as many countries induced travel bans on goods and people from certain countries. Also, being vaccinated was compulsory for entry at public places in countries like India.

The phenomenon of digital financial services was already gaining traction all over the world at the turn of the last decade. The pandemic has contributed to increased usage of these services by various sections of the society as people preferred to remain safe at home while still wanting to transact business, buy and sell necessities, carry out banking and investment activities without actually having to go to any of these financial institutions and worry about the risk of being infected. This research paper tries to study the impact of the Covid-19 Pandemic on the usage of Digital financial services by people from all walks of life. It tries to establish that the use of these services has seen a big growth due to the pandemic enforced restrictions. For this purpose, a survey was conducted by the research person to gauge responses about the topic.

INTRODUCTION

Meaning of Digital Financial Services

According to *Itai Agur, Soledad Martinez Peria, and Celine Rochon*, **'Digital financial services (DFS) are financial services (e.g., payments, remittances, and credit) accessed and delivered through digital channels, including via mobile devices.'** These encompass established instruments (e.g., debit and credit cards) offered primarily by banks, as well as new solutions built on cloud computing, digital platforms, and distributed ledger technologies (DLT), spanning mobile payments, crypto-assets and peer-to-peer (P2P) applications. These new solutions are commonly referred to as **Fintech.**

Though originating initially in the Western countries, the Digital Financial Services have slowly started to become popular everywhere around the world. There are various reasons for that being the case. Some of them are as follows:

Advantages of Digital Financial Services or Fintech

1. Ease of Transaction:
All the digital financial services are very convenient in usage. They do not require complex procedures, form fillings or paper documentation as is the case with traditional financial services that are prevalent since a long time now. This ease of use has made the digital financial services popular among the various demographics who conduct financial transactions.

2. Less Time Consuming:
As the digital financial services are on digital platforms, the amount of time taken for the transaction is very less compared to the traditional means. For example, physical banking transaction process involves going to bank, standing in long queues awaiting one's turn and getting the work done. But for digital financial transactions, there is no such need. Hence, less time is consumed in these transactions.

3. Less Physical Efforts Required:
As the whole process of digital financial services happens online without much physical participation on the part of buyer and seller, or the company and clients; less physical efforts are required for the same. Hence, any person having knowledge of how to operate the internet can use these services irrespective of his or her physical condition and ability.

TRUE COPY
VASAI ROAD DIST. PALGHAR 401 202.
College of Commerce, E. S. A.
Vasai Road.

www.irjhis.com ©2021 IRJHIS | Special Issue, August 2021 | ISSN 2582-8568 | Impact Factor 5.71
International Conference Organized by V.P. Institute of Management Studies & Research, Sangli (Maharashtra, India) "Implications of COVID-19: Problems & Consequences" on 27th August 2021

INTERNATIONAL RESEARCH JOURNAL OF HUMANITIES AND INTERDISCIPLINARY STUDIES
(Peer-reviewed, Refereed, Indexed & Open Access Journal)
DOI : 03.2021-11278686 ISSN : 2582-8568 IMPACT FACTOR : 5.71 (SJIF 2021)

Impact of Covid-19 Pandemic on Human Resource Management in organizations

Prof. Bhavana Chauhan
(M.Com, M.Phil, NET, JRF)
Vartak College, Vasai,
Dist. Palghar (Maharashtra, India)
E-mail: chauhanbhavana@gmail.com

DOI No. 03.2021-11278686 DOI Link::https://doi-ds.org/doilink/08.2021-92583519/IRJHISICPC210818

Abstract

The promising picture of a progressive world economy that was visible in the recent years was ruthlessly shattered by the Covid-19 Pandemic that hit the world in the 2019-20 and continued to spread its deadly variants and infection waves across the world. Even today, almost a year and half after it was first discovered to be spread from Wuhan, China; the virus continues to torment us. The rapid spread of corona compelled the national governments of the world to enforce strict restrictions on common public as well as businesses to contain the spread of the deadly virus. These included social distancing norms, shutting down of malls, recreational activities, cinema halls, departmental stores as well as travelling restrictions; both nationally as well as internationally.

With everyone and everything under lockdown, the businesses across the world were bound to be severely affected. Lockdown situation combined with a fall in demand for products and services as well as diminishing sales and profits meant that companies had to cut costs, reduce production, thereby resorting to cutting down the number of staff members or reduction in remuneration of the existing employees. Also, health care of employees had to be looked upon with a renewed outlook by the human resource department of all organizations.

This research paper studies the level of impact of covid-19 pandemic on various human resource functions carried out by the HR departments in organizations worldwide.

Keywords: *Covid-19 pandemic, human resource, world economy*

Introduction:

As the Covid-19 pandemic spread its ugly wings across the world, the world economy came to almost a standstill. Running businesses today while facing the global pandemic of COVID-19 is quite challenging. More than 200 countries around the world have experienced a major impact on their economies and societies due to the pandemic. The pandemic has also affected the day-to-day

TRUE COPY
College of Commerce, Vasai Road

32

IMPACT OF COVID-19 PANDEMIC ON HUMAN LIFESTYLE AND BUSINESSES

Prof Bhavana Chauhan

(M.Com, M.Phil, NET, JRF), Vartak College, Vasai

ABSTRACT

The COVID-19 pandemic that hit the entire world like an avalanche has really taken its toll on the way people lived their lives and transacted their businesses. The supposedly booming world economy came to a screeching halt as the whole world came to a standstill. There were nation-wide lockdowns in almost every part of the world, restrictions on movement of people as well as cargo. Social distancing, sanitization, restriction on public gatherings meant that everyone was forced to live a life they were not accustomed to. Even somethings as trivial as handshakes and hugs became risky. There were no vacations to be had as national and international flights were cancelled, travellers were stuck up at a foreign land for months.

The Covid-19 pandemic has not only affected lifestyles of people across the world, but has also taken its toll on world economy as well as the way the businesses are run in different countries. Restriction of movement of people and goods, nationwide lockdowns and social distancing norms have resulted in a new normal in conduction of business. The businesses that up to now were dependent on a wide network of physical stores displaying and selling their goods as well as door to door selling activities, public exhibitions were jolted by the pandemic as they were suddenly unable to use any of these mediums of marketing and selling.

This research paper attempts to study the impact of the pandemic in the way people live and how businesses had to change their way of operations to adjust to this jolting event.

OBJECTIVES OF THE STUDY

The research paper tries to study the following aspects of Covid19 pandemic:

- Impact of the pandemic on lifestyles of people across the world
- How the pandemic has influenced the way business is carried out?
-

INTRODUCTION

At the start the year 2019, the world looked like a beehive of countries belonging to different continents, climates and cultures, all coming together and working, travelling, transacting in what is fashionably known as the global economy. Progress and development were the buzz words as nations struck multi-billion-dollar deals with each other regarding investments in infrastructure, education, information technology and such other lucrative fields. Tourists from every nook and corner of the world travelled miles to visit places of interest in order to fulfil their cravings of vacationing, excursions and expeditions. Students went abroad to study in foreign universities. Consumer goods as well as industrial goods ferried around the world. The future looked bright and brilliant for the global community as a whole in terms of standard of living and economy.

And then the Covid19 Pandemic hit the world with the impact of an oncoming bullet train and everything started disintegrating. The very existence of globalization was now in doubt as national economies collapsed, businesses shut down and people left either confined to their homes or else stranded in foreign lands with no emotional or financial support. The businesses that up to now were dependent on a wide network of physical stores displaying and selling their goods as well as door to door selling activities, public exhibitions were jolted by the pandemic as they were suddenly unable to use any of these mediums of marketing and selling.

These events led to the need of several changes to be made in our lifestyle as well as the way we conduct business. The research paper tries to touch upon these very aspects of the impact of Covid19 on our lifestyle.

Some of the prominent changes in human lifestyle that were observed during and post the pandemic are as discussed below:

1.Social Distancing And Personal Hygiene:

Personal hygiene, though a very old and often repeated concept and concern, had been somewhat neglected over the years as people boarded cabs, trains and plains in the blink of an eye, without worrying much about hand cleansing, taking precautions regarding where we sit or touch, or for that

TRUE COPY
VASAI ROAD, DIST. PALGHAR 401 202
A. V. College of Commerce, E.S.A. College of Science, Vasai Road, Maharashtra - 401 202

Special Issue Theme :- गेल्या दोन दशकांतील मराठी कथालेखन
(Special Issue No 105) ISSN 2349-638x Impact Factor 7.149
२५ फेब्रुवारी २०२२

समकालीन आदिवासी कथा

- डॉ. सखाराम डाखोरे
सहाय्यक प्राध्यापक,
मराठी विभाग,
अण्णासाहेब वर्तक महाविद्यालय,
वसई रोड (प.), जि. पालघर - ४०१२०२

प्रस्तावना :

आदिवासी लोकसाहित्य हे पुरातन असून वैविध्याने नटलेले आहे. संथाली, गोंडी, कुडुख, मुंडारी, भिल्लोरी, माडी, कोकणी, परधानी, आंधी, देहवाली, परधानी अशा असंख्य बोलीभाषांमधून मौखिक स्वरूपात बोलल्या गेलेल्या आणि लिखित स्वरूपांत लिहिल्या गेलेल्या लोककथा, लोकगीतांच्या माध्यमातून आदिवासी लोकसाहित्याने मराठी, हिंदीसारख्या अनेक भारतीय भाषांना समृद्ध केले आहे. बोलीमधील दंतकथा, परीकथा, दैवतकथा, राक्षसकथा, दानवकथांमधील संदर्भांचा चिकित्सक दृष्टिकोणातून केलेल्या अभ्यासाअंती आदिवासी कथांमधील चिंतनशीलता आणि नाविन्यता लक्षात येते. निसर्गाच्या सानिध्यात, जंगल - जिवारात, पहाडांच्या साक्षीने, नद्यांच्या कुशीत राहणाऱ्या आदिवासी माणसाच्या जगण्याला विविध बदलांचे आणि परिवर्तनांचे संदर्भ आहेत. आर्य-अनार्य संघर्षाची किनार जशी मौखिक साहित्याला लाभलेली आहे तशीच ती लिखित साहित्यालाही लाभलेली दिसून येते.

प्राचीन काळापासून ह्या भूतलावर आपली संस्कृती आणि परंपरा जोपासत आलेला आदिवासी समाज आधुनिक युगातही आपल्या संस्कारांना जपताना दिसतो आहे. एका बाजूला विज्ञानाच्या क्षेत्रात आपण आकाशझेप घेतलेली असताना दुसऱ्या बाजूला आदिवासींचा भाकरीचा प्रश्न मिटलेला दिसत नाही; परंतु एक बाब नमूद करण्याजोगी आहे की, विज्ञानाचे अनेक संदर्भ आदिवासींच्या जगण्यात हजारो वर्षांपासून अस्तित्वात आहेत. उदा. आजही आदिवासीबहुल प्रांतात नद्यांवर किंवा ओढ्या-नाल्यांवर त्यांनी बांधलेले लाकडी पूल वर्षानुवर्षांपासून मजबूत व टिकून आहेत. पारंपरिक कणग्या किंवा धान्याची कोठारे अजूनही कालबाह्य झालेली नाहीत. मोहाची दारू, गुळाची दारू काढण्याची त्यांची कला आजही एखाद्या तंत्रज्ञाला लाजवील अशी आहे. ज्यांना आपण आज आयुर्वेदिक म्हणतो ती कला आदिवासींनी पिढ्यान् - पिढ्या जोपासून प्रवाहित ठेवलेली आहे. ह्या सर्व पुरातन व समृद्ध बाबींचे संदर्भ आदिवासी लोककथांमधून दिसून येतात. त्यामुळेच भारतीय स्वातंत्र्यानंतर निर्माण झालेल्या लिखित आदिवासी कथेला भक्कम ऐतिहासिक वारसा लाभल्याचे निश्चितपणे म्हणता येते.

आदिवासी साहित्याची पार्श्वभूमी

आदिवासी साहित्य हे मौखिक परंपरेतून पिढ्यान् पिढ्या चालत आलेले साहित्य आहे. आदिवासी समाज हा निसर्गनियमांचे पालन करीत हजारो वर्षांपासून ह्या पृथ्वीतलावर आपले वेगळेपण टिकवित आला आहे. आदिवासी साहित्यामागील विस्तारीत भूमिका मांडताना आदिवासी साहित्य अभ्यासक प्रा. डॉ. विनायक तुमराम म्हणतात की, "आदिवासी साहित्य हे कोणत्याही साहित्याची प्रतिकृती नाही. कोणत्याही प्रेरणांचा आविष्कार नाही. ते स्वतंत्र, स्वयंभू व स्वयंसिद्ध आहे. त्याच्या प्रेरणा त्याच्या अस्तित्वाइतक्याच प्राचीन व पृथक आहेत. या साहित्याने आज भारतीय साहित्याच्या इतिहासात मानाचे स्थान कायम केले आहे, हे सांगून टाकले पाहिजे. आदिवासी साहित्य हे या देशातीलच नव्हे तर अखिल विश्वातील मूळ मानवसमूहांचे व टोळ्यांचे सांस्कृतिक मूल्यांनी नटलेले नवे-जुने साहित्य, एवढे व्यापक त्याचे स्वरूप आहे."[१] यावरून आदिवासी साहित्याच्या विशाल व ऐतिहासिक प्रवाहाची प्रचिती येते. निसर्गसंवेदन, क्रांतिकारकांचे ऐतिहासिक कार्य, राजे-महाराजांचा इतिहास, बहुमूल्य सांस्कृतिक परंपरा, मौखिक लोकसाहित्य, विविध बोलीभाषा, परंपरागत ऋतुसंकेत, पुरोगामी विचारांची साथ अशा आदिवासी साहित्याच्या विविध प्रेरणा आहेत. ज्यावर आदिवासी कथा, कविता, नाटक, कादंबरी, आत्मचरित्र असा [illegible] प्रवाह जोमदारपणे वाटचाल करतो आहे. आदिवासी साहित्याच्या उगमाबद्दल आदिवासी साहित्य अभ्यासक प्रा. डॉ. पुष्पा गावित म्हणतात की, "आदिवासींच्या अभिजात जनसाहित्याचा उगम विशेषतः लोककथा, लोकगीते, जानपदगीते, गुराखीगीते,

TRUE COPY
PRINCIPAL
K. M. College of Commerce, E. S. A. College of Science, Vasai Road, Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202.
VASAI ROAD DIST. PALGHAR

Scanned with CamScanner

B.Aadhar' International Peer-Reviewed Indexed Research Journal
Impact Factor -(SJIF) -7.675,Issue NO, 318 (CCCXVIII) D
ISSN : 2278-9308
September, 2021

आदिवासी कवितेवरील डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचारांचा प्रभाव

डॉ. सखाराम डाखोरे
सहाय्यक प्राध्यापक,मराठी विभाग,अण्णासाहेब वर्तक मानव्य महाविद्यालय,
वसई रोड (प.), जि. पालघर ४०१२०२ मो. ९८५०११६६४५

प्रस्तावनाः

भारतीय स्वातंत्र्योत्तर कालखंडातील ग्रामीण, दलित, स्त्रीवादी अशा विविध साहित्यप्रवाहांबरोबरच आदिवासी साहित्यप्रवाहावरसुद्धा डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या विचारांचा, कार्यशैलीचा आणि विद्याव्यासंगाचा प्रभाव निश्चितपणे पडलेला दिसून येतो. १८९१ ते १९५६ हा डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा जीवनकाल विविध घटना-घडामोडींनी भारलेला आपणांस दिसून येतो. समाजकारण, राजकारण, शैक्षणिक विचारमंथन, अर्थव्यवस्थेवरील प्रगाढ चिंतन, तळागाळातील समाजाविषयीची दूरदृष्टी आणि शोषक परंपरा थोपविण्याची वैचारिक ताकत ह्या सर्व बाबींमुळे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे कार्य भारतीय इतिहासातील सुवर्णपान ठरले आहे, ज्याने भारतीय शोषक परंपरेचा संपूर्ण तळ ढवळून काढला आणि शोषित समाजाला व्यापक वैचारिक राजमार्ग निर्माण करून दिला. म्हणूनच डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर सर्वसामान्यांच्या हातांतील ज्वलंत लेखणीचा उद्गार झाले. स्वातंत्र्यानंतर बिजारोपण झालेल्या परंतु १९८० नंतर प्रवाही बनलेल्या आदिवासी कवितेला लाभलेल्या अनेक प्रेरणांमध्ये डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या कार्याची प्रेरणा अत्यंत महत्त्वाची आहे. डॉ. विनायक तुमराम, उषाकिरण आत्राम, माधव सरकुंडे, कुसूम अलाम, भुजंग मेश्राम, वाहरू सोनवणे, प्रभू राजगडकर, रा. चि. जंगले, बाबाराव मडावी, वसंत कनाके, गोविंद गायकी, संजय लोहकरे, बाबुलाल राठवा,वामन शेळमाके, नीलकांत कुलसंगे अशा अनेक कविंनी आदिवासी कवितेला समृद्ध केले आहे. आज नव्या दमाचे अनेक कवी लेखन करताना दिसताहेत. जुन्या व नव्या कवींच्या कवितांचा आढावा घेतल्यास अनेक कवींच्या कवितांमधून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचारांचे सूत्र दिसून येते.विषयाच्या अनुषंगाने २०११ ते २०२० ह्या कालखंडात प्रकाशित झालेल्या आदिवासी कवितासंग्रहातीलकवितांमधून शब्दबद्ध झालेल्या डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्याविषयीच्या भावजाणिवांचायेथे आढावा घेतला आहे.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचारांनी प्रभावीत आदिवासी कविताः

आदिवासी समाज प्रामुख्याने निसर्गाच्या सानिध्यात वास्तव्य करताना दिसतो. दऱ्या-खोऱ्यात, जंगल-जिव्हारात, नद्या डोंगरांच्या आसऱ्याने राहणाऱ्या या समाजाने आपल्या वेगळेपणाची साक्ष जगाला दिली आहे. अनेक नैसर्गिक संकटांचा सामना त्याने लिलया केला परंतु आधुनिकीकरणाने निर्माण केलेल्या मानवनिर्मित संकटांचा सामना करताना मात्र त्याचा संपूर्ण कलाधारच नष्ट होण्याच्या मार्गावर आहे. अशा निराशावादी परिवलनात आदिवासी समाजासाठी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे विचार म्हणजे वाळवंटातील ओऍसिस असल्यासारखे आहे. कारण बाबासाहेबांनी भारतातील दीन-दलित-अस्पृश्य-भटक्या आणि एकूण बहुजन समाजाबरोबरच पशुपक्षांच्या सहवासात जीवन जगणाऱ्या आदिवासींच्या जीवनजाणिवांना समजून घेतले आणि सर्वांसाठी कल्याणकारी भूमिका घेतली म्हणून त्यांचे कार्य अनेक आदिवासी कवींच्या कवितांचा विषय बनले. डॉ. बाबासाहेब आंबे[illegible] नावावर

TRUE COPY
PRINCIPAL
College of Commerce, E. S. A.
College of Science, Vasai Road,
Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202.
VASAI ROAD, DIST. PALGHAR 401 202

CURRENT GLOBAL REVIEWER
Special Issue 43, Vol. 1 | Peer Reviewed | ISSN : 2319 - 8648
Oct. 2021 | SJIF | Impact Factor : 7.139

भारतातील आदिवासी समूह आणि नक्षलवाद

डॉ. सखाराम डाखोरे
सहाय्यक प्राध्यापक, मराठी विभाग, अण्णासाहेब वर्तक मानव्य महाविद्यालय, वसई रोड (प.), जि. पालघर ४०१२०२

प्रस्तावनाः

भारतातील आदिवासी समूहांसमोर निर्माण झालेल्या अनेक समस्यांपैकी 'नक्षलवाद' ही एक ज्वलंत समस्या आहे. 'नक्षलवाद' या शब्दाची उत्पत्ती पश्चिम बंगालमधील 'नक्षलबारी' या गावाच्या नावापासून झाली. चारू मुजूमदार, कानू सन्याल आणि जंगल संथाल ह्या भारतीय कम्युनिस्ट पार्टीच्या नेत्यांनी १९६७ मध्ये सत्ताधाऱ्यांविरूद्ध सशस्त्र आंदोलनास सुरूवात केली. ह्या आंदोलनाची बीजे आपणांस भारतीय स्वातंत्र्याच्या कालखंडापासूनच शोधावी लागतात. चारू मुजूमदार यांच्या मतानुसार भारतातील श्रमिक वर्गाच्या हालाखीच्या परिस्थितीस इथली समाजव्यवस्था आणि वर्णव्यवस्था कारणीभूत आहे. आंध्र प्रदेश, महाराष्ट्र, छत्तीसगड, ओरिसा, झारखंड आणि बिहार अशा विभागांमध्ये प्रामुख्याने नक्षलवाद मोठ्या प्रमाणात फोफावलेला दिसून येतो. त्यामुळे ह्या प्रदेशांतील जंगलजिल्हारात हजारो वर्षांपासून वास्तव्य करणाऱ्या आदिवासी जमातींनासुद्धा नक्षलवाद आणि सरकार यांच्या धोरणांचा मोठ्या प्रमाणात फटका बसला आहे. आपल्या हक्क-अधिकारांपासून वंचित राहिलेला, भारतीय स्वातंत्र्याचा अजूनही भाग न बनलेला आणि आपल्या कुटुंबाच्या प्राथमिक गरजासुद्धा पूर्ण न करू शकलेला आदिवासी समाज नक्षलवादी चळवळीकडे आकर्षित होताना दिसतो आहे. सरकारचे दुर्लक्ष आणि नक्षलवाद्यांची पकड ह्या ओढाताणीत आदिवासी समाज सहजगत्या विद्रोहाच्या पारड्यात आपले मत टाकताना दिसतो. भारतीय आदिवासी समूहाच्या एकूण सामाजिक, राजकीय, आर्थिक, शैक्षणिक, सांस्कृतिक जीवनावर नक्षलवादाचा कोणता परिणाम झाला आहे आणि आज आदिवासी समूहांची काय स्थिती आहे हे अभ्यासने महत्त्वपूर्ण ठरू शकेल.

भारतातील आदिवासी समूह आणि नक्षलवादः

विविध भारतीय अभ्यासकांचा 'नक्षलवाद' ह्या शब्दाकडे पाहण्याचा दृष्टिकोण नक्कीच भिन्न-भिन्न आहे. आदिवासींसंदर्भात नक्षलवाद्यांची नेमकी भूमिका काय आहे? सरकारची धोरणे काय आहेत? साहित्यिक विचारवंत हा प्रश्न नेमका कसा हाताळतात? ह्या विषयावर आपणांस चिकित्सक दृष्टिकोणातून प्रकाश टाकता येतो. सुहास पळशीकर यांनी 'नक्षलवादाचे आव्हान...दण्डकारण्यातील अस्वस्थ वर्तमान' ह्या ग्रंथाच्या प्रस्तावनेत म्हटले आहे की, "नक्षलवादी गट नेमके काय काम करीत आहेत? घनदाट जंगले असलेल्या आदिवासी प्रदेशांत वास्तव्य करून राहणारे हे गट, आदिवासींना प्रस्थापित व्यवस्थेच्या विरोधात लढायला तयार करतात आणि स्थानिक पातळीवर प्रशासनाला हतबल बनवून स्वतःकडे व आदिवासींकडे स्थानिक कारभाराची सूत्रे व्यवहारतः घेऊ पाहतात. भारतीय राज्यसंस्था व तिची सर्व यंत्रणाही ते शत्रुवत मानतात. त्यामुळे कोणत्याही सशस्त्र क्रांतिच्या दरम्यान ज्या विविध हिंसक मार्गाचा वापर केला जातो, त्यांचा वापर हे गट करताना दिसतात. रस्त्यावर सुरूंग पेरणे, रेल्वे रूळ उखडणे यांसारख्या मार्गांनी प्रस्थापित शासनव्यवस्थेच्या व्यवहारात अडचणी उत्पन्न होतात म्हणून नक्षलवादी गट ह्या कारवाया करतात. त्यांच्या आड येणारे भारतीय शासनव्यवस्थेचे जे जे कोणी प्रतिनिधी असतील - आमदार, अधिकारी, पोलीस, जवान, पंचायतीचे सदस्य – त्यांची हत्या करून आपला मार्ग निर्वेध करण्यावर नक्षलवादी गट भर देतात."[१] आदिवासीबहुल प्रदेशांतील नक्षलवाद्यांचे वाढते हे प्रस्थ प्रत्येकाला विचार करायला लावणारे आहे. नक्षलवाद्यांच्या प्रशासनविरोधी कारवायांमागे अनेक कारणे आहेत. आपला कायम दबदबा रहावा, आपल्याला अपेक्षित मागण्या पूर्ण करून घेता याव्यात ह्या सामान्य बाबींबरोबरच आपले राजकीय, आर्थिक मनसुबे पूर्ण करण्याकडेही नक्षलवाद्यांचा कल दिसून येतो. प्रत्येक राज्यातील सरकार आणि नक्षलवादी यांच्यामधील ह्या ज्वलंत संघर्षात भोळ्या-भाबड्या आदिवासी समाजाचा नाहक बळी जाताना दिसतो आहे. अनेक आदिवासी बांधव सरकारच्या अनास्थेपायीसुद्धा नक्षलवाद्यांशी हातमिळवणी करताना दिसतात. भारतीय स्वातंत्र्याच्या ७५ वर्षांमध्ये आदिवासी समाजाच्या समस्या संपण्याऐवजी वाढतच चालल्या आहेत.

महाराष्ट्राच्या सीमेवर असलेल्या अबूजमाड पर्वताच्या रांगेतील बिनागुंडा सारख्या अनेक गावांना नक्षलवाद भेडसावतो आहे. चाळीस हजार चौरस किलोमीटरमध्ये पसरलेल्या बस्तरवर नक्षलवाद्यांचे मोठ्या प्रमाणात नियंत्रण आहे. स्थानिक सरकार किंवा केंद्रिय स्तरावरील अधिकारी किंवा सैन्यदलापेक्षा नक्षलवाद्यांना ह्या परिसराची खडान् खडा माहिती असल्याकारणाने नक्षलवादीच वरचढ ठरताना दिसतात. महाराष्ट्राप्रमाणेच छत्तिसगड, ओरिसा, पश्चिम बंगाल, झारखंड, बिहार ह्या राज्यातील परिस्थितीसुद्धा काही वेगळी नाही. नक्षलवाद्यांची मदत केली तर पोलीस फक्त काही दिवस गजाआड बंद करतील परंतु पोलिसांची मदत केली तर नक्षलवादी थेट गोळ्या घालतील ह्या भितीपोटीसुद्धा अनेक आदिवासी समूह नक्षलवाद्यांशी मिळते-जुळते घेताना दिसतात. गडचिरोली, भामरागड, नारगुंडा, मुरंगल, देचलीपेठा, जारावंडी, एटापल्ली, कांदोडी, बिनागुंडा अशा अनेक गावांच्या प्रदेशांना नक्षलवाद्यांच्या कारवायांना सामोरे जावे लागते. "नक्षलवाद्यांचा सर्वात मोठा तळ छत्तीसगड, महाराष्ट्र, ओरिसाच्या सीमारेषांवर असलेल्या अबूजमाड पहाडांवर आहे. घनदाट जंगलाने वेढलेल्या या अबूजमाडमध्ये पहाडांची मोठी शृंखलाच आहे. या संपूर्ण भागावर नक्षलवाद्यांचे नियंत्रण असल्याने ते तळावर जाण्या-

TRUE COPY
PRINCIPAL
A. V. College of Arts, K. M. College of Commerce & E. S. A. College of Science, Vasai Road, Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202
Scanned with CamScanner

Power of Knowledge Peer Review Journal, July Special Issue:1 2021 ISSN 2320-4494 Impact factor 2.7286

आदिवासी कवितेतील स्त्री जीवन संघर्षाचे चित्रण

डॉ. सखराम डाखोरे,
मराठी विभाग
अण्णसाहेब वर्तक मानव्य महाविद्यालय, वसई रोड (प) जि.पालघर

प्रस्तावनाः

जगभरातील बहुतेक देशांमध्ये आदिवासी समाज वास्तव्य करताना दिसतो. भारतभूमीवरसुद्धा हजारो वर्षांपासून राहणारा आदिवासी समाज लोककथा, लोकगीतांमधून अभिव्यक्त होत आला आहे. स्वातंत्र्योत्तर कालखंडात शिक्षणाच्या प्रवाहात आल्यानंतर अनेक आदिवासी कवी-कवयित्रींनी कवितेच्या माध्यमातून आपल्या जगण्याच्या व्यथा-वेदना मांडल्या. आज हाच आदिवासी कवितेचा प्रवाह ठळक रूपात प्रवाहित होताना दिसतो आहे.२३ मे १९८२मध्ये 'मोहोळ' हा महाराष्ट्रातील आदिवासी कवीचा पहिला प्रातिनिधिक कविता संग्रह सुप्रसिद्ध कवी भुजंग मेश्राम व प्रभू राजगडकर यांनी प्रसिद्ध केला आणि हजारो वर्षांपासून आदिवासी माणसाच्या मनात दडलेल्या भावनांना कवितेच्या माध्यमातून मोकळी वाट मिळाली. त्यानंतर अनेक कवींनी मराठी आदिवासी कवितेला संपन्न केले, प्रवाहित ठेवले. प्रारंभापासून आदिवासी कवितेचे दालन फुलविणाऱ्या कवितांमधील स्त्री जीवन वास्तवाचा आढावा घेतल्यास असे दिसून येते की, आदिवासी कवितेत अनेक कवींनी स्त्री जीवन संघर्षाचे, स्त्रीच्या त्यागाचे, तिच्या महानतेचे यथोचित व वास्तव वर्णन केले आहे.

आदिवासी कवितेतील स्त्री जीवन संघर्षाचे चित्रणः प्रारंभापासूनच आदिवासी संस्कृती ही मातृसत्ताक राहिलेली आहे. त्यामुळे स्त्रीजीवनाचा सन्मान हा आदिवासी साहित्याचा, कवितेचाही भाग बनलेला दिसून येतो. यासंदर्भात प्रो. वाहरू सोनवणे म्हणतात की, "आदिवासी स्त्री बिगर आदिवासी स्त्रीपेक्षा स्वतंत्र आहे. आदिवासी समाजाने आदिवासी स्त्रीचे स्वातंत्र्य मान्य केले. आदिवासी स्त्री पतीला देव मानत नाही. आदिवासी स्त्री पतीला जोडीदार मानते, जीवनसाथी मानते."स्त्रीच्या स्वातंत्र्याला मान्य करणारा आदिवासी समाज तिच्या अधिकारांचे जतन करीत आला आहे. कालौघात तो इतर संस्कृतींच्या सान्निध्यात आला असला तरी आपल्या जनदात्री मायीच्या, सहचारिनी पत्नीच्यानेहमीच ऋणात राहताना दिसतो आहे. एकूणच आदिवासी कवितेतून साकार झालेल्या स्त्रीजीवनाचे अनेक पैलू आपणांस पाहता येतील. आदिवासी स्त्रीची कैफियत मांडताना, तिच्या जीवनवेदना साकारताना कवी डॉ. विनायक तुमराम आपल्या 'आदिवासी माय' या कवितेत म्हणतात की,

TRUE COPY
PRINCIPAL
VIDYAVARDHINI'S
A. V. College of Arts, K. M. College of Commerce, E. S. A. College of Science, Vasai Road, Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202
Scanned with CamScanner

'RESEARCH JOURNEY' International E- Research Journal | E-ISSN : 2348-7143
Vol.8, Issue 3 – Recent Trends in Research
Peer Reviewed Journal | July-Sept.- 2021

37

आदिवासी कवितेतील 'बाप'

डॉ. सखाराम डाखोरे,
सहाय्यक प्राध्यापक, मराठी विभाग,
अण्णासाहेब वर्तक मानव्य महाविद्यालय,
वसई रोड (प.), जि. पालघर ४०१२०२
मो. ९८५०११६६४५
इमेल - ssdakhore@gmail.com

प्रस्तावना:

आदिवासी साहित्यप्रवाह हा स्वातंत्र्योत्तर कालखंडातील महत्त्वाचा साहित्यप्रवाह आहे. या भूमीचा मूळ रहिवासी असलेला आदिवासी समाज हजारों वर्षांपासून जंगलजिव्हारात, पहाडांच्या, नद्यांच्या साक्षीने जीवन जगत आला आहे. निसर्गाच्या सान्निध्यात राहताना स्वतःचे स्वत्व जपणारा आदिवासी माणूस दारिद्र्याच्या वेणा सहन करीत काबाडकष्ट करीत आला आहे. आदिवासी समाजामध्ये मातृसत्ताक कुटुंबपद्धती असल्यामुळे स्त्रीजीवनालागुद्धा तेवढेच मोलाचे स्थान आहे. आदिवासी माय जशी रानावनात राबते, तसाच आदिवासी बापसुद्धा आपल्या जीवनात श्रमाला महत्त्व देताना दिसतो. आदिवासीच नाही तर मराठीतील अनेक जुन्या-नव्या कवींच्या कवितांमधून मायीचे चित्रण आले आहे. काही प्रमाणात बापाचे जीवनचित्रणही कवितांमधून शब्दबद्ध झाले आहे. आदिवासी समाजातील बापही काही कवितांचा विषय झाला आहे. आदिवासी समाजात माय जशी घराची कारभारीन असते तसा बापही घराचा कारभारी म्हणून रातंदिस राबत-कष्टत असतो. त्यामुळेच त्याच्या विश्वासावर घरातली चिलंपिलं शांत झोप घेत असतात.

आदिवासी कवितेतील बापाचे चित्रण:

आदिवासी कविता ही समाजातील दुःखाला वाचा फोडणारी महत्त्वाची कविता आहे. उषाकिरण आत्राम, विनायक तुमराम, माधव सरकुंडे, लटारी मडावी, वसंत कन्नाके, वाहरू सोनवणे, भुजंग मेश्राम, चामुलाल राठवा, प्रभू राजगडकर, बाबराव मडावी, कुसूम अलाम, वामन शेडमाके, तुकाराम धांडे, संजय लोहकरे, सुरेश धनवे अशा अनेक कवींनी आदिवासी कविता समृद्ध केली आहे. विनोद कुमरे, सुनिल कुमरे, शंकर बळी, मधुचंद्र भुसारे, काळुदास कनोजे, सुनिल गायकवाड, संतोष पावरा, देवदत्त चौधरी, संजय दोबाडे, मारोती खुडे, शितल ढगे, सोनाली फुपरे, प्रकाश गारोळे, भावेश वागूल असे नव्या दमाचे अनेक कवी-कवयित्री आज कवितालेखनाच्या माध्यमातून आदिवासी समाजातील अनेक समस्यांना वाचा फोडण्याचे महत्कार्य करीत आहेत. कवितेच्या माध्यमातून भ्रष्टाचार, गरिबी, बेरोजगारी अशा विषयांबरोबरच नातेसंबंधातील प्रेम व दुरावासुद्धा अनेक कविंच्या कवितांचा विषय झाला आहे. मायीच्या स्वभावाचे रेखाटन जसे अनेक कवींनी केले तसे बापाच्या स्वभावातील नास्तिकतेचे वर्णनसुद्धा अनेक कविंच्या कवितांचा विषय झाले आहे.

आदिवासी संस्कृती समान तत्वांवर आधारलेली असली तरी प्रत्येक आदिवासी जमातींच्या रितीभाती वेगवेगळ्या असल्याचे जाणवते. ह्या संस्कृतीची शिदोरी आजी-आजोबांकडून जशी मिळते तशी माय-बापाकडूनही मिळत असते. बापाकडून संस्कृतीची शिकवण मिळण्याचा संदर्भ देताना कवी गोपाळ गवारी आपल्या 'संस्कृतीची शिकवण' ह्या कवितेत म्हणतात की,

"बाप मला म्हणायचा
तुझ्यासाठी मी नागर-वखर हाकील
साल धरील, मोलमजुरी करील पण तू शिकरे पोरा

TRUE COPY
PRINCIPAL
College of Science, Vasai Road,
Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202

38

13

आदिवासी क्रांतिवीर बिरसा मुंडा — अभ्यासपूर्ण चरित्रग्रंथ

डॉ. सखाराम डाखोरे
सहाय्यक प्राध्यापक, मराठी विभाग,
अण्णासाहेब वर्तक मानव्य महाविद्यालय, जि. पालघर

****

प्रस्तावना: क्रांतिवीर धरतीआबा बिरसा मुंडा हे नाव भारतीय इतिहासातील सोनेरी पान आहे. १५ नोव्हेंबर १८७५ ते ९ जून १९०० हा बिरसा मुंडा यांचा जीवनकाल. आपल्या अल्पशा जीवनातही काळाच्या भाळावर आपले नाव सुवर्णाक्षरांनी कोरण्याची किमया धरतीआबाच्या कार्याने घडवून आणली. बिरसाचा लढा आदिवासी समाजाच्या जल—जंगल—जमीनींच्या प्रश्नांसाठीचा ज्वलंत लढा होता. त्याने दिलेला 'उलगुलान'चा नारा आज जगभरातील आदिवासींच्या लढ्याचा मुख्य आवाज बनला आहे. इंग्रज, व्यापारी, पुरोहित, पंडित, सावकार, जमीनदार, ठेकेदार, वतनदार, सरकारी अधिकारी आणि अशा समाजाला लुटणाऱ्या अनेकांच्या विरोधातील तो एल्गार होता.म्हणूनच आज आदिवासींच्या मनात क्रांतिची ज्वाला जीवंत आहे. ह्या लढ्याची समाजाला व्यापक स्वरूपात ओळख व्हावी म्हणून अनेक लेखक डॉ. राजेश धनजकर यांनी 'आदिवासी क्रांतिवीर बिरसा मुंडा' ह्या चरित्रग्रंथाची निर्मिती केलेली दिसून येते.

आदिवासी क्रांतिवीर बिरसा मुंडा ह्या ग्रंथाचे मूल्यमापन:महाराष्ट्रातील सुप्रसिद्ध समीक्षक, व्याख्याते डॉ. राजेश धनजकरयांचा नुकताच प्रकाशित झालेला 'आदिवासी क्रांतिवीर बिरसा मुंडा' हा चरित्रात्मक ग्रंथ धरतीआबा बिरसा मुंडा यांच्या जीवनकार्याची महती अधोरेखित करणारा अत्यंत मौलिक ग्रंथ आहे. घट्ट पृष्टांच्या ह्या चरित्रग्रंथात एकूण घद्य प्रकरणे आहेत. बिरसा मुंडा हे आज संपूर्ण जगाच्या पटलावरील आदिवासी समाजासाठी प्रेरक व्यक्तिमत्व बनले आहेत, एक मिथकच बनले आहेत. मागील काही वर्षांपासून महाराष्ट्रासारख्या पुरोगामी राज्यातील आदिवासी, बहुजन समाजाला झारखंडमधील उलिहातु या गावी जन्मलेल्या बिरसा मुंडा यांच्या वैचारिक 'उलगुलान' लढ्याने प्रचंड प्रभावित केले आहे. त्यामुळे इथला आदिवासी, बहुजन समाज महात्मा फुले,राजर्षी शाहू महाराज,डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, अण्णाभाऊ साठे, राघोजी भांगरे यांच्याबरोबरच बिरसा मुंडा यांच्या विचारांशी जोडला गेला आहे. आदिवासी समाजासाठी भगवान बनलेल्या बिरसा मुंडा यांना शब्दात पकडणे तसे महाकठीण कामपरंतु डॉ. राजेश धनजकर यांच्या सूक्ष्म विवेचनातून, तळमळीतून, अभ्यासातून त्यांनी हे काम सोपे करून दाखविले, एक वैचारिक ठेवा समाजाला बहाल केला आहे, त्यामुळे ह्या ग्रंथाचे महत्त्व अधिक आहे.

भारतीय समाजपटलावर धरतीआबा बिरसा मुंडा यांचे क्रांतिकारी कार्य सुवर्णाक्षरांनी कोरले गेले आहे. अवघ्या पंचवीस वर्षाच्या आपल्या आयुष्यात बिरसा मुंडा यांनी आदिवासी समाजाच्या ज्वलंत प्रश्नांना हात घालून विविध प्रांतात विखुरलेल्या समाजाला एका धाग्यात गुंफण्याचे मौलिक कार्य केले आहे. त्यांच्या महान कार्याबद्दल बी. पी. केसरी म्हणतात की, बिरसा के इस आंदोलन का लक्ष्य था अपना राज्य स्थापित करना, उसने अपने लोगों को 'अबुआ दिसुम''अबुआ राज' के लिए प्रेरित किया. इसका मतलब था यह देश हमारा है, यहां हमारा राज चलेगा.१ या विचारांचीच विस्तारीत मांडणीडॉ. राजेश धनजकर यांनी आपल्या ग्रंथात केली आहे. 'आदिवासी समाज आणि मुंडा जमात' ह्या पहिल्याच प्रकरणात आदिवासी समाजाच्या भारत भूमीतील मूळपणाची संकल्पना लेखकाने अधोरेखित केली आहे. मूळ मालक असूनही आरएसएस, बजरंग दलवाले आदिवासींना 'वनवासी' संबोधतात, ही खंत लेखकाने व्यक्त केली आहे, मराठी साहित्यातील प्रभाकर मांडे, भा. व्य. गिरीधारी यांच्यासारखे काही लेखकही आदिवासींना वनवासी संबोधतात, ह्या बाबीकडे लेखकाने वाचकांचे लक्ष वेधले आहे. लेखक म्हणतो की, प्रामाणिक, इमानदार, मितभाषी, नेहमी खरे बोलणारा, चोरी—चहाडी—[illegible] कोसो दूर असणारा, निर्मळ अंतःकरण [illegible] व्यतीत

TRUE COPY

VASAI ROAD DIST. PALGHAR 401 202.
PRINCIPAL
A. V. College of ... K. M. College of Commerce, E. S. A. College of Science, Vasai Road, Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202.

Scanned with CamScanner

ISSN-2277-8721
EIIRJ Electronic International Interdisciplinary Research Journal
...-XI, Issues-II
...-April 2022
Original Research Article

IMPACT OF COVID-19 ON AGRICULTURE

Dr. Gangambika C. Savagaon & Prof. Sairam Iyer

...Prof., Dept. of Economics, Vidyavardhini's A.V. College of Arts, K.M. College of Commerce & E.S.A. College of Science, Palghar.
...Prof., Dept of B.M.S., Vidyavardhini's A.V. College of Arts, K.M. College of Commerce & E.S.A. College of Science, Palghar.

Abstract:

...study reveals the effects of Covid-19 policies and measures on the Agriculture sector of India. From the ...ing of the lockdown, the effects on agriculture sector have first been adverse but subsequently have also ...comparatively better than other sectors of the economy. In the post-covid 19, in the economy of India, it ...ible that agriculture may arise as a cornerstone of the Indian Economic growth.

... © 2022 The Author(s): This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International ... (CC BY-NC 4.0) which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium for non-commercial use provided the ... author and source are credited.

...duction:

...June 1st, the covid-19 has infected more than 19 lakh & killed 5598 people in India since it was first ...ed in China in December 2019. According to the Ministry of Health & Family Welfare, the highest ...s of confirmed cases are in the state of Maharashtra, followed by Tamil Nadu, Delhi & Gujarat. The ... has affected all sections of society. Following the rise of the pandemic of Covid-19, measures of ... lockdown and social distancing were enforced by the government in an attempt to curb the spread ... disease. These measures came at a heavy economic cost, with effects that ran deep for multiple periods. ...tors of the economy were hit to varying degrees, while various policies were employed to meet the ...ented issue with varying degrees of success. This paper shall cover the impacts of Covid-19 measures ... Agriculture sector in terms of variables like agriculture production, Employment, credit facilities & its ...tion to GDP.

...rch Methodology:

... paper attempts to find out the insights in to various aspects of agriculture during Covid-19 pandemic. ...day economy is not completely out of clutches of this worst ever pandemic. However now good sign ...nomic activities are slowly catching up. Supply & demand status are showing positive growth at macro ... The paper title is "Impact of Covid-19 on agriculture" which explains the effect of covid-19 pandemic ...griculture.

...specific objectives of the study are-

TRUE COPY
College of Science, Vasai Road, Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202.

2:26

12 40

VOLUME - 11, ISSUE - 05, MAY - 2022 • PRINT ISSN No. 2277 - 8160 • DOI : 10.36106/gjra

Original Research Paper

Medical Science

IMPACT OF COVID-19 PANDEMIC ON WOMEN EMPLOYMENT

Dr. Gangambika C Savagaon Assoc. Prof.

ABSTRACT The COVID-19 pandemic has brought into sharp focus the existence of many inequalities in the world of work, including disparities in women and men's engagement in paid and unpaid work. These inequalities are further widened by the crisis, but the data required to understand and monitor these trends are scarcely available for varying reasons. For making policy data should be proper. But data gaps persist across all domains. Data gaps has worsened in the short term with many surveys being postponed, cancelled or facing major operational difficulties. Many countries do not have up to date estimates of employment and unemployment. Concerted and substantial efforts will be needed to try and fill data gaps as well measures to mitigate the problems of women workers which will be even more challenging in a time of crisis. One important action that can be taken is the implementation of the latest statistical standards by all govts notably those adopted at the 19th ICLS in October 2013 and making provision in the budget to address the issues of women workers.

KEYWORDS : women workers, employment, covid-19

1-Introduction:

For women, who have been marginalised in most parts of the developing world, the pandemic has significantly increased the unequal nature of development. There is ample evidence which shows that women are more adversely affected than men by the social and economic effects of infectious disease outbreaks. They bear the greater brunt of household and care responsibilities, such as closure of schools, caring for the sick and elderly family members, and they are also at greater risk of domestic violence. Women remain disproportionately disadvantaged by reduced access to healthcare services and are deprived of proper nutritional intake during pandemics that impact food security provisions of the population.

2-Studies on impact of Covid on Women Employment:

*According to the ILO's World Employment and Social Outlook Trends 2022 Report, the disproportionate impact of the crisis on women's employment is expected to last in the coming years. The closing of education and training institutions have cascading long-term implications for young people, particularly those without internet access. "Two years into this crisis, the outlook remains fragile and the path to recovery is slow and uncertain," said ILO Director-General, Guy Ryder. "We are already seeing potentially lasting damage to labour markets, along with concerning increases in poverty and inequality. Many workers are being required to shift to new types of work.

*New global data covering 189 countries and territories expose the motherhood penalty faced by millions of women around the world in the midst of the COVID-19 pandemic. With collaboration between UN Women and ILO, the analysis focuses on mothers and fathers (women and men aged 25 to 54 with partners and at least one child under the age of 6 at home) that actively participate in the labour market. Even before the pandemic, labour force participation for mothers (55% for women aged 25-54 with partners and at least one child under the age of 6 at home) was lagging behind women's overall participation rate (62.1%) and was substantially lower than that of fathers (97.1%). Working fathers, in fact, enjoy a labour market *premium* – they are more likely to participate in the workforce than all men in the same age group (whose participation rate is 93.5%). The data confirm that the unequal division of care and domestic responsibilities inside the home a strong driver of inequalities in labour market participation, absence of women's access to social protection and equal pay, growth in wages and immediate and long-term opportunities for management and leadership positions, exposure to the risk of violence and harassment.

*In 2020, the pressures of juggling work and family, coupled with school closures and job losses in female-dominated sectors meant even fewer women were participating in the workforce. About 113 million women aged 25–54 with partners and small children were out of the workforce in 2020. This figure is astonishing, particularly when compared to their male peers (13 million of whom were out of the workforce – up from 8 million before COVID-19). It also speaks to a dramatic reversal induced by the pandemic of what had previously been a slow but steady upward trend in labour market participation rates of women with partners and small children. The decline in women's participation rates is observed across regions, irrespective of pre-pandemic levels. Latin America and the Caribbean in particular saw a precipitous fall, from 56.4% in 2019 to 51.5% in 2020 (a 4.9 percentage-point decrease compared to 2.7 percentage points for men). For many women, care pressures forced them to leave the workforce altogether, or to reduce their working hours, while others switched jobs in favour of work offering more flexibility and shorter commutes. These shifts may have severe consequences for women's short-term and long-term income security. On other side, access to flexible work arrangements, such as work-from-home, along with other care policies including extended family leave for parents, sick leave and childcare services for frontline workers, explain why working moms fared better in some regions compared to others.

*In 2022, women continue to face the same pressures as in 2020. New and more contagious strains of the virus causing schools and related care, nutrition and health services, to frequently close or remain inaccessible and women are again feeling the squeeze having massive impact on women's mental health. Based on data from Rapid Gender Assessments by UN Women, in 22 out of 33 countries surveyed, women were more likely than men to report that their mental or emotional well-being had been impaired. And women who reported increased unpaid care and domestic work were 1.6 times as likely to report increased mental and emotional stress as women who did not see increases in such work.

*The worsening situation for young people due to the COVID-19 crisis is particularly worrisome for young women. Almost a third of female youth worldwide were already not in education, employment or training in 2019. Lockdown measures threaten the livelihoods of informal economy workers with women overrepresented in high-risk sectors. An estimated 1.6 billion informal economy workers – that is, 76 per cent of informal workers globally — were significantly impacted by the lockdown measures and/or working in the hardest-hit sectors such as accommodation and food services with 42 per cent of women workers were working in those sectors, compared to 32 per cent of men. This caused sudden income losses and

TRUE COPY
College of Science, Vasai Road, Palghar, Maharashtra - 401 202

Scanned by TapScanner

CHRONICLE OF HUMANITIES & CULTURAL STUDIES (CHCS) ISSN: 2454-5503 Impact Factor: 4.197 (IIJIF)

16.

Banana Cultivation in Vasai-Virar: Issues & Challenges

Dr. (Ms.) G. C. Savagaon
Asso. Professor, Dept. of Economics,
Vidyavardhini's A.V. College of Arts, K.M. College of Commerce & E.S.A. College of Science
Vasai Road Dist.- Thane

ABSTRACT

In general, Banana farming is a profitable business if one decides to do but, it is risky at the same time. Because there is a high risk of natural disaster and problem of insects, due to which one has to bear heavy loss. There is also lack of government interaction which does not encourage people to choose farming as a carrier. So government through schemes should help them in trouble time. Farmers of Vasai Virar don't have proper knowledge of market in spite of good production of bananas. The solution for this is government should teach farmers to make bio fertilizers with the farm waste. If the farmers get proper knowledge about digital marketing, then they can make huge profit from the banana cultivation. The young generation should choose farming as occupation as they are familiar with the technology which can be useful for the business. So government schemes & subsidies should address the issues of banana cultivators which contributes in generating employment, income foreign exchange etc.

Key words: Banana-cultivation, challenges, demand

1-Introduction:

Banana is one of the most important fruit crops grown in India. It is the second most important fruit after the mango. Maharashtra is one of the largest producer of bananas & Jalgaon in Maharashtra is called *Banana city*, as it contributes nearly two-thirds of Maharashtra's banana production. India also one of the lead producer in the world with an annual output of about 16.820 M.T. In India, bananas are so predominant and popular among people that poor and rich alike like the fruit. Considering the year-round availability of fruits, unlike the seasonal availability of other tree fruits, it has become an inevitable necessity in any household in India for all functions. Presently, banana is being cultivated throughout the warm tropical regions of the world, in about 120 countries. Tamil Nadu, Gujarat, Maharashtra, Andhra Pradesh, Karnataka, Bihar, Madhya Pradesh, West Bengal, Assam & Orissa are top 10 Banana producing states in India. There is also export of kelphul (i.e. Banana flower). The flower of banana is consumed as a vegetable. They transport the product through trains which is comparatively cheaper than the private transport. There are middle men between cultivators & consumers. There is huge demand of banana leaves in the market as most South Indian restaurants prefer serving meals on these leaves. These leaves are also used for religious purposes. two-feet long banana leaf costs R1. Realizing the importance of banana cultivation in Vasai-Virar region, the study was planned with the following objectives.

1- To know the varieties of banana cultivated in Vasai-Virar region
2- To study the cultivation trend in Vasai-Virar region
3- To study the demand for & export of banana
4- To find out the issues & challenges of banana cultivators in Vasai-Virar region

TRUE COPY
PRINCIPAL
College of Science, Vasai Road,
Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202.

Scanned by TapScanner

'Journal of Research & Development'
A Multidisciplinary International Level Referred and Peer Reviewed Journal,
Impact Factor-7.265, ISSN: 2230-9578, January-2022, Volume-13, Issue-1

Paradox of Thrift –Possibility of Positive Impact

Dr. Gangambika C. Savagaon[1] Prof. Sairam Iyer[2]
[1]Assoc. Prof. Dept. of Economics Vidyavardhini's A.V. College of Arts, K.M. College of Commerce & E.S.A. College of Science, Vasai Road Dist-Palghar
[2]Dept of BMS, A.V. of Arts, K.M. College of Commerce & E.S.A. College of Science, Vasai Road Dist-Palghar
Email Id -gcsavagaon@gmail.com
Email Id- sairam.iyer1998@gmail.com

Abstract
The loss in employment explained in the paradox of thrift is often more rigid in nature. It is further restricted by the shifting of demand horizontally and vertically. This research paper proves that although the output does get reduced to some extent, the growth is not lost; it is instead shifted to other aspects and other sectors within the economy. All in all, this gives rise to a better state of welfare and a higher standard of living across the economy in the short as well as the long run. This results in to improvement in consumption basket of the poorer households, as well as the expansion in business and increase in supply of higher order capital goods with research and development which all result in higher potential for output in the future. It means the extent of the paradox exists only when time preference is weak. Otherwise firms do not cease production, but find opportunity to engage in plans with longer gestation period.
Key words: paradox, thrift, Heterogeneity, households, glut

Introduction:

Paradox of Thrift a macroeconomic phenomenon, also termed as Paradox of Savings, challenges the belief of savings as an engine of economic growth. This Paradox has been referred and elaborated multiple times over the years, in addition to its perspectives as well depth of the idea from the early writings of 1714 like *The Fables of the Bees* to modern era works. Its reference in economics has been found from the early writings of Adam Smith to modern era economists. The idea was popularized by John Maynard Keynes. The Paradox arises due to the disparity of effects of savings when taken individually by households and when taken collectively by the economy as a whole.

Research Methodology:

Researcher observes that the effects of Paradox of Thrift are different when viewed by disaggregating the variables and understanding the extent of relationships and adjustments in the microeconomic foundations. While thrift by way of savings in the economy creates slowdown of output in some aspects of the economy, but when we consider the intricate relations and the interactions found within the multitier system of production across various orders of capital and consumer goods, the paradox does not affect welfare and gets resolved in the long run. So researcher found some potential scope in the model & attempts to give insight to the possibility of positive impact of thrift on various aspects of economy..

The present study is undertaken with the following objectives:

1. To understand the concept of Paradox of Thrift
2. To examine the Heterogeneity of households & commodities in Micro-Foundations
3. To explain diversity of consumption patterns among heterogeneous households
4. To elaborate the conversion of savings & its implications on production, employment & consumption
5. To explain the relationship between time preference and liquidity preference
6. To elaborate the process of absorption of the Market Glut

The study is based on secondary data collected from reference books, journals & articles.

Meaning of Concept Paradox of Thrift:

The income earned by individuals can be applied towards present consumption or present savings. The autonomous savings undertaken by an individual imply a forgoing of consumption expenditure for that period of time. For individuals, savings [illegible] accumulation of wealth, and [illegible]crease in savings implies a financially better-off state. But if the entire economy engages in higher savings, substituting away from consumption

TRUE COPY
PRINCIPAL
College of Science, Vasai Road, Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202

Scanned by TapScanner

'Journal of Research & Development'
A Multidisciplinary International Level Referred and Peer Reviewed Journal,
Impact Factor-7.265, ISSN: 2230-9578, February 2022, Volume-13, Issue-4

Practical Causes of Monopolies

Dr. Gangambika C. Savagaon[1] Prof. Sairam Iyer[2]
[1]Assoc. Prof., Dept of Economics, Vidyavardhini's A.V. College of Arts, K.M. College of Commerce & E.S.A. College of Science, Vasai Road Dist-Palghar
Email Id -gcsavagaon@gmail.com
[2]Asst. Prof., Dept of B.M.S. Vidyavardhini's A.V. College of Arts, K.M. College of Commerce & E.S.A. College of Science, Vasai Road Dist-Palghar
Email Id- sairam.iyer1998@gmail.com

Abstract
Study reveals that in reality, there is not any example of a case wherein a monopoly was built solely by acquisition of key input resources by private firms. Because private firms cannot effectively acquire all available supply of any resource and thus create a barrier to entry for competitors. Even if it is attempted, either the surplus resource shall still be left for other potential entrants who shall innovate new methods and inputs, shifting away from the scarce and expensive input. For the cases like De Beer, where a monopoly was formed, was not by way of private market system, but through the intervention and support of government. In case of Alcoa also monopoly was natural due to its higher efficiency & productivity and lowest cost of production. It shows that control over key inputs by a firm does not lead to a long run sustainable and profitable monopoly.

Introduction:

It is observed in a market the complete control of the entire supply of goods or service in a certain area or market by a big company. Such firm that has complete ownership or control over the supply is called monopoly. Monopoly is defined as being the only one in a given market selling a specific product, or having exclusive control over certain thing. It is a condition in which a single company is the exclusive manufacturer of a product or provider of a service or controls an entire industry, thereby allowing the company to fix prices. This condition can arise by aggressive behaviour, legal privilege, agreement, inventions or patents. Even group of companies forming themselves in to cartel restricting new entrants is monopoly practice. According political economist J. S. Mill natural monopoly means the domination of a commercial market by only one supplier, worldwide or in a particular region.

Research Methodology:

This paper attempts to consider above mentioned possibilities in capitalist economy whether valid or not. Arguments given by liberal economists from Austrian school of thought are applied to this analysis. It also considers how these theoretical issues translate to reality. The study attempts to find out the real reasons behind operation of monopoly in the long run by companies. It is explained with the help of two case studies. Objectives of the study are-

1-To understand the meaning monopoly
2-To explain the case-1
3-To find out the reasons for De Beers monopoly
3-To explain the case-2
4-To find out the [reasons for] ALCOA monopoly

TRUE COPY
PRINCIPAL
College of Science, Vasai Road,
Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202

Scanned by TapScanner

performance should be measured according to his / her ability to perform at different levels, results should be withheld. This will definitely have a great effect on the physical education teachers / trainers. Physical education as a part of educational activities can be put on every working day and given the facilities available for sports, it can be changed by theoretical and practical options and competitive engagement should be maintained by attaching it to any sports field at least one day in a week.

Conclusion:

The education sector has a vital role to play in promoting sports in India. Sports education goes beyond building physical endurance such as determination, willpower, discipline and team spirit. In recent years, the game as a discipline has expanded beyond its previously defined boundaries. They are no longer limited to players and games; there are many businesses that combine business and sports. The study of physical education and sports is not a discussion of performance, technique or record, but of looking at some of the general public's latent assumptions about physical education and sports. Sport should generally be seen as a turning point in the division of daily life. Regular exercise and playing sports helps the body and mind cope with the lifestyle. At the same time, it is necessary to give more importance to sports through higher education and try to ensure that its far-reaching effects remain unaffected from generation to generation.

Reference:

1) https://educationtoday.org.in/development-of-health-sports-and-physical-education-inindia/

2) Sports Education by A. K. Nayak (56-59)

3) Physical Education and Practice Education in Sports - Hindi - Shashi Kant.

4) Educational Technology and Methods of Teaching in Physical Education by Prof. V. Satyanarayana.

5) Sport and Higher Education - Chu, D., Segrave, J. and Becker, B.

6) Lumpkin, A. (1994). Physical Education and Sport: A Contemporary Introduction, 3rd edition.

03

Risk, Challenges & Success of Predatory Pricing in a Free Market Economy

Dr. Gangambika C. Savagaon
Assoc. Prof.

Prof. Sairam Iyer
Asst. Prof.

****

ABSTRACT

Study reveals that regardless of the presence of a competition law to monitor and regulate the behaviour of firms, predatory pricing is not a viable means for achieving sustainable growth and market position for any firm, whether a monopoly or otherwise. The extent of this concept reaches only to the theoretical boundaries and does not translate to a reality in the long run. The market pricing process and the interlinked system of preferences and prices ensure that predatory and limit pricing is nothing more than a temporary distortion of market driven prices, with no lasting consequences on the market competition structure.

Key words: predatory, pricing, dominant-firm, preference, challenges

1-Introduction:

It is observed that sometimes "Predatory Pricing" is followed in markets of different areas & different products. Predatory pricing means an illegal act of setting prices low to attempt to eliminate rival firms from business. Limit pricing is undertaken in a competitive market with the objective of undercutting all other firms and capturing their market share by selling at a loss till the competitors are driven out of the market. The mainstream theory ex-

TRUE COPY
College of Science, Vasai Road, Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202

ISSN: 2394 5303 | Impact Factor 7.891(IIJIF) | Printing Area® Peer-Reviewed International Journal | March 2021 Issue-74, Vol-02 | 019

3

Infrastructure with Reference to Road Transport in India

Dr. (Ms.) G. C. Savagaon
Asso. Professor, Dept. of Economics,
Vidyavardhini's A.V. College of Arts, K.M.
College of commerce & E.S.A. College of
Science Dist.- Thane

ABSTRACT

Despite their importance the road network in India is grossly inadequate in various respects. The existing network is unable to handle high traffic density at many places and has poor riding quality.The main reason for these shortcomings is the inadequacy of funds for maintenance and improving the quality of the road network. Now efforts are underway to address these issues and road network has been accorded a very high priority in development planning in the country. To bridge the resource gap and to instill competitive efficiency efforts are being made to associate private sector with road projects. State government also must be encouraged to take up special road development projects under an urban development package. More innovation methods are needed to ensure greater participation of the private sector. It is also necessary to prioritise road projects according to resource availability so that resources are sufficiently available to control unwarranted delays. If this is done India is sure to have a high development in a lesser span of time by solving many of its problems.

Key Words: infrastructure, transport, road

I-Introduction:

Roads are the key to the development of an economy. A good network constitutes the basic infrastructure that propels the development process through connectivity and opening up the backward regions to trade and investment. Roads also play a key role in inter-modal transport development, establishing link with airports, railway stations and ports. In addition, they have an important role in promoting national integration, which is particularly important in a large country like India. Well developed transport system broadens the market for goods. It supplies new ideas and helps in the diffusion of knowledge. It also helps to break up caste restrictions and other barriers to rapid economic progress.Realizing the importance of roads in economic development the study was planned with the following objectives.

1- To know the development of road transport in India.

2- To find out the shortcomings of road transport in India

3- To study the govts measures to improve the road transport in India.

The paper was prepared collecting information from secondary data. Various books, journals, research reports of individual researchers and govt. have been referred. The study analyses briefly the various aspects of road transport development in India identifying various areas for further research studies in future course of time.

II-Development of Road Transport in India:

India has an extensive road network of more than 3.3 million km making it one of the largest in the world. Roads in India for the purpose of their management and administration are divided in to the following categories.

National highways
State highways
District roads
Rural roads
Special purpose roads (for use by military, ports etc.)

Under the constitution, responsibility for the development and maintenance of national highways rests with the central government

TRUE COPY
College of Arts, K.M. College of Commerce & E.S.A. College of Science, Vasai Road, Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202.

Scanned by TapScanner

25

(11)

46

PARIPEX - INDIAN JOURNAL OF RESEARCH | Volume - 11 | Issue - 05 | May - 2022 | PRINT ISSN No. 2250 - 1991 | DOI : 10.36106/paripex

ORIGINAL RESEARCH PAPER

Economics

TIE-IN AGREEMENTS: EXPLOITATIVE OR BENEFICIAL

KEY WORDS: tie-in, agreements, base-commodity, exploitative, consumers

Dr. Gangambika C. Savagaon	Associate Professor
Prof. Sairam Iyer	Assistant Professor

ABSTRACT

Study shows that Tie-In arrangements are not an exploitative strategy, but a facility provided by suppliers pursuing greater consumer preference and convenience. It is an exercise of the freedom of firms to determine the form of their supplied commodities. It is not an anticompetitive measure, but instead a co-operative measure undertaken for mutual benefit of firms & consumers. If the Tie-In is unable to cater to the consumer preferences against the charged price, then such tie-in would result in loss of preference of both commodities in a free market.

1-INTRODUCTION

Under mainstream economic literature, tie-in agreements are explained as an arrangement whereby the purchase of a commodity is conditional to the purchase of a second commodity, either related or unrelated to the first. It is termed as a form of price discrimination, wherein a base commodity with a strong market preference is used to tie a second commodity with small market share, to increase its sales. The tying or base commodity is decided as per the market of dominance of the firm, and the tied commodity is from a market without dominance.

2-Research Methodology:

The main objective of the study is to find out whether the tie-in agreements by firms are exploitative or beneficial to firms & consumers. Other supportive objectives are-

1- To understand the meaning of tie-in agreements
2- To explain consumer preferences
3- To elaborate Inter-Market Dominance by firms
4- To find out the causes & benefits of tie-in agreements
5- To discuss case studies

The study is based on secondary data collected from reference books, journals & articles.

3-Definition and Concept of Tie-In:

Tie-in agreements are defined under section 3(4) explanation (a) of the Competition Act, 2002 as any agreement that requires a buyer to purchase some other goods as a condition for the original purchase agreement. This concept introduced the leverage theory, which further developed into the Barriers of Entry theory of Harvard School of Thought. The leverage theory states that the tying product, in which the firm has dominance, acts as a leverage to improve the performance of the tied product by raising its sales indirectly. This leverage of the dominant commodity assists the tied product to perform better in its own market. This increases the complexity of entry for new entrants, as the tied product can avail the benefits of dominance of a separate product from a different market. This is considered to be harmful for consumer welfare and is thus prohibited under the Act.

4-Consumers Preference:

In a free market, all transactions are voluntary exchanges. The parties would enter into a transaction only if their self interest is met. The general explanation follows that the buyers seek to purchase only the base product and are instead pressured to buy the tied product, as a condition imposed on their preference and value judgment. While the given explanation appears intuitive, the preference ranking of consumers is a much more complex procedure. The researcher adopts an example of product A tied to a base product B, for simplified elaboration. Consider a consumer seeking to purchase a product A, when product B is tied to A. Then, under such a tie-in, the choice is not separate for A and B. They are no longer individual products to be considered separately, but are a package set with a joint price. Thus, the preference consideration given for the tied-in products would be distinct compared to individual products.

If a consumer seeks to purchase only A, then comparison shall be made between the price, quality and other factors of preference of the A-B set and competitors of A. Competitors of B shall not be considered as B is not the primary object of purchase. If the price of A-B set, and the quality and related parameters of A are more preferred to the competitors, then the consumer will buy the tie-in set regardless of the preference for B. The price of B shall not be viewed separately, but will be combined with price of A. If A draws higher preference even at the higher set price, then it implies that the price differential created by the additional price of B in the set is covered by the preference value assigned to the other characteristics of A.

If the buyer seeks to purchase both A and B, then consideration shall be given to both A and B. Depending on the individual characteristics and their preference of each product, the buyer shall be able to determine the collective preference for the set A-B. This collective set shall be compared to the various sets that the consumer can create from individual product alternatives purchased separately from the market. If the A-B set provides the best value compared to such individually purchased alternatives, then the set will be preferred even if B is of lower quality than its competitors. If not, then the consumer will prefer to buy alternative products individually in an attempt to maximize their perceived value.

It means, for all purchasing decisions, the buyers consider the tie-in as a distinct entity, rather than individual products tied together .i.e. single set product A-B. This perception is more conducive for a cleaner comparison with other competing products made into customized sets by the consumer. Thus, it cannot be truly said that the choice of the consumer is being limited. What the product comprises is determined by the supplier, while the success of it is decided by consumer preference.

5-Inter-Market Dominance by Firms:

Another point that the mainstream theory puts forth is that the position of dominance in one market is of little effect to the purchasing decisions of buyers in another market. To explain the same, the researcher follows the provisions of the ... and assumes a firm to be dominant in the market of product A and not in market of product B. The dominance of A shall imply that A is differentiable from its competitors on the basis of brand, quality, and other features, which may allow it to charge a

TRUE COPY

Scanned by TapScanner

Vol-7 Issue-2 2021 IJARIIE-ISSN(O)-2395-4396

C. dactylon (Linn.) Pers : An Anti-microbial study

Willy J. Shah[1*], Suhas P. Janwadkar[2], Siddhi Mhatre[2] And Siddhesh B. Mangaonkar[2]

[1] *Department of Chemistry, AnnasahebVartak College of Arts, Commerce, Science, Vasai, India*

[2] *Department of Chemistry, SonopantDandekar, Palghar, India*

ABSTRACT

C.dactylon (Linn.) Pers. commonly known as Durvais well known traditional medicine and widely used throughout the world for its therapeutic use in a wide range of ailments. The aim of present work is to determine the antimicrobial potential of this plant. The two Gram positive andtwo Gram negative bacteria were used to evaluate the antimicrobial activity of water, methanol, chloroform, n-hexane and acetonitrile extract ofC.dactylon (Linn.) Pers.and has revealed that Methanol extract was found to inhibit the growth of S.aureus, B. subtilis, E.coli and S. typhi with a diameter of 7 mm,8 mm, 7.5mm and 7 mm respectively.Acetonitrile extract of C. dactylon(Linn.) Pers. was found to inhibit B. subtilis and their zone with a diameterof 7 mm.

KEY WORDS:-*C. dactylon (Linn.) Pers, Antimicrobial activity, gram positive, gram negative.*

INTRODUCTION

The use of higher plants and their extracts for cure of localized and generalized human infections begin since antiquity. Over 300,000 species of plants are known to occur in nature, out of which more than 11,000 species of plants are known to grow in our country. Nearly 2,000 of these plants are attributed with certain medicinal properties. The knowledge assimilated by some of the great ayurvedsare based upon indigenous experiences of several generations and is passed on from one generation to the next. In certain cases where the knowledge was not passed on was often lost.

In the present era where scientists are more interested in synthesizing and increasing the number of new drugs, some scientists are also showing interest in plant based medicines. Extracts of plants belonging to 157 families have been reported to be microbiologically active. These activities may be distributed throughout all parts of the plant i.e. root, stem, leaf, flower, fruit and seed or in any of these individually or cumulatively. Antimicrobial activity exhibited may be due to some non-specific factors like tannins, vegetable acids, chlorophyll, essential oils, or some specific anti-microbial substance(s).

C. dactylon(Linn.) Pers. is well known traditional medicine, which is used clinically. Biological assays, including biochemical, immunological and microbiological assays are used to determine the activity of a variety of substances in plants.In these assays, the compounds being quantitated either depress or stimulate the growth of a sensitive test organism. These test organisms may include strains found in nature or strains that are mutated artificially for their use in an assay

The study was therefore undertaken to evaluate the antimicrobial activity of *Smilax glabra* rhizome extracts (methanol, chloroform, n-hexane and acetonitrile) of *S.glabra* were prepared and evaluate for their antimicrobial activity against Gram positive and Gram negative microorganisms.

MATERIALS AND METHODS

TRUE COPY
K. M. E. S. A.
College of Science, Vasai Road,
Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202

IRJMETS

e-ISSN: 2582-5208

International Research Journal of Modernization in Engineering Technology and Science

(Peer-Reviewed, Open Access, Fully Refereed International Journal)

Volume:04/Issue:04/April-2022 Impact Factor- 6.752 www.irjmets.com

HEAVY METAL ANALYSIS OF *DERRIS TRIFOLIATE*– A MEDICINAL PLANT

Willy J. Shah*1, Suhas P. Janwadkar*2, Siddhi Mhatre*3, Siddhesh B. Mangaonkar*4

*1Assistant Professor, Department Of Chemistry, Annasaheb Vartak College Of Arts, Commerce And Science, Vasai, Maharashtra, India.

*2HOD And Assistant Professor, Department Of Chemistry, Sonopant Dandekar, Palghar, Maharashtra, India.

*3,4Student, Department Of Chemistry, Sonopant Dandekar, Palghar, Maharashtra, India.

ABSTRACT

The aim of the present study is to detect the concentration of the heavy metal in plants. Higher concentration of heavy metals can lead to change in plant growth, metabolism rate as well as change in the synthesis of phytochemical. The plant samples were collected, washed, dried and acid digested. The resulted solution was aspirated into Atomic Absorption Spectrometer to find out the concentration of heavy metals such as Iron, Copper, Lead, Cadmium, Zinc and Chromium and found to be 0.235, 0.027, 0.001, 0.007, 0.048 and 0.005 mg/gm respectively.

Keywords: Heavy Metal Analysis, Atomic Absorption Spectrometer, *Derris Trifoliate.*

I. INTRODUCTION

Although heavy metals are naturally present in the soil, geologic and anthropogenic activities increase the concentration of these elements to amounts that are harmful to both plants and animals. Some of these activities include mining and smelting of metals, burning of fossil fuels, use of fertilizers and pesticides in agriculture, production of batteries and other metal products in industries, sewage sludge, and municipal waste disposal [1].

Growth reduction as a result of changes in physiological and biochemical processes in plants growing on heavy metal polluted soils has been recorded [2]. Continued decline in plant growth reduces yield which eventually leads to food insecurity. Therefore, the remediation of heavy metal polluted soils cannot be overemphasized.

Therefore it becomes important to study the concentration of such heavy metals in the plant. Accumulation of heavy metal leads to increase in concentration of heavy metals. Higher concentration of heavy metal affects the plants growth and metabolism as well as change in the synthesis of phytochemicals.

II. MATERIALS AND METHODS

The plant material of *Derris trifoliate* were collected from Nallasopara region, Palghar district, Maharashtra. The plant was washed and dried in hot air oven at 40°C. The plant was grinded and sieved using 0.25 micro mesh size and stored in air tight container.

Acid digestion procedure

1g of dried plant sample was acid digested using a mixture of concentrated Nitric acid and Perchloric acid and diluted using type 1 water. The digested sample were aspirated into air-acetylene flame and the existence of metals was determined by Atomic Absorption Spectroscopy. The reproducibility was ensured by carrying out triplicate analyses. All the samples were analysed immediately after digestion.

Instrumentation

The quantitative analysis of heavy metals were determined with Agilent Technologies 200 series AA model equipped with hollow cathode lamp and acetylene burner. The absorption measurements of the metals were performed and the concentration of heavy metals were calculated.

TRUE COPY

III. RESULTS & DISCUSSION

Heavy metal analysis of *Derris trifoliate* were carried out to determine the concentration of heavy metal present in whole plant material. High concentration of these heavy metal can cause severe damage to the plant. The plant samples were collected, washed, dried and sieved using .25 micro mesh size. The fine powder was acid digested using mixture of concentrated Nitric acid and Perchloric acid. The resulted solution was aspirated into Atomic absorption spectrometer to find out the concentration of heavy metals such as Iron, Copper, Lead,

h9

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Special Issue 43, Vol. 1 Oct. 2021	Peer Reviewed SJIF	ISSN : 2319 - 8648 Impact Factor : 7.139

Eco-consciousness of the Tribals in Gopinath Mohanty's *Paraja*

Dr. Shriram Trimbak Dongre
Assistant Professor, Dept. of English, A.V. College of Arts, K.M. College of Commerce & E.S.A. College of Science, Vasai Road (W),Dist. Palghar

---

Abstract:

The tribals in India living in the hills and forests are the people who have been respecting and protecting the ecosystem for ages. The ancestral traditions of the tribals have taught them not to exploit and usurp the natural resources excessively. In fact, they live a very harmonious life with nature. Gopinath Mohanty portrays the tribal life in the novel, Paraja revealing the strong emotional bond and consciousness shared by the tribal communities with their natural surroundings. The paper attempts to show how the Paraja tribals are eco-conscious and live in communion with nature.

Key words: tribal, nature, agriculture, animals, harmonious, eco-consciousness

Gopinath Mohanty, a Sahitya Akademi, Padmabhushan and Jnanpith Awardee novelist has made an exceptional contribution to the world of Tribal literature in India. The novel, *Paraja* (1945) deals with the themes like traditional family system, marriage system, poverty, social discrimination etc. Mohanty explores how the life of the Paraja tribe is homogenous with the environment. The story of Sukru Jani reveals the life of the Paraja tribe that lives in a small village called Sarsupadar in the hilly and forest area of Koraput District. Bikram K. Das, the translator of the novel in English writes in the "Translator's Introdution", "... his (Sukru Jani's) story is the story of the tribe – in fact of *all* the tribes to whom these mountains and forests once belonged." The story of Sukru Jani represents the life stories of all the Indian tribes living in the hills and forests across India.

Mohanty portrays the natural surroundings of Sarsupadar beautifully. There are tiny green patches of crops like maize, chilies and tobacco around the village. The fields of millets like *mandia*, *olsi*, and *kandula*, and paddy are found along the slope of the hills. The tribals grow various pulses, gourds, pumpkins and cucumbers on the slope of the hills. The roofs of the houses are covered with vines of pumpkin. Edible roots and green fruits are found plentiful everywhere. Mohanty affirms how one gets affected positively by the natural surroundings which create 'soothing effect' on the mind.

Mohanty states that the chief occupation of the Paraja is agriculture. They cultivate their lands for subsistence. The tribals are very proud of their lands and they use traditional organic methods of farming. Every year they cut trees, remove shrubs from the jungle and prepare sites for growing crops. They grow rice, chili, red gram, maize and different types of millets. Sukru Jani knows that the black land is good for red-gram and castor plants. He is aware that the manure of the rotten leaves deposited in the land for ages makes the land fertile and rich. He has the knowledge that the right crop has to be sown at the right part of the land. He knows how to take care of the land and how to stop it from ruining. Elizabeth Paul in her article, "The Paraja in Gopinath Mohanty's *Paraja*" writes, "The novel, *Paraja* is rich in ethnographic detail as Gopinath Mohanty minutely records the rituals, beliefs, ceremonies and tribal wisdom regarding the ecosystem and the landscape." (4) Sukru Jani has inherited this indigenous wisdom of the traditional agriculture system from his forefathers. His

TRUE COPY
Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202
Scanned with CamScanner

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Special Issue 44, Vol. 1 Nov. 2021	Peer Reviewed SJIF	ISSN : 2319 - 8648 Impact Factor : 7.139

राष्ट्रीय सेवा योजना: स्वयंशिस्त व जबाबदार नागरिक घडविण्याचे एक प्रभावी माध्यम

डॉ. श्रीराम विठ्ठल डोंगरे
सहाय्यक प्राध्यापक, इंग्रजी विभाग, ए. व्ही. कॉलेज ऑफ आर्ट्स, के. एम. कॉलेज ऑफ कॉमर्स अँड
ई. एस. अँड्राडेस कॉलेज ऑफ सायन्स, वसई रोड (प.) ४०१२०२

बौद्धिक कक्षा विस्तारण्या बरोबरच, सामाजिक जबाबदारीची जाणीव नागरिकाला त्याच्या विद्यार्थीदशेतच प्राप्त व्हायला हवी असे महात्मा गांधी म्हणत. राष्ट्र सेवेमध्ये विद्यार्थी वर्ग आघाडीवर असायला हवा असे त्यांना वाटत असे. विद्यार्थ्यांनी ग्रामीण भागातील जनतेचे भौतिक जीवनमान उंचावण्यासाठी प्रयत्न केले पाहिजेत असे ते म्हणत. २४ सप्टेंबर १९६९ साली तत्कालीन शिक्षण मंत्री व्ही.के.आर. राव यांच्या हस्ते राष्ट्रीय सेवा योजनेची भारतभर विद्यापीठीय आणि महाविद्यालयीन स्तरावर सुरुवात झाली. शिक्षक आणि विद्यार्थी यांच्या बरोबरच शैक्षणिक संस्था आणि समाज यांच्या मध्ये संवाद वाढावा, देशाचे भवितव्य असणाऱ्या तरुणांना सामाजिक समस्यांची जाणीव व्हावी या हेतूने संपूर्ण भारतभर खेड्यापाड्यातील तसेच शहरातील वेगवेगळ्या शैक्षणिक संस्थांतून राष्ट्रीय सेवा योजनेचे कार्य गेली ५२ वर्षे अविरत चालू आहे.

'समाज सेवेतून व्यक्तिमत्व विकास' हे उद्दीष्ट्य डोळ्यासमोर ठेवून विद्यार्थ्यांची नाळ समाजाशी जोडण्याचे मोलाचे काम राष्ट्रीय सेवा योजना करत आहे. या निमित्ताने समाजातील विविध घटकांबरोबरच, समाजातील वंचित, शोषित आणि दुर्बल घटकांच्या समस्यांची जाणीव विद्यार्थ्यांना होते. समाजाचा एक घटक म्हणून जगताना आपल्या जबाबदाऱ्यांचे भान विद्यार्थ्यांना येते. आपल्या शिक्षणाचा सामाजिक समस्या सोडविण्यासाठी कसा उपयोग करता येईल याचा विचार विद्यार्थी करू लागतो. डॉ. नान्सी आणि डॉ. नीतू त्यांच्या संशोधन लेखात लिहितात कि खरतर राष्ट्राचे भविष्य घडविण्याचे विचार करणारा स्वयंसेवक स्वतःचेच भविष्य घडवीत असतो.[1]

महाविद्यालयीन स्तरावर राष्ट्रीय सेवा योजनेचा भाग म्हणून सद्भावना रॅली, एड्स विषयी जनजागृती कार्यक्रम, राष्ट्रीय वाहतूक सप्ताह, इ. बरोबरच रक्तदान शिबीर, वृक्षारोपण, स्वच्छता मोहीम, अंधश्रद्धा निर्मुलन, आपत्ती व्यवस्थापन प्रशिक्षण इ. विषयक कार्यक्रमांचे आयोजन केले जाते. राष्ट्रीय नेत्यांच्या स्मृती प्रीत्यर्थ तज्ञ व्यक्तीचे मार्गदर्शनपर व्याख्याने आयोजित केली जातात. सार्वजनिक उत्सवा दरम्यान अथवा आपत्कालीन परिस्थितीच्या काळात प्रत्यक्ष मदत कार्यात राष्ट्रीय सेवा योजनेचे स्वयंसेवक सहभागी होतात. रोहित निकम त्यांच्या संशोधन लेखात लिहितात की राष्ट्रीय आपत्तीत एन. एस. एस. चे स्वयंसेवक नेहमीच आघाडीवर असतात.[2] या सर्व कार्यक्रमातील सहभागातून "नोट मी बट यू" हे ब्रीद वाक्य विद्यार्थ्यांच्या मनावर कोरले जाते. सेवाभाव वृत्ती विद्यार्थ्यांमध्ये वाढीस लागते. स्वतःच्या अगोदर इतरांचा विचार करण्याचे, तसेच राष्ट्र सेवेस सदैव तत्पर राहण्याचे मूल्य विद्यार्थ्यांमध्ये रुजविण्याचे काम राष्ट्रीय सेवा योजना करते.

राष्ट्रीय सेवा योजनेत सहभागी विद्यार्थ्यांना स्वयंसेवक असे संबोधले जाते. विद्यार्थी स्वयंप्रेरणेने या कार्यात सहभागी होतात. शेखर कोतू त्यांच्या संशोधन लेखात उल्लेख करतात की के. जी. सय्यीदेन यांच्या अहवालानुसार राष्ट्रीय सेवा योजना ही पूर्णपणे स्वयंसेवी योजना आहे.[3] या योजनेत विद्यार्थ्यांवर कोणतीही सक्ती केली जात नाही. दोन वर्षे विविध कार्यक्रमांच्या आयोजन आणि नियोजनात विद्यार्थ्यांचा स्वताहून सक्रीय सहभाग असतो. आपापल्या आवडीनुसार ते वेगवेगळ्या जबाबदाऱ्या स्वीकारतात आणि त्या यशस्वीपणे पार पाडतात. या संपूर्ण कार्यात राष्ट्रीय योजनेचे महाविद्यालातील जबाबदारी सांभाळणारे शिक्षक म्हणजेच कार्यक्रमाधिकारी यांची भूमिका फार महत्त्वाची असते. विद्यार्थ्यांच्या कल्पकतेनुसार कार्यक्रमांची आखणी केली जाते. त्यांच्या सर्जनशीलतेला वाव दिला जातो. उदा. वेगवेगळ्या कार्यक्रमांचे बॅनर्स, पोस्टर्स, प्लाकार्डस्, घोषवाक्ये विद्यार्थी स्वतःच तयार करतात आणि त्यांचे सादरीकरणही करतात.

वर्षभरातून एकदा आयोजित केल्या जाणाऱ्या निवासी शिबिरातील अनुभव विद्यार्थ्यांना समृद्ध करणारा असतो. साधारणतः ग्रामीण भागातील एखादे खेडेगाव दत्तक घेतले जाते. या गावात सात दिवसीय निवासी शिबीर आयोजित केले जाते. स्वयंसेवकांच्या राहण्याची आणि जेवणाची व्यवस्था गावातील एखाद्या सार्वजनीक ठिकाणी अथवा एखाद्या शाळेच्या इमारतीत केली जाते. राहण्याचे ठिकाण तसेच स्वच्छतागृहांची साफसफाई करण्यापासून, स्वयंपाक करणे, स्वतःचे कपडे धुणे, इ. सर्व गोष्टी विद्यार्थ्यांना स्वतः करा‍व्या लागतात. सकाळी लवकर उठून सर्वजण एकत्र व्यायाम करतात. अशाप्रकारे पहिल्या दिवसापासून स्वयंशिस्त आणि

TRUE COPY

International Journal of Advance and Innovative Research
Volume 9, Issue 1 (XIV) January – March 2022

ISSN 2394-7780

SELECTION INTERVIEW: A MATTER OF EFFECTIVE USE OF VERBAL AND NON-VERBAL COMMUNICATION SKILLS

Dr. Shriram T. Dongre
Assistant Professor, English Annasaheb Vartak College, Vasai, Palghar

ABSTRACT

A Selection Interview determines whether one will get a job or not as soon as you qualify a degree. A well-thought preparation and practice in advance of how to communicate effectively during the Selection Interview can stop you from getting unemployed. This paper attempts to analyze the verbal and non-verbal communication skills that one can start working on at the early age of career, and how one can be successful in cracking the Job Interview. It also discusses communication in the context of online mode of working which the pandemic has necessitated.

Keywords: Selection, interview, candidate, job, verbal, non-verbal, communication, interview

After finishing the college education, the candidates search for jobs. They have to appear for an interview which is called a Selection Interview or Job Interview or Employment Interview or Service Interview. The concept 'interview' is defined as a pre-arranged and planned meeting between two or more parties for a purpose in the control of one party (interviewers) who asks the questions and the other party (interviewee) answers. Both the parties find out if the other party offers something valuable to them. It is an interaction between two parties both who are offering something and at the same time seeking to have a need met. The interviewers seek information from the candidate to determine whether she/he is the right candidate for the job, while the candidate tries to decide whether the job and the organization are right for her/him.

Before facing an interview, the candidate must know what the interviewers expect in a candidate. The interviewers want to discover whether the candidate is suitable and appropriate for the job. They want to see whether she/he is enthusiastic and willing to accept new responsibilities, whether she/he takes pride in her/his past experience, whether she/he is good at communication, whether she/he is trustworthy. They also want to know whether she/he has positive attitude, team skills, and ability to think big and grow in the organization. A candidate who strives for inculcating all the above qualities succeeds in an interview.

The success or failure in an interview of 15 to 30 minutes changes the whole direction of one's career and consecutively her/his life. Only having a good academic background is not enough for getting selected in an interview. How you present yourself with the help of verbal and non-verbal communication skills is equally important. Presenting oneself in an interview is like advertising oneself or selling oneself positively for getting a job. In this situation being anxious or uncertain is very obvious and common. There are generally three reasons of the anxiety in the interviewee's mind. First is the fear of the interviewer, second is the fear of the result of the interview and the third is the fear of appearing foolish or ignorant. There can be all the three reasons present at a time or any one or two. It is not easy to keep yourself calm and relaxed when five to six people sit at the other side of the table and bombard you with questions. But a systematic plan and preparation with proper guidelines of interview techniques and required communication skills give you confidence to be successful in an interview. Michael Spiropoulos writes in *Interview Skills that Win the Job*, 'How well you perform at an interview will largely depend on how well you have prepared for it. Failure to correctly prepare almost certainly means you will not perform at your best.'[1]

Generally, there are one to five members in the interview panel. If there is only one member as an interviewer, it is called One-to-one Interview or Individual Interview. If there are two or more than two members in the panel, it is called Panel Interview. Individual Interview has relaxed approach whereas the Panel Interview is formal. Individual Interview method is used in the field of Commerce and Industry. Panel Interviews are conducted in the field of Education and Civil Services.

One has to prepare herself/himself for the interview by keeping the following points in mind. Study yourself very well before appearing for an interview. Study properly what you have done in last couple of years. Find out your skills, abilities and accomplishments. See what your personality traits are. Do the SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, and Threats) analysis and make a list of all of them. Think about your expectations from the job and the employer. After this self-study and assessment, plan out how you are going to express yourself at the time of interview on the personal matters like, education, experience, personality, hobbies, family background etc.

TRUE COPY
K. M. College of Science, Vasai Road, Dist. Palghar 401 202
College of Science, Vasai Road, Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202
Scanned with CamScanner

52

International Journal of Advance and Innovative Research
Volume 9, Issue 1 (XIV) January – March 2022
ISSN 2394 - 7780

IMPACT OF COVID -19 ON UNEMPLOYMENT IN INDIA

Shweta Vichare[1] and Sanju Singh[2]
[1]Assistant Professor and [2]Ex- Student, Department of Economics, Annasaheb Vartak College, Vasai, Maharashtra

ABSTRACT
The impact of the coronavirus pandemic on India has been largely disruptive in terms of economic activity as well as a loss of human lives. This study aims to provide a comprehensive analysis of the impact of the Covid-19 outbreak on the economic domain in the context of unemployment. The unemployment rate is one of the most important leading indicators of the economy as an increase in unemployment reduces purchasing power, resulting in a slowdown of the economy. To understand the state of the economy unemployment rate is a useful measure. According to the International Labour Organization's (ILO) ILOSTAT database, India's unemployment rate rose sharply to 7.11% in the pandemic year 2020 to reach the highest level in at least three decades. In this study, we analysed the effects of Covid 19 and lockdown measures on unemployment with the use of secondary data published by CMIE, PLFS, and ILO. The results of this study will be helpful for academicians, researchers, and policymakers in related studies.

Keywords: Covid 19, Unemployment, Lockdown

INTRODUCTION
Covid-19 was first identified in Wuhan City, China. It was initially reported to WHO on December 31, 2019. On January 30, 2020, The WHO declared the Covid-19 outbreak a global health emergency. On March 11, 2020, the WHO declared Covid- 19 a global pandemic. To contain the spread of Covid-19, a nationwide lockdown of 21 days was imposed by the Indian Government on 24 March 2020. The outcome of the Covid-19 on the Indian economy is going to be huge because of its lockdown policy.

The economic impact of Covid 19 is expected on every domain of the economy. The unemployment rate is one of the most important indicators to know the state of the economy. This study focuses on the impact of Covid 19 on the Indian economy in the context of unemployment. Since Covid-19's emergence in December 2019, it has been very clear that the threat posed by COVID-19 to public health would also be a threat to job opportunities.

OBJECTIVE
Unemployment and poverty are harmful to economic growth. Covid-19 directly affects human health, lifestyle, and especially people's bank balance. This paper aims to study the impact of the Covid-19 pandemic on unemployment in India. In this study analysis focus will be also on the comparison between pre covid and post covid employment situations concerning gender, and regional differences.

METHODOLOGY
This study relies on secondary data. It contains statistics from the Centre of Monitoring Indian Economy Pvt. Ltd. (CMIE), ILOSTATS, Periodic Labour Force Survey (PLFS) on unemployment rates by sex and age, rural-urban areas.

IMPACT ASSESSMENT
On 24 March 2020, the Indian Government announced a nationwide 21 days lockdown to contain the spread of Covid- 19. Due to shut down of economic activities, many Indians lost their jobs.

A study based on CMIE's Four Months reviews for consecutive 3 years (2019,2020,2021) indicates that for the First four Months (January-April), the unemployment rate in India rose from 6.87% in 2019 to 10.40% in 2020 and fall back to 6.83% in 2021. The consequences of lockdowns faced by labours are visible in the May-August month's outlooks. The unemployment rate was highest at 11.55% during May-August 2020 as compared to 7.46% and 8.57% for the years 2019, 2021 respectively. In the Final four months (Sep-Dec) of analysis, the finding shows that the unemployment rate is lower at 7.31% in 2021 when some relaxations are given in lockdown policies in contrast to 7.62% in 2019 and 7.08% in 2020.

TRUE COPY
College of Science, Vasai Road, Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202

MAH MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318
[illegible]

Vidyawarta® Peer-Reviewed International Journal

July To Sept. 2021
Issue-39, Vol-06

096

सांस्कृतिक भारताच्या सार्वभौम संविधानाने समतेच्या ममता, बंधुता आणि सामाजिक न्याय या त्रिसूत्री नवीन समाज नवीन व्यवस्था निर्माण करेल असे आश्वासन १९५० साली दिलेले होते. हे शिक्षणाच्या प्रसाराने, विज्ञानाच्या प्रगतीने, औद्योगिक क्रांतीने प्रौढ मतदानाने, धार्मिक [illegible] गावी [illegible] मोडकळीस येऊन समाजात समता स्वातंत्र्य बंधुत्व व न्याय प्रस्थापित होईल असा अनेकांना विश्वास होता परंतु आज सत्तर वर्षे होऊन झालेले किंवा घडून आलेले दिसून येत नाही आजही लोकांच्या मनातील [illegible] जात व वर्ग किंवा धर्म [illegible] दिसत नाही. [illegible] जात नाही तोवर भारतीय संविधानाचे शिल्पकार डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी [illegible] प्रयत्न तयार करून दिलेले आरक्षण [illegible] आपल्या उज्ज्वल भवितव्याचे साधन ठरेल.

बाकी गुरुत्वाने थांबलेल्या गप्पा एवढंच.

[illegible] कोणतेही कायदे [illegible] करता येतात [illegible] त्या [illegible] साहित्यिक [illegible] कायदे तयार होत नाहीत. आपल्याकडे आज या कल्पना [illegible] एक [illegible] राजकीय पक्ष आहे ना राजकीय सत्ता, ना स्वतःची [illegible] ना प्रश्न परिस्थितीशी राजकीय समीकरणे जुळवण्याची मानसिकता. तरीही आपण आता आम्ही महार नाही म्हणून [illegible] बौद्ध [illegible] अनुसूचित जाती प्रवर्गातील महार ही जात [illegible] असलेले [illegible] आरक्षण कधी संपून जाईल हे कळणार ही नाही.

संदर्भ

१) महार लोक – आलेक्झांडर रॉबर्टसन, सुगत प्रकाशन ७८० वैशाली नगर नागपूर (द्वितीयावृत्ती) आवृत्ती १९९१

२) महाराष्ट्रातील महारांचा इतिहास–शंकरराव खरात, इंद्रायणी साहित्य शनिवार पेठ ओंकारेश्वर मंदिर जवळ पुणे

३) नागवंशी महारांचा गौरवशाली इतिहास– रमेशचंद्र [illegible], बहुजन साहित्य प्रसार केंद्र [illegible] [illegible] बहुजन चौक नागपूर आवृत्ती २०१८

४) बौद्ध संस्कृती– महापंडीत राहुल सांकृत्यायन., आनंद प्रकाशन जयसिंगपूरा,औरंगाबाद. आवृत्ती २०११

26

वसई परिसरातील कोळी समाजाच्या सण–उत्सवांची लोकगीते व नृत्यगीते

ज्योनस व्हॅलेंटाईन वसईकर
पीएच.डी. संशोधक विद्यार्थी,
मुंबई विद्यापीठ

डॉ.शत्रुघ्न फड
मार्गदर्शक, प्राध्यापक

मराठी लोकगीतांचे दालन अतिशय समृद्ध आहे. लोकगीतांना शेकडो वर्षांची परंपरा असून ती मौखिक स्वरूपात एका पिढीकडून दुसऱ्या पिढीकडे चालत आलेली आहेत. लोकगीतांची निर्मिती ही समूहमनाची निर्मिती असून ती अनाम. पिढ्यानपिढ्या आजपर्यंत जोपासलेली आहे. मनुष्याचे, त्या मनातील सुखदुःखाचे, भाव–भावनांचे लोकजीवनाचे प्रतिबिंब लोकगीतांत उमटल्याचे दिसते. लोकगीतांसंदर्भात भारतीय संस्कृतिकोशात [illegible] म्हटले आहे की, शास्त्रीय नियमांचा विशेषशी चर्चा न करता सामान्य लोकव्यवहाराच्या उपयोगासाठी माणसे आपल्या आनंदाच्या उत्सवात ज्या गाण्यांचा सहज आविष्कार करतात ते लोकगीत नामक्षये. याचा प्रत्यय वसई परिसरातील कोळी समाजाच्या लोकगीतांच्या संदर्भात येतो.

वसई परिसरातील कोळी समाज हा उत्सवप्रिय समाज आहे. विविधप्रकार–उत्सव येथे साजरे केले जातात.अन्य समाजाप्रमाणेच कोळी समाजातही सण–उत्सवांना अनन्यसाधारण असे महत्त्व आहे. धर्मपरंपरेनुसार सण–उत्सव साजरा करण्याची परंपरा आजही येथे टिकून आहे. हा समाज देवभिरू असून देव–देवतांवर त्यांची प्रचंड श्रद्धा आहे. [illegible] TRUE COPY [illegible] धर्माचे लोक आपापल्या देवदेवतांना पुजाऱ्यांद्वारे [illegible]

TRUE COPY
[illegible]PAL
[illegible]NI'S
[illegible] K. M.
[illegible] E. S. A.
College of [illegible] Vasai Road,
Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202.
COLLEGE OF ARTS, COLLEGE OF SCIENCE & COMMERCE, E.S.A. VASAI ROAD, DIST PALGHAR 401 202.

Power of Knowledge Peer Review Journal, January Special Issue-V 2022 ISSN 2320-4494 Impact factor 3.7286

महाराष्ट्रातील लोकसाहित्याच्या अभ्यासाचे स्वरूप

प्रा. डॉ. शत्रुघ्न फड
मराठी विभागप्रमुख आणि सहयोगी प्राध्यापक.
अण्णासाहेब वर्तक मानव्य महाविद्यालय, केदारनाथ मल्होत्रा वाणिज्य आणि ई.एस. अंड्राडिस विज्ञान महाविद्यालय, वसई रोड पश्चिम, जिल्हा : पालघर - ४०१२०२

महाराष्ट्रातील लोकसाहित्याची परंपरा अतिशय समृद्ध आहे. पारंपरिक लोकजीवनालाच 'लोकसाहित्य' असे म्हणतात. काही अभ्यासक 'लोकसाहित्य' आणि 'लोकवाङ्मय' असे वेगवेगळे शब्द वापरतात. लोकसाहित्यात वस्तू, वास्तू, जत्रा, यात्रा, नवस-सायास, अलंकार इत्यादींचा समावेश होतो तर लोकवाङ्मयात मौखिक शब्दविष्कारांचा समावेश होतो. सोळाव्या शतकानंतर लोकसाहित्याच्या संकलन आणि संशोधनाला प्रारंभ झाला. प्रारंभीच्या काळात इंग्रजी राजवटीतील सनदी अधिकाऱ्यांनी हे संकलनकार्य मोठ्या प्रमाणात पार पाडले. लोकसाहित्यात मानवी जीवनाचे प्रतिबिंब पडलेले असते. त्याच्या जीवन जगण्याच्या पद्धतीची ओळख आपणास लोकसाहित्याच्या माध्यमातून होऊ शकते. लोकसाहित्य हे संपूर्ण मानवी जीवनाला व्यापून टाकते. त्यामुळे लोकसाहित्याकडे पाहण्याची दृष्टी बदलली आणि मोठ्या प्रमाणात जागतिक पातळीवर लोकसाहित्याचा अभ्यास होऊ लागला. त्याला मराठी लोकसाहित्य अपवाद नव्हते.

महाराष्ट्रातील लोकसाहित्याच्या अभ्यासकांनी केलेल्या लोकसाहित्याच्या अभ्यासाचे स्वरूप संकलनात्मक, संशोधनात्मक व आस्वादात्मक आहे. लोकसाहित्याचा अभ्यास या विविध पैलूंनी होणे महत्त्वाचे ठरते.

संकलनात्मक अभ्यासात महाराष्ट्रातील विविध भागात प्रचलित असलेली लोकगीते, लोककथा, उखाणे, म्हणी, लोकश्रद्धा रूढी-प्रथा इत्यादींचे संकलन करण्यात आलेले आहे. लोकसाहित्याच्या अभ्यासात या स्वरूपाचे संकलन निश्चित महत्त्वाचे व पुढील अभ्यासकांना उपयुक्त ठरणारे असते.

महाराष्ट्रातील लोकसाहित्याच्या अभ्यासकांनी समाज आणि संस्कृतीच्या दृष्टीने लोकसाहित्याचा शास्त्रीय व संशोधनात्मक अभ्यास केलेला आहे. या अभ्यासात समाजशास्त्रीय दृष्टीने लोकसाहित्याचा केलेला अभ्यास, लोकसंस्कृतीचे दर्शन घडविणारा अभ्यास व लोकसाहित्याची शास्त्रीय चिकित्सा करणारा अभ्यास या स्वरूपाच्या अभ्यासाचे प्रयत्न महाराष्ट्रातील लोकसाहित्याच्या अभ्यासकांनी मोठ्या प्रमाणात केले आहेत. यामध्ये प्रामुख्याने श्रीमती दुर्गा भागवत, डॉ. रामचंद्र चिंतामण ढेरे, डॉ. सरोजिनी बाबर, डॉ. प्रभाकर मांडे इत्यादी अभ्यासकांचा समावेश होतो. महाराष्ट्रातील विविध विद्यापीठांमधूनही लोकसाहित्याच्या संशोधनात्मक अभ्यासाचे प्रयत्न झालेले पाहावयास मिळतात. लोकसाहित्यातील लोकवाङ्मयाचाही 'वाङ्मय' या दृष्टीने महाराष्ट्रात अभ्यास झालेला आहे. लोकसाहित्याच्या या अभ्यासातून प्रामुख्याने पुढील बाबींवर प्रकाश पडतो.

मराठी लोकसाहित्याच्या शास्त्रीय अभ्यासाला सुरुवात होऊन आज बराच काळ लोटला आहे. साधारणपणे इ.स.१८५९ पासून या विषयाचा अभ्यास होऊ लागला. मराठी लोकसाहित्याच्या अभ्यासाची सुरुवात विश्वनाथ काशिनाथ राजवाडे यांनी केली. 'लोकसाहित्याचा [illegible] आधार आणि महत्त्व

TRUE COPY
PRINCIPAL
College of Science, Vasai Road,
Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202.

MAH MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318 | Vidyawarta® Peer-Reviewed International Journal | Jan. To March 2022 Issue-41, Vol-06 | 0112

१२) तत्रैव– पृ.क्रं. ७५

१३) तत्रैव– पृ.क्रं. ७६

१४) तत्रैव

१५) तत्रैव– पृ.क्रं. ८८

१६) आदिवासी कवितेचा उषःकाल व सदयस्थिती– डॉ.रोंगटे तुकाराम– संस्कृती प्रकाशन पुणे, प्रथमावृत्ती– नोहेंबर २००७ , पृ.क्रं. १६

१७) तत्रैव– पृ.क्रं. २७

१८) तत्रैव – पृ.क्रं. ३४

१९) तत्रैव – पृ.क्रं. ३६

२०) तत्रैव – पृ.क्रं. ४७

२१) तत्रैव– पृ.क्रं. ५७

२२) तत्रैव – पृ.क्रं. ५८

२३) तत्रैव – पृ.क्रं. ६१

२४) तत्रैव – पृ.क्रं. ८२

२५) तत्रैव – पृ.क्रं. ७७

२६) डॉ.रोंगटे तुकारान – आदिवासी साहित्य विशेषांक, सम्यक भारत मासिक, एप्रिल २००७, पृ.क्रं. २६

२७) फडकी मासिक– काळूकाका धोदडे जीवन गौरव विशेषांक, संपा. डॉ.रोंगटे तुकाराम,१५ ऑक्टो–नोहे. २०१५, अंक–१२, वर्ष ८ वे. पृ.क्रं. ६२ .

२८) डॉ.लोहकरे संजय– आदिवासींच्या लिलावाचा प्रजासत्ताक देश, दिलीपराज प्रकाशन, पुणे, प्रथमावृत्ती १५ नोव्हे.२०१५, पृ.क्रं. ६४,६५.

⌘⌘⌘

23

डॉ.रामचंद्र चिंतामण ढेरे यांचे लोकसाहित्यविषयक कार्य

प्रा.डॉ.शत्रुघ्न फड
मराठी विभाग प्रमुख आणि सहयोगी प्राध्यापक, अण्णासाहेब वर्तक मानव्य महाविद्यालय, केदारनाथ मल्होत्रा वाणिज्य आणि ई.एस.अंड्राडिस विज्ञान महाविद्यालय, जि:पालघर

****

लोकसंस्कृतीच्या अंगाने लोकसाहित्याची साक्षेपी चिकित्सा करणारे लोकसाहित्य अभ्यासक म्हणून डॉ. रामचंद्र चिंतामण ढेरे ओळखले जातात. आपल्या सततच्या मूलगामी चिंतनातून डॉ.ढेरे यांनी लोकमानसातील निरनिराळ्या संकल्पनांना आपल्या तर्कशक्तिने नवा अर्थ देण्याचा प्रयत्न केला आहे. वासुदेव, गोंधळी, भुते, भराडी, शाहीर, वाघ्या–मुरळी इत्यादी लोकसंस्कृतीच्या उपासकांचा परिचय त्यांनी महाराष्ट्राला करून दिला.लोकसंस्कृतीच्या अनेक उपासकांचा, त्यांच्या उपासना पद्धती आणि त्यांचे परंपरागत मौखिक वाङ्मय यांचा अभ्यास त्यांनी आपल्या लेखनातून मांडला आहे.त्यांनी लोकधर्म आणि लोकनाट्य यांच्या स्वरूपावरही प्रकाश टाकला आहे.

महाराष्ट्रातील लोकमानसाच्या देव्हाऱ्यात ठाण मांडून राहिलेल्या नानाविध दैवतांचा परिचयही त्यांच्या संशोधनात्मक लेखनातून होतो.त्यांचा संपूर्ण पिंड हा लोकसंस्कृतीतच पोसला गेला आहे.त्यांचे संपूर्ण बालपण निसर्गरम्य मावळ प्रांतात गेले असल्यामुळे त्या परिसराचा, तेथील लोकसंस्कृतीचा प्रभाव त्यांच्या लेखनावर मोठ्या प्रमाणात जाणवतो.एखादा मुद्दा पटवून देत असताना ते अनेक संदर्भ देतात. प्रासादिकता हा त्यांच्या लेखनाचा महत्त्वाचा असा गुण आहे.

डॉ.रामचंद्र चिंतामण ढेरे हे अव्वल दर्जाचे संशोधक होते.त्यांचे संशोधन हे पुराव्यांच्या भक्कम

TRUE COPY

Palghar, Maharashtra - 401 202

VOLUME - X, ISSUE - II - FEBRUARY - JULY - 2022
GENIUS - ISSN 2279 - 0489 - IMPACT FACTOR - 6.631 (www.sjifactor.com)

१२. डॉ. प्रभाकर मांडे यांचे लोकसाहित्य संशोधनविषयक कार्य

डॉ. शत्रुघ्न फड
मराठी विभागप्रमुख आणि सहयोगी प्राध्यापक, अण्णासाहेब वर्तक मानव्य महाविद्यालय, केदारनाथ मल्होत्रा वाणिज्य आणि ई.एस. अंड्राडिस विज्ञान महाविद्यालय, वसई रोड (पश्चिम), जिल्हा: पालघर.

महाराष्ट्रातील लोकसाहित्याच्या संशोधन आणि संकलनाच्या इतिहासात डॉ. प्रभाकर मांडे यांचे नाव अग्रक्रमाने घ्यावे लागेल. पदव्युत्तर शिक्षण उस्मानिया विद्यापीठातून घेतलेल्या डॉ. प्रभाकर मांडे यांना पीएच.डी.च्या संशोधनासाठी डॉ. वा. ल. कुलकर्णी यांच्यासारख्या मर्मज्ञ साक्षेपी समीक्षकाचे मार्गदर्शन लाभले. त्याचा प्रत्यय त्यांच्या लोकसाहित्यविषयक संशोधनातून येतो. मराठवाड्यातील लोकजीवन व लोकसंस्कृती हा त्यांच्या संशोधनकार्याचा केंद्रबिंदू राहिला आहे. त्यांच्या पीएच. डी. साठीच्या संशोधनाचा विषय 'कन्नड तालुक्यातील लोकसाहित्याचा चिकित्सक अभ्यास' असा होता. त्यातून त्यांनी मराठवाडा आणि सीमावर्ती खान्देश या भागातील लोकसाहित्याचे संकलन आणि संशोधन केले. काही वर्ष प्राथमिक शाळेत शिक्षक म्हणून कार्य केल्यानंतर त्यांनी मराठवाडा विद्यापीठात (आजचे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद) मराठी विषयाचे अध्यापन व संशोधनाचे कार्य केले. डॉ. प्रभाकर मांडे यांनी 'मराठवाडा विद्यापीठ पत्रिका' नावाच्या विद्यापीठाच्या नियतकालिकात लोकसाहित्यविषयक संशोधनात्मक आणि संकलनात्मक लेखन केले आहे. त्याचबरोबर महाराष्ट्रातील प्रतिष्ठान, अस्मितादर्श, महाराष्ट्र साहित्य पत्रिका यांसारख्या प्रतिष्ठित आणि नामांकित नियतकालिकांतून यासंबंधीचे लेखन केले आहे. त्यांनी लोकसाहित्याचा सामाजिक दृष्टिकोनातून अभ्यास केला आहे. पारंपरिक लोकजीवनातील सामाजिकता सण-उत्सव किंवा लोककथा, लोकगीतांतून येते 'ती' ते हेरतात व आपले चिंतन व्यक्त करतात. विविध संस्था व मंडळांच्या माध्यमातून लोकसाहित्य संशोधनासाठी त्यांनी आपले महत्त्वपूर्ण योगदान दिले आहे. त्यासाठी त्यांनी 'मराठवाडा लोकसाहित्य संशोधन मंडळ' या संस्थेची स्थापना केली. या मंडळाच्या वतीने विविध चर्चासत्रे, अभ्यास शिबिरे यांचे आयोजनही केले आहे. 'का. स. वाणी प्रगत मराठी अध्ययन संस्था, धुळे' याठिकाणी त्यांनी काही काळ संचालक म्हणूनही कार्य केले आहे.

डॉ. प्रभाकर मांडे यांना त्यांच्या एकूण लोकसाहित्यविषयक संशोधन कार्यासाठी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठाने डी.लीट. ही पदवी देऊन सन्मानित केले आहे. आता आपण त्यांनी केलेल्या लोकसाहित्य संशोधन विषयक कार्याचा आढावा घेऊया.

डॉ. प्रभाकर मांडे यांची लोकसाहित्यविषयक पुढील पुस्तके प्रकाशित झाली आहेत. 'मराठवाड्यातील कलगीतुऱ्याची आध्यात्मिक शाहिरी', 'लोकसाहित्याचे अंतःप्रवाह', 'लोकसाहित्याचे स्वरूप', 'Aspects of folk culture', 'गाव गाड्याबाहेर', 'सांकेतिक आणि गुप्त भाषा (परंपरा व स्वरूप)', 'लोकरंग कला आणि नागर रंगभूमी (संपादन),' 'लोकरंगभूमी', 'मांग आणि त्यांचे मागते', 'दलित साहित्याचे निराळेपण', 'मौखिक वाङ्मयातील

TRUE COPY
K. M. College, E.S.A. Vasai Road, Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202.

International Journal of All Research Education and Scientific Methods (IJARESM), ISSN: 2455-6211
Valume 10, Issue 3, March- 2022, Impact Factor : 7.429, Available online at : www.ijaresm.com

साहित्याची जाण असलेले सुसंस्कृत व्यक्तिमत्व : मा.यशवंतराव चव्हाण

प्रा. डॉ. शत्रुघ्न फड

(मराठी विभागप्रमुख आणि सहयोगी प्राध्यापक)
अण्णासाहेब वर्तक मानव्य महाविद्यालय, केदारनाथ मल्होत्रा वाणिज्य आणि ई.एस. अंड्राडिस विज्ञान महाविद्यालय, वसई रोड पश्चिम, जि:पालघर-४०१२०२

****

आधुनिक महाराष्ट्राचे शिल्पकार, लोकनेते, थोर साहित्यिक, स्वातंत्रसैनिक मा.यशवंतराव चव्हाण यांचा जन्म १२ मार्च १९१३ रोजी खानापूर ता:तुक्यातील सागरोबाच्या सानिध्यातील देवराष्ट्रे (सध्याचा सांगली जिल्हा) या त्यांच्या आजोळी झाला. देवराष्ट्रे गाव तिन्ही बाजूनी सह्याद्री पर्वताच्या कडेकपारींनी वेढलेले आहे. याच निसर्गसौंदर्याने नटलेल्या सह्याद्री पर्वताच्या कुशीत ते जन्मले व लहानाचे मोठे झाले. त्यांचे प्राथमिक शिक्षण देखील तिथेच झाले. ते पाच वर्षाचे असताना त्यांचे वडील वारले. यशवंतरावांच्या एकूण व्यक्तिमत्वाच्या घडणीमध्ये त्यांच्या आईचा मोलाचा वाटा होता. वडिलांच्या मृत्यूनंतर सर्व मुलांचे पालन-पोषण आणि त्यांच्यावर योग्य संस्कार त्यांच्या आईनेच केले. महाराष्ट्राच्या आणि देशाच्या राजकारणात त्यांनी स्वकर्तृत्वाने व निस्वार्थ भावनेने संपूर्ण आयुष्यभर कार्य केले. "भारताच्या स्वातंत्र्यसंग्रामावा कालखंड हे भारताच्या इतिहासातील प्रज्ञावंत पुरुषांना, शुद्ध चारित्र्याच्या त्यागी वीरांना जन्म देणारे आणि भारताला आदर्श नेतृत्व मिळवून देणारे युग होय. त्या स्वातंत्र्य आंदोलनात ज्यांच्या जीवनाचा अर्थ समजून घ्यावा, महत्ता आजमावण्याचा प्रयत्न करावा, अशा अनेक व्यक्ती होऊन गेल्या. राष्ट्रीय जीवनात व समाजजीवनात समाजाच्या अत्यंत खालच्या थरापासून तो वरच्या थरापर्यंत चमकणाऱ्या अगणित व्यक्ती झाल्या. त्यापैकी काही थोड्या व्यक्ती अशा झाल्या की, त्यांच्या जीवनात वर्तमान युगाचा अर्थ भरलेला दिसतो. वर्तमान युगाच्या प्रेरणा, ध्येयवाद, स्थित्यंतरे आणि महत्त्वाच्या घडामोडी त्यांचा ध्वन्यर्थ उमटलेला दिसतो. अशा थोड्या व्यक्तीपैकी यशवंतराव चव्हाण होत"[1] त्यांचे व्यक्तिमत्त्व अष्टपैलू स्वरूपाचे होते. त्यांनी आपल्या आचार,विचार, उच्चार आणि आपल्या कार्याच्या रूपाने केवळ महाराष्ट्राच्याच नव्हे तर अवघ्या देशाच्या

पातळीवर आपल्या व्यक्तिमत्त्वाचा एक विशिष्ट ठसा उमटविला आहे. त्यांच्या कार्य आणि कर्तृत्वाविषयी प्रा. डॉ. अशोक नाईकवाडे म्हणतात "स्वातंत्र्य चळवळीत महाराष्ट्राचे योगदान फार मोठे राहिलेले आहे. अशा या स्वातंत्र्य चळवळीच्या मुशीतून तयार झालेले एक प्रभावी व्यक्तिमत्त्व आणि नेतृत्व म्हणजे यशवंतराव चव्हाण हे होत. समाजवादी विचारांचा प्रभाव असणारे, लोकशाही मूल्यांवर श्रद्धा असणारे यशवंतराव चव्हाण छत्रपती शिवाजी महाराज, महात्मा ज्योतिराव फुले, राजर्षी शाहू महाराज, महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे, महात्मा गांधी, कर्मवीर भाऊराव पाटील व डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर अशा थोर व्यक्तिमत्वांच्या जीवनकार्य आणि विचारांतून प्रेरणा घेऊन विद्यार्थी अवस्थेतून अवघड अशा राजकीय क्षेत्रात प्रचंड असे कर्तृत्व गाजवू शकले. स्वप्रयत्नाने राष्ट्रीय नेते होऊ शकले ते स्वतःच्या व्यापक मानवतावादी, राष्ट्रवादी विचारांमुळे, पुरोगामी विचार व कार्यामुळे "[2] माननीय यशवंतराव चव्हाण यांचे नाव घेतले की त्यांची अनेक रूपे डोळ्यांपुढे येतात. मुंबई राज्याचे पार्लमेंटरी सेक्रेटरी, द्विभाषिक मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्याचे पहिले मुख्यमंत्री,भारताचे संरक्षणमंत्री, भारताचे परराष्ट्रमंत्री, भारताचे अर्थमंत्री, विरोधी पक्षनेते ही त्यांची राजकीय रूपे. या प्रत्येक रुपात वावरताना त्यांनी आपल्या कार्यकर्तृत्वाचा ठसा

TRUE COPY
PRINCIPAL
K. M. College of Science, Vasai Road, 401 202
Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202

VOLUME - X, ISSUE - II - MARCH - AUGUST - 2022
IDEAL - ISSN - 2319 - 359X - IMPACT FACTOR - 6.008 (www.sjifactor.com)

१५. मादळ: एक विधिनाट्य

प्रा. डॉ. शत्रुघ्न फड
मराठी विभाग प्रमुख आणि सहयोगी प्राध्यापक, अण्णासाहेब वर्तक मानव्य महाविद्यालय, केदारनाथ मल्होत्रा वाणिज्य आणि ई.एस. अंड्राडिस विज्ञान महाविद्यालय, वसई रोड पश्चिम, जि. पालघर.

महाराष्ट्रात आदिवासींच्या एकूण ४७ जमाती आढळतात.'नागर संस्कृतीपासून दूर व अलिप्त राहिलेले संबंधित प्रदेशातील मूळचे रहिवासी म्हणजे आदिवासी'[1] महाराष्ट्रातील आदिवासी जमातींची विभागणी प्रामुख्याने सह्याद्री,गोंडवन आणि सातपुडा विभागात केली जाते. सह्याद्री विभागात ठाणे आणि नाशिक जिल्ह्यात प्रामुख्याने वारली, कोकणा, कातकरी, महादेव कोळी, मल्हार कोळी, ठाकर इत्यादी आदिवासी जमाती आढळतात. 'आदिवासी लोकसंख्येच्या बाबतीत महाराष्ट्राचा देशात चौथा क्रमांक लागतो.'[2] एवढ्या मोठ्या प्रमाणात असणाऱ्या आदिवासी बांधवांचे सांस्कृतिक जीवन अतिशय समृद्ध आहे.त्यांचे जीवन निसर्गाधिष्ठित असून त्यांच्या या निसर्गावर आधारित अशा जीवनरहाटीतूनच त्यांच्या कलांची निर्मिती झाली आहे.. त्यांच्या जीवनात निसर्ग हा केंद्रस्थानी आहे. त्यांचे जगणे हे पूर्णतः निसर्गावर अवलंबून आहे. म्हणूनच निसर्ग देवतेला प्रसन्न करून घेण्यासाठी आदिवासी बांधव वेळोवेळी वेगवेगळ्या प्रकारचे धार्मिक विधी करतात. "आदिवासी जीवन धर्मातील बहुतांशी क्रिया, मग त्या व्यावहारिक स्वरूपाच्या असो, व सांस्कृतिक, धार्मिक स्वरूपाच्या असो, त्या विधीयुक्त असतात आणि त्यांचे स्वरूप सामुहिक असते. एका आदिवासी घराची शेतावरची धान्य मिळणी, एका घरचे देव उजवणे, इतर पूजा या व्यक्तिगत क्रिया होत आणि गाव शिवेच्या देवतांचे पूजन, गाव देवतांचे उत्सव, सण आणि पाड्यातील सर्वांनी मिळून रान उठविले म्हणजेच शिकार केली तर त्या सामूहिक स्वरूपाच्या क्रिया होत. या दोन्ही प्रकारच्या क्रियांचे स्वरूप सामूहिक बनते. या क्रियांशी संबंधित विधी हे सामूहिक स्वरूपाचे असतात."[3] या सामूहिक विधींमधूनच त्यांच्या कलांचा जन्म झाला आहे.या कलांमध्ये जीवनरस ओतून त्या आजही जिवंत ठेवल्या आहेत. निसर्ग हाच त्यांचा देव आहे. निसर्ग देवतेला प्रसन्न करून घेण्यासाठी आदिवासी बांधव वेळोवेळी वेगवेगळ्या प्रकारचे धार्मिक विधी करतात. ठाणे, नाशिक आणि पालघर जिल्ह्यात कांवडनृत्य, तारपानृत्य, ढोल नृत्य, गौरी नृत्य, लग्ननृत्य इत्यादी नृत्यांचे प्रकार तसेच बोहाडा, कणसरी आख्यान, मादळ इत्यादी विधीनाट्याच्या माध्यमातून ते आपल्या भावना व्यक्त करतात. प्रस्तुत शोधनिबंधामध्ये आपण 'मादळ' या विधीनाट्याची ओळख करून घेऊया.

'मादळ' हा नाट्यप्रकार वारली, कोकणा या आदिवासींच्या जीवन संस्कृतीतील एक महत्त्वाचा विधीसंस्कार आहे. जो त्यांच्या मातीत रुजला आणि बहरला. "मादळ वारली, कोकणा आदिवासींचे विधिनाट्य आहे. या विधिनाट्याला आदिवासी जीवन धर्मात विशिष्ट स्थान आहे. आदिवासी

TRUE COPY
PRINCIPAL
A.V. K.M. College of Commerce & E.S.A. College of Science, Vasai Road, Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202

VOLUME - XI, ISSUE - II - APRIL - JUNE - 2022
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 6.306 (www.sjifactor.com)

१०. लोकसाहित्याच्या अभ्यासाचे महत्त्व

प्रा. डॉ. शत्रुघ्न फड
मराठी विभागप्रमुख आणि सहयोगी प्राध्यापक, अण्णासाहेब वर्तक मानव्य महाविद्यालय, केदारनाथ मल्होत्रा वाणिज्य आणि ई.एस. अंड्राडिस विज्ञान महाविद्यालय, वसई रोड पश्चिम, जि. पालघर.

पारंपरिक लोकजीवनालाच 'लोकसाहित्य' असे म्हणतात. काही अभ्यासक 'लोकसाहित्य' आणि 'लोकवाङ्मय' यांना एकच मानत नाहीत. लोकसाहित्यात वस्तू, वास्तू, जत्रा, यात्रा, नवस-सायास, अलंकार इत्यादींचा भौतिक बाबींचा समावेश होतो, तर लोकवाङ्मयात मौखिक शाब्दाविष्कारांचा उदा. लोकगीत, लोककथा, म्हणी, उखाणे, आहणे इ.समावेश होतो. सोळाव्या शतकानंतर लोकसाहित्याच्या संकलन आणि संशोधनाला प्रारंभ झाला. प्रारंभीच्या काळात इंग्रजी राजवटीतील सनदी अधिकाऱ्यांनी हे संकलनकार्य मोठ्या प्रमाणात पार पाडले. लोकसाहित्यात मानवी जीवनाचे प्रतिबिंब पडलेले असते. त्यांच्या जीवन जगण्याच्या पद्धतीची ओळख लोकसाहित्याच्या माध्यमातून होते. लोकसाहित्य संपूर्ण मानवी जीवनाला व्यापून टाकते. लोकसाहित्याच्या अभ्यासाचे विविध संप्रदाय निर्माण झाले आहेत. या शोधनिबंधात आपण लोकसाहित्याच्या अभ्यासाचे महत्त्व अभ्यासणार आहोत.

लोकसाहित्य म्हणजे काय?

पारंपरिक लोकजीवनात रुढी, प्रथा, परंपरा, लोककथा, लोकगीते, जुन्या वस्तू-वास्तू यांना महत्त्वाचे स्थान आहे. ते या जीवनापासून वेगळे होऊ शकत नाही. या सर्व बाबींनाच लोकसाहित्य असे म्हणतात. लोकसाहित्याचा अभ्यास प्रथमतः पाश्चिमात्य देशात चालू झाला. पाश्चिमात्य लोकसाहित्याच्या अभ्यासकांनी त्यासाठी 'Folk Lore' हा शब्द वापरला.[1] महाराष्ट्रातील लोकसाहित्याचा अभ्यास करत असताना दुर्गाबाई भागवत यांनी सर्वप्रथम 'Folk-lore' या इंग्रजी शब्दासाठी 'लोकसाहित्य' हा पारिभाषिक मराठी शब्द वापरला.[2] नंतरच्या काळात 'लोकसाहित्य' हाच शब्द रूढ झाला.

'लोकसाहित्य' या सामासिक शब्दात 'लोक+साहित्य'असे दोन शब्द येतात. त्यांना स्वतंत्र असा अर्थ आहे. 'लोकसाहित्य' या शब्दातील 'लोक' या शब्दाला वेगळा संदर्भ आहे. वेदकाळापासून 'लोक' या शब्दाची परंपरा शोधता येते.[3] आदिम जीवनरचनेशी नाते असलेला आणि रूढी, प्रथा,परंपरा यांचे जतन करणारा त्यांना 'लोक' म्हणतात,असे अभ्यासकांचे मत आहे.

'लोकसाहित्य' या शब्दातील 'साहित्य' हा शब्दही वैशिष्ट्यपूर्ण आणि आपले वेगळेपण सांगणारा आहे. 'साहित्य' म्हणजे सामुग्री. 'लोकसाहित्य' या शब्दातील 'साहित्य' हा शब्द केवळ वाङ्मयवाचक नसून तो 'साधनसामुग्री' या अर्थाने वापरला जातो. परंपरेने लोकजीवनात प्रचलित असलेल्या सर्व बाबी, पारंपारिक लोकजीवनाचे विशेष मग ते शब्दाविष्काराचे असोत की भौतिक रूपातील असोत ते

TRUE COPY
Principal
V. K. M. E. S. A.
College of Science, Vasai Road
Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202.

Power of Knowledge Peer Review Journal, April Special Issue 2022 - VI ISSN 2320-4494 Impact factor 2.7286

१९९० ते २०१० या काळातील नाटककारांचे सामाजिक धोरण

संशोधक - श्रेया संतोष पांचाळ
मुंबई विद्यापीठ

मार्गदर्शक - प्रा.डॉ.शत्रुघ्न फड
अण्णासाहेब वर्तक मानव्य केदारनाथ मल्होत्रा वाणिज्य आणि ई.एस.अंड्राडिस विज्ञान महाविद्यालय, वसई रोड (पश्चिम) जि.पालघर

नाटक हा समाजाचे यथायोग्य दर्शन घडवणारा प्रयोगक्षम साहित्यप्रकार आहे. मराठी रंगभूमीचा इतिहास समोर ठेवला तर सुरुवातीपासून आजपर्यंत काळानुसार देशात, जगात, अगदी साहित्यात जे बदल झाले ते बदल नाटकाने कोणत्या स्वरूपात स्वीकारले आणि त्यावर नाटकातून कोणत्या प्रकारच्या प्रतिक्रिया दिल्या गेल्या हे सहज लक्षात येईल. नाटक ही नेहमीच काळाच्या घटनांचा वेध घेणारी जिवंत कला आहे. नाटकांतून सातत्याने नाटककारांनी, दिग्दर्शकांनी, कलाकारांनी त्या-त्या काळातील परिणामकारक घटनांचा विचार विनियम केलेला आहे.

१९९० ते २०१० या काळातील नाटककार हे विशेषतः विसाव्या शतकाच्या मध्यावर जन्माला आलेली पिढी आहे. विसावे शतक हे संपूर्ण जगासाठी अनेक प्रकाराने विस्मयकारक आणि अटीतटीचे होते. दुसरे महायुद्ध, त्याचे परिणाम, खाऊजा संकल्पनेचा वाढता वावर, तंत्रज्ञानाचा अफाट विकास, गावाकडून शहरांकडे मोठ्या प्रमाणात होणारे स्थलांतर, संस्कृतीची सरमिसळ असे सर्वच बदल सातत्याने होत होते. शिवाय पाश्चात्य संस्कृतीची ओळख झाल्यामुळे शिक्षण आणि साहित्य क्षेत्रातसुद्धा लक्षणीय बदल झाले. हे सर्वच बदल या पीढीने प्रत्यक्षात अनुभवले आहेत. विसाव्या शतकाच्या उत्तरार्धात नाट्यलेखन करणाऱ्या नाटककारांनी आपल्या नाटकातून या सर्वच बाबींवर विचार केलेला आहे.

१९९० ते २०१० या वीस वर्षांच्या कालावधीत आशय-विषय आणि मांडणीत विविधांगी नाट्यलेखन करणारे प्रामुख्याने महेश एलकुंचवार, रत्नाकर मतकरी, गो. पू. देशपांडे, राजीव नाईक, चं.प्र. देशपांडे, श्याम मनोहर, शफाअत खान, जयंत पवार, संजय पवार, चेतन दातार, हिमांशु स्मार्त, आशुतोष पोतदार, मनस्विनी लता रवींद्र, या प्रातिनिधिक नाटककारांची नावे घेता येतील. या सर्वच नाटककारांनी हे सर्व बदल, आधीच्या पिढीतील नाटककार, दिग्दर्शक याचे रंगभूमीवरचे काम या सर्वांची सांगड घालत नाटकांमधून त्याची मांडणी केली आहे. नाटककार विजय तेंडूलकर आणि दिग्दर्शिका विजया मेहता या दोघांच्या नाट्यतंत्राचा संस्कार या पिढीवर झालेला दिसतो. कोणत्याही विषय-आशयावर नाटक करण्याचा नैतिक आधार तेंडूलकरांनी या पिढीला दिला. आणि व्यावसायिक-प्रायोगिक असा भेद न बाळगता नाटकाच्या रंगाविष्काराला न्याय देण्याचा आणि तिला परिपूर्ण करण्याचा पायंडा दिग्दर्शिका विजया मेहता यांनी घातला. त्यामुळे मराठी रंगभूमीचे आधुनिक रूपया दोन व्यक्तींपासून सुरु झाले. "1990 नंतरचे मराठी नाटक अनेक स्थित्यंतरातून जात होते. मराठी रंगभूमीच्या अनेक नव्या शक्यता शोधत होते. प्रायोगिक, व्यावसायिक व कलात्मक स्थित्यंतरे आर्थिक व सामाजिक परिप्रेक्षात विकसित होत होती. ती मराठी रंगभूमीवर मांडली गेलीच परंतु माणसाच्या मनाच्या तळ्यातले नाट्य, त्याच्या मनोव्यापाराची सूक्ष्म आंदोलने नाटकातून मांडली जात होती."[१]

प्रायो-व्यावसायिक रंगभूमीवर सुवर्णमध्य साधणारे आणि मानवी नातेसंबंधातील तेढ नाटकांतून मांडणारे नाटककार महेश एलकुंचवार. एलकुंचवारांचे नाट्यलेखन मुख्यत्वे ८० च्या दशकातले असून वासनाकांड, गार्बो, पार्टी, सोनाटा, प्रतिबिंब ही त्यांची महत्वाची नाटके आहेत. मानवी नातेसंबंध, त्यातील हिंसा, क्रौर्य, वासना त्यांनी नाटकातून उलगडून दाखवल्या. परंतु १९८०-९० च्या दरम्यान त्यांचे रंगभूमीवर आलेले वाडा चिरेबंदी, मग्न तळ्याकाठी, युगांत या नाट्यत्रयीच्या एकत्र प्रयोगरूपाने मराठी रंगभूमीवर मैलाचा नाट्यप्रयोग ठरला "एलकुंचवार नाटकातून प्रतिक आणि पात्र यांचा सुरेख गोफ तयार करतात. त्यांच्या नाटकांतून स्वतःच्या अस्तित्वाची मूळं शोधण्याचा प्रयत्न दिसतो. त्याचबरोबरीने जीवनाची सार्थकता व नाळबंधाची ओढ जाणवत राहते. अभिजात असणाऱ्या या एलकुंचवारांच्या नाटकांनी मराठी रंगभूमीच्या अनेक शक्यता शोधल्या व रंगभूमीला सधन केले."[२]

रत्नाकर मतकरी यांची १९८०-९० या काळात जवळजवळ १०-१२ नाटके रंगभूमीवर आली. लोककथा ७८, अश्वमेध, माझं काय चुकलं?, दुभंग, स्पर्श अमृताचा, खोल खोल पाणी, वटवट सावित्री, सत्तांध, अग्निदिव्य, घर तिघांचं हवं, जोडीदार ही मतकरींची नाटकं नवीनता आशय आणि आविष्कार यांच्या स्वरूपात वैविध्यपूर्णतेने रंगभूमीवर आली. रत्नाकर मतकरींचे आणखी महत्त्वाचे योगदान ठरले ते बाल रंगभूमीसाठी. बाल रंगभूमीकरिता त्यांनी विविध विषयांवर नाटके लिहिली. एक होता मुलगा, आरशाचा राक्षस, अलबत्या गलबत्या, निम्मा शिम्मा राक्षस, महाराजांचा मंत्रा मुकुट, राजकन्येच्या कावळ्याचा फार्स, हुशार मुलांचे नाटक, ही मतकरींची अजरामर ठरलेली आणि रंगभूमीवर गाजलेली काही बालनाट्ये. यांपैकी काही बालनाट्यांचे प्रयोग आजही सुरू आहेत. "सूचकता नाट्यप्रकाराचा प्राण असतो. रत्नाकरनं

TRUE COPY
College of Science, Vasai Road, Palghar, Maharashtra - 401 202

अनंत सामंत यांच्या कादंबरीचा परिचय आणि स्वरुप

संशोधक - निशांत बाळकृष्ण ठाकुर
मुंबई विद्यापीठ

मार्गदर्शक - प्रा.डॉ.शत्रुघ्न फड
अण्णासाहेब वर्तक मानव्य केदारनाथ मल्होत्रा वाणिज्य
आणि ई.एस.अंड्राडिस विज्ञान महाविद्यालय, वसई रोड
(पश्चिम) जि.पालघर

प्रास्ताविक - बहुतांश मराठी वाचकांना आवडणारा आणि त्यांना जवळचा वाटणारा साहित्य-प्रकार म्हणजे कादंबरी होय. कादंबरी या साहित्य-प्रकारात घटनांचा अनुक्रम कथन केला जातो. लेखक विशिष्ट आशयसूत्रानुसार तो कथन करत असतो. या ठिकाणी लेखक विशिष्ट जीवनदृष्टी विचारात घेऊन घटना घडवत असतो. मराठी साहित्यात अनेक लेखकांनी लेखन केलेले आहे. मराठीतील लेखक-रत्नांनी आपल्या लेखणीने मराठी साहित्य हे विश्वव्यापी बनवले आहे. अशा समृद्ध मराठी साहित्य परंपरेत नावलौकिक मिळविलेले लेखक म्हणून अनंत सामंत यांची ओळख आहे. वास्तव जीवन आणि कलात्मक जीवन यांची यथायोग्य सांगड घालून अनंत सामंत यांनी अनेक साहित्यकृती लिहिलेल्या आहेत. सर्वसामान्यांच्या जीवनाशी अगदी जवळीक असलेल्या कादंबरी साहित्य-प्रकारात अनंत सामंत यांचा एक वेगळा ठसा वाचकांच्या मनावर उमटलेला आहे. त्यांच्या कादंबरीविश्वाचा परिचय आणि स्वरूप थोडक्यात या शोधनिबंधात मांडले आहे.

१) एम. टी. आयवा मारू

'एम. टी. आयवा मारू' या अनंत सामंत यांच्या कादंबरीला देशातच नव्हे, तर विदेशातही पसंती मिळाली आहे. 'एम. टी. आयवा मारू' या कादंबरीत प्रेम-द्वेष, मत्सर-घृणा या भावभावनांचा जिवंत झंझावात आहे. जहाजावरील जीवनप्रवास, तेथील लोकांचे जीवन, एकंदरीत विविध जीवनानुभव आणि विविध समस्या यांचे चित्रण या कादंबरीत आहे.

अनंत सामंत यांच्या पंचवीसेक वर्षांपूर्वी प्रसिद्ध झालेल्या 'एम. टी. आयवा मारू' या कादंबरीने मराठी साहित्यात पाण्यावरचे सर्वसामान्यांचे जग पहिल्यांदा खुले केले. तोपर्यंत मराठी साहित्यातले पाण्यावरचे विश्व हे 'सिंदबादच्या सफरी'पर्यंतच मर्यादित होते. सामंतांनी पहिल्यांदा जहाजावरचे विश्व तिथल्या खुल्या वातावरणासह रेखाटले. 'एम. टी. आयवा मारू' या कादंबरीतील प्रवास हा जहाजाच्या प्रवासाचा होताच, पण तिला समांतर असा जहाजावरील माणसांचाही प्रवास होता. विशेषत: कादंबरीची नायिका असलेल्या उज्ज्वलाचा प्रवास. हा प्रवास सामंतांनी मोकळाढाकळाच रंगवला होता. पण कादंबरीचे कथानक जहाज आणि जहाजावरच्या खलाशांच्या जीवनाशी (जे अजूनही बेभान आणि बेफाम समजले जाते) इतके सुरेख गुंफले आहे की, सामंतांचा विनधास्तपणा मराठी वाचकाला आवडला आणि 'एम. टी. आयवा मारू' ही मराठी साहित्यातली एक महत्त्वाची कादंबरी ठरली. या कादंबरीमुळे मराठी साहित्यविश्वाला एक वेगळेच वळण मिळाले आहे.

TRUE COPY
College of Science ... Vasai Road, Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202

ISSN: 2394 5303 | Impact Factor 8.012(IIJIF) | Printing Area® Peer-Reviewed International Journal | May 2022 Issue-89, Vol-02 | 0120

26

ठाणे आणि नाशिक जिल्ह्यातील आदिवासींची नृत्य—नाट्ये

प्रा. डॉ. शत्रुघ्न फड
मराठी विभागप्रमुख आणि सहयोगी प्राध्यापक,
अण्णासाहेब वर्तक मानव्य महाविद्यालय, केदारनाथ मल्होत्रा वाणिज्य आणि ई.एस. अंड्राडिस विज्ञान महाविद्यालय, जि:पालघर

****

प्रस्तावना:—

महाराष्ट्रातील आदिवासी जमातींची विभागणी प्रामुख्याने सह्याद्री, गोंडवन, आणि सातपुडा विभागात केली जाते. सह्याद्री विभागातील ठाणे आणि नाशिक जिल्ह्यात प्रामुख्याने वारली, कोकणा, कातकरी, महादेव कोळी, मल्हार कोळी, ठाकर इत्यादी आदिवासी जमाती आढळतात. ह्या आदिवासी जमाती जंगलाच्या जवळ, डोंगराच्या पायथ्याशी आपली वस्ती करून राहतात. त्यांचे आर्थिक जीवन मागासलेले असून कष्टमय आहे. कष्टमय जीवन जगत असताना त्यांनी त्यांची स्वत:ची एक संस्कृती जोपासलेली दिसते. जी संस्कृती निसर्गावर आधारलेली आहे. निसर्ग हा त्यांच्या जगण्याचा अविभाज्य घटक आहे. निसर्गालाच ते आपला देव मानतात व त्याच्याविषयी अपार श्रद्धा बाळगतात. आपला निसर्गाप्रतीचा श्रद्धाभाव व्यक्त करण्यासाठी ते विविध निसर्गशक्तींची पूजा करतात. उदाहरणार्थ नारणदेव, वाघ्यादेव, डोंगरदेव, भूमाता इत्यादी. त्याचप्रमाणे आपले जीवन सुखाने आणि समाधानाने जगता यावे यासाठी विविध ग्रामदैवतांना आणि शिवेच्या देवतांनाही ते आळवतात. जन्म—मृत्यू संदर्भातील तसेच लग्नकार्यातील विविध विधी ते नियमित पार पाडतात. हे उत्सव, विधी हा त्यांच्या जीवनातील एक समाधानाचा आणि आनंदाचा भाग असतो. कारण आदिवासी लोक या विधींचा भाग म्हणून विविध आख्याने, कथा, नृत्य—नाट्य सादर करत असतात.(उदाहरणार्थ मादळ,बोहाडा, कणसरीआख्यान, कांबडनृत्य इत्यादी) हे सादरीकरण त्यांच्या परंपरेने ठरविल्याप्रमाणेच, निश्चित अशा संकेतांनी होत असल्यामुळे त्यांचा प्रयोग हा सौंदर्यात्मक होतो नकळतपणे कलात्मक रूप धारण करतो. आदिवासींच्या अनेक कला ह्या अशाच विधी रुपातून साकारलेल्या आहेत. कला आदिवासींच्या रोमारोमात असते गरज, उपयुक्तता आणि संकेताचारांचे पालन म्हणून निसर्गाची लय, ताल, संगीत हेरून आदिवासी जो आविष्कार करतात, तो कलापूर्ण आढळतो. या आविष्कारालाच आदिवासी कला असे म्हणतात.१ अशा ते सादर करत असलेल्या विविध प्रायोगिक कलांचा म्हणजेच त्यांच्या नृत्य आणि नाट्यांचा थोडक्यात वेध घेणे महत्त्वाची ठरते. प्रस्तुत शोधनिबंधात प्रामुख्याने ठाणे आणि नाशिक जिल्ह्यातील आदिवासींच्या नृत्य आणि नाट्ये यांच्या स्वरूपाचा आढावा घेतला आहे.

आदिवासी नृत्य—नाट्यांचा उगम:—

आदिवासींच्या सर्व कलांचा उगम नैसर्गिक घटना आणि घडामोडी मध्ये झालेला आहे. परंपरेने चालत आलेल्या काही कल्पना आणि समजुती असतात. धर्मभावना व यातूसंबंधित धारणेशी त्यांचे कलाविष्कार निगडित असल्याचे दिसतात. देवापर्यंत पोचण्यासाठी नृत्य करणे हा एक मार्ग आहे,अशी आदिवासी बांधवांची समजूत आहे.२ त्यामुळे त्यांची नृत्ये धर्म भावनेशी संलग्न असतात. त्यांचे निरनिराळे धर्मविधी नृत्यमय आहेत. सामाजिक उत्सव, समारंभ त्याचप्रमाणे शिकार, कृषीशी संबंधित कामे या सर्व बाबींशी आदिवासींची नृत्य जोडलेली आहेत. गाण्यातून, नाचण्यातून ते आनंद व्यक्त करतात आणि त्यातून जीवन जगण्याचा उत्साह व आनंद मिळवतात. भौगोलिक वातावरणाचे संदर्भ त्यांच्या नृत्यातून व्यक्त होतात आणि सर्व आदिवासी जमाती परंपरेने चालत आलेल्या नृत्यात स्वयंस्फूर्तीने भाग घेताना दिसतात. महाराष्ट्रातील आदिवासी सामान्यपणे सुगीच्या दिवसात नृत्य करतात. कोलाम,कोरकू,भिल्ल,ठाकर,वारली यासह सर्व आदिवासी जमाती आपली पारंपारिक नृत्ये एका पिढीकडून दुसऱ्या पिढीकडे संक्रमित करतात.

TRUE COPY
PRINCIPAL
Vidyavardhini's College of Arts, K.M. College of Commerce & E.S.A. College of Science, Vasai Road, Dist. Palghar, Maharashtra-401 202

VOLUME - X, ISSUE - II - MAY - OCTOBER - 2022
GALAXY LINK - ISSN 2319 - 8508 - IMPACT FACTOR – 6.495 (www.sjifactor.com)

३. 'वाडा चिरेबंदी' कालातील नाटक

श्रेया संतोष पांचाळ
संशोधक विद्यार्थी, मुंबई विद्यापीठ.
डॉ. शत्रुघ्न फड
मार्गदर्शक, अण्णासाहेब वर्तक मानव्य महाविद्यालय, केदारनाथ मल्होत्रा वाणिज्य आणि ई.एस. अंड्राडिस विज्ञान महाविद्यालय, वसई रोड पश्चिम, जि. पालघर.

'वाडा चिरेबंदी' हे महेश एलकुंचवारांच्या आधीच्या नाटकापेक्षा वेगळ्या धाटणीचे नाटक. मानवी नातेसंबंधांचा शोध हे एलकुंचवारांच्या सर्वच नाट्यकृतींचे मध्यवर्ती सूत्र आहे. मानवी नातेसंबंधांचा, परस्परसंबंधांचा विचार जसा त्यांच्या इतर नाटकांतून प्रकटतो तसाच तो वाडा चिरेबंदी या नाटकातूनही प्रकटतो. "माणसाला माणसाने घातलेली हाक ही फक्त दगडावर आपटून परतण्यासाठी नसते तर मानवी मनाच्या गुंतागुंतीपूर्ण रहस्याला मोह घालणारी असते. माणुसकीच्या याच शाश्वत सत्याचा शोध एलकुंचवार आपल्या नाटकातून घेतात."[1]

'वाडा चिरेबंदी' या नाटकात एकत्र कुटुंबपद्धतीचा, सरंजामशाही जीवनव्यवस्थेचा झालेला ऱ्हास या सर्वांचे शोकात्म, प्रत्ययकारी चित्रण नाटकारांनी केले आहे. स्वातंत्र्योत्तर काळात संयुक्त कुटुंबाची जी वाताहत झाली त्याचे विदारक चित्रण आपल्याला या नाटकात अनुभवयाला मिळते.

'वाडा चिरेबंदी' या शीर्षकापासूनच नाटकाला खऱ्या अर्थाने सुरुवात होते. चिरेबंदी वाडा यामागे एका प्रतीकाची अनुभूती येते. ती अशी की, वाड्याचे हे चिरेबंदी असणे सामाजिकतेची, परंपरांची, रुढींची, चौकटबद्ध असण्याची परंपरा निर्माण करते आणि ती अविरत पणे पुढे चालू राहण्याची सक्ती येणाऱ्या नव्या पिढीवर असते. यातूनच मग अशा चिरेबंदी वाड्याला एक भक्कम व्यक्तिमत्त्व प्राप्त होते आणि पुढे हाच वाडा आपल्या पंखाखाली जन्माला येणाऱ्या पिढ्यांवर चिरेबंदी असे संस्कार करीत असतो आणि परंपरानिर्मितीचा ओढा अविरत पणे पुढे वाहत असतो. परंतु या वाड्याने आपल्या परंपरागत संस्कारांनी येणाऱ्या पुढच्या अनेक पिढ्यांना जखडले आहे. आणि यातून कोणीच सहजासहजी सुटू शकत नाही. वाड्याशिवाय इथे कोणी महत्त्वाचा नाही. वाडा हीच एक मुख्य व्यक्ती असते आणि त्याच्या सानिध्यात वावरणारे हे त्याचे नोकर. त्यांनी स्वतःचे असे कोणतेच अस्तित्व वाडा निर्माण करू देत नाही. शेवटी वाड्यापेक्षाही अधिक शक्तिशाली असणारी व्यवस्था वाड्याच्या चिरेबंदीपणाला भेगा पाडते तेव्हा या वाड्याच्या सानिध्यात राहणाऱ्या व्यक्तींकडे अटळ अशा दुःखा शिवाय कोणताही पर्याय शिल्लक राहत नाही.

महेश एलकुंचवारांनी निर्मिलेला वाडाही असाच स्वरूपाचा आहे. या वाड्यातील सर्व पिढ्यांना परंपरांच्या पारंब्यानी जखडले आहे. वाड्याला जसा एक इतिहास असतो, सामाजिक दर्जा असतो, प्रतिष्ठा असते तशीच प्रतिष्ठा प्रतिष्ठा तिथे राहणाऱ्या तिथे राहणाऱ्या प्रत्येकाच्या ठायी असते. त्यांचा वेगळा सामाजिक दर्जा असतो आणि तो

TRUE COPY
PRINCIPAL
VIDYAVARDHINI'S
A. V. College of Arts, K. M.
College of Commerce & E. S. A.
College of Science, Vasai,
Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202.

VOLUME - X, ISSUE - II - MAY - OCTOBER - 2022
GALAXY LINK - ISSN 2319 - 8508 - IMPACT FACTOR – 6.495 (www.sjifactor.com)

१. जात्यावरील ओवीगीतांचा स्त्रीवादी दृष्टिकोनातून अभ्यास

प्रा. डॉ. शत्रुघ्न फड
मराठी विभागप्रमुख आणि सहयोगी प्राध्यापक, अण्णासाहेब वर्तक मानव्य महाविद्यालय,
केदारनाथ मल्होत्रा वाणिज्य आणि ई.एस. अंड्राडिस विज्ञान महाविद्यालय, वसई रोड पश्चिम, जि. पालघर.

पारंपरिक लोकजीवनातील लोकवाङ्मयाची परंपरा स्त्रियांनी मोठ्या प्रमाणात जोपासली आहे. लोकवाङ्मयातील अर्ध्यापेक्षा जास्त भाग जात्यावरील ओवीगीतांनी व्यापला आहे. स्त्रीमनातील सुख-दुःखे, त्यांच्या मनातील भावभावना यांचे चित्रण जात्यावरील ओव्यांमध्ये केलेले आढळून येते. पुरुषप्रधान समाजव्यवस्थेत जीवन जगत असताना सहन करावे लागणारे अन्याय-अत्याचार, त्यातून त्यांच्या मनात पेटलेली विद्रोहाची मशाल अनेक ओव्यांमधून प्रज्वलित झालेली दिसते. तत्कालीन सामाजिक, धार्मिक व सांस्कृतिक जीवनाचे प्रतिबिंब या ओव्यांमध्ये पाहायला मिळते. जात्यावरील ओवीगीतांमध्ये पारंपरिक स्त्रीने आपला संपूर्ण आत्मा ओतला आहे. ओवी ही पारंपरिक स्त्रीची मैत्रीण किंवा सखी आहे. मुलीचे लग्न होऊन ती सासरी जायची. त्या ठिकाणी तिला सासुरवास सहन करावा लागायचा. अशावेळी ओवी त्या स्त्रीला आईसारखी वाटायची. भल्या पहाटे जात्यावर दळण दळत असताना ओवीच्या माध्यमातून ती आपले मन हलके करायची. अशा या जात्यावरील ओवीगीतांमधून अनेक वेळा तिने आपल्या मनातील विद्रोह व्यक्त केला आहे. प्रस्तुत शोधनिबंधामध्ये जात्यावरील ओवीगीतांचा स्त्रीवादी दृष्टिकोनातून अभ्यास केला आहे. ओवीगीतांच्या माध्यमातून स्त्रीवर 'बाईपणा' कसा लादला गेला याचा शोध या निबंधात घेतला आहे.

'बाईपणा' लादण्याची प्रक्रिया आणि ओवीगीते

स्त्री ही माणूस आहे आणि तिला माणसासारखी वागणूक मिळाली पाहिजे, हा स्त्रीवादी विचारसरणीच्या मांडणीचा पायाभूत आधार आहे. स्त्रीचा जन्म होत असताना 'माणूस' म्हणून होतो परंतु तिच्या लिंगामुळे तिच्यावर 'बाईपणा' लादला जातो. फ्रेंच लेखिका- दी- बोव्हा आपल्या 'दी सेकंड सेक्स' या पुस्तकात म्हणतात की, 'A women is Not born but she is made a woman.' म्हणजे स्त्री ही जन्मतः 'स्त्री' नसते तर समाजव्यवस्थाच तिला एक भूमिका प्रदान करत असते. ही भूमिका 'न्यूनत्वाची' असते. तिचा जन्म झाल्यानंतर 'तू बाई आहेस' हे वाक्य तिला सतत ऐकवले जाते. तिने बाईसारखेच दिसावे. तिचे कपडे, समाजामध्ये वावरण्याची तिची पद्धत बाईसारखीच असावी, तिने मुलांसोबत खेळू नये. अशा पद्धतीची कृत्रिम बंधने तिच्यावर लादली जातात. पुरुष हा समाजाचा केंद्रबिंदू असतो तर स्त्रीचे स्थान परिघावरचे असते. माणूस म्हणून तिला कोणतेही अधिकार नसतात. तिची स्वतंत्र अशी ओळख नसते. ती कुणाची तरी आई,बायको, बहिण आजी किंवा इतर भूमिकांमधून समाजापुढे येते. तिच्यावर बाईपणाचा संस्कार करण्यासाठी विविध युक्त्यांचा वापर केलेला दिसतो. आपण स्त्री आहोत, आपल्या जन्माला मर्यादा आहेत, पुरुष श्रेष्ठ असतो, त्याला समाजात मानाचे स्थान असते, तो जसा सांगेल तसे आपण राहिले पाहिजे.

TRUE COPY
PRINCIPAL
College of Science, Vasai Road, Maharashtra - 401 202

ISSN: 2394 5303 | Impact Factor 8.012(IIJIF) | Printing Area® Peer-Reviewed International Journal | June 2022 Issue-90, Vol-01 | 0106

कथानक, संवाद, घटना, प्रसंगामुळे ही कादंबरी वाचकाला खिळवून ठेवते. या कादंबरीतील भाषा काव्यात्मक, म्हणी, वाक्प्रचारामुळे सर्वसंपन्न वाटते. ग्रामीण वास्तवाला मांडण्याचे सामर्थ्य कादंबरी लेखकाच्या भाषेत आहे. कादंबरी वाचताना तेथील पात्रे जिवंत वाटतात. पुंजा आणि गिरजा या व्यक्तिरेखा लेखकाने मोठ्या ताकदीने कादंबरीत मांडल्या आहेत. यामुळेच ही कादंबरी यशस्वी ठरते.

निष्कर्ष

ग्रामीण भागातील शेतकरी आणि रहिवाशांना अत्यंत निकडीने जाणवणारी समस्या म्हणजे पाणी. या समस्येचे चित्रण पखाल या कादंबरीत कलात्मक पातळीवर चित्रित झाली आहे.

संदर्भ टिपा

१. काळे रावसाहेब मुलाखत, लिहायचं ते मोजकंच पण सशक्त : बाबाराव मुसळे IIT HAMBHUT BABARAO MUSADE-COM

२. मुसळे बाबाराव पखाल मेहता प्ब्लिशिंग हाऊस, पुणे, १९९५, पृ. १४६

□□□

27

ओवीगीतांतून व्यक्त होणारा स्त्रीचा शरीरनिष्ठ अनुभव

प्रा. डॉ. शत्रुघ्न फड
मराठी विभाग प्रमुख आणि सहयोगी प्राध्यापक,
अण्णासाहेब वर्तक मानव्य महाविद्यालय, केदारनाथ मल्होत्रा वाणिज्य आणि ई.एस. अंड्राडिस विज्ञान महाविद्यालय, जि:पालघर

****

जात्यावरील ओवीगीते म्हणजे पारंपरिक स्त्री जीवनाचा आरसा आहे. ओगीतांतून स्त्रीजीवनाच्या विविध पैलूंचे दर्शन घडते. या ओवीगीतांमधून तिने तिच्या आयुष्यातील विविध जीवनानुभव, व्यक्त केले आहेत. स्त्रीचे, तिचे म्हणून खास अनुभव असतात. ते अनुभव फक्त तिलाच येतात. स्त्रीचे शरीरनिष्ठ अनुभव हे फक्त तिचेच आहेत. उदा. मासिक पाळी, गर्भधारणा इ. त्या अनुभवांना स्त्रीचे शरीरनिष्ठ अनुभव असे म्हणतात. स्त्री आणि पुरुष या दोघांच्या शरीराची रचना निसर्गत: भिन्न असते. या भिन्नतेतूनच स्त्रीच्या शरीराची रचना वैशिष्ट्यपूर्ण झाली आहे. बाळाला जन्म देण्याची क्षमता तिच्यात आहे. तिच्या शारीरिक रचनेचा परिणाम तिच्या भाषेवरही झाला आहे. पुरुषापेक्षा वेगळे असे अनुभव तिला येत असतात. ते अनुभव फक्त तिचेच असतात. या अनुभवांना ऐलन शोवॉल्टर वाईल्ड झोन असे म्हणतात.

स्त्रीवादी समीक्षेची तात्विक बैठक विकसित करण्याचा पहिला प्रयत्न ऐलन शोवॉल्टर यांनी केला. त्या म्हणतात स्त्री व पुरुष यांच्यातील फरकामुळे त्यांच्या वाङ्मयीन कलाकृती भाषिक आविष्कार यांच्यात फरक असतो. स्त्रियांनी निर्माण केलेल्या साहित्यकृतीची भाषा व पुरुषांनी निर्माण केलेल्या साहित्यकृतीची भाषा ही वेगळ्या स्वरूपाची असते. स्त्रीची सृष्टी फक्त तिचीच असते. ती व्यक्त करत

TRUE COPY
PRINCIPAL
K. M. COLLEGE OF ... VASAI ROAD, Dist. Palghar

Sameeksha- shodh |Volume IV|2020-21 ISSN No. 2348-2362

Social Media the Voice of Democratic Society: A Critical Survey

M. B. Karajgi, Asso. Professor & HOD of English,Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College, Latur.

Vijayanand P. Bansode, Assistant Professor in English Aanasheb Vartak College of Arts, Vasai West, 401202

Abstract

In a democratic society, media plays a very important role in the constructive development of society. It is one of the pillars of democracy which strengthens the power of the common people. Especially social media is the free voice of people, which increases the active participation of people in the political process of the country. Media plays the role of checks and balances for ensuring transparency and stability in the system.

The research paper investigates further that in the post-truth world, lies are being spread in form of truth, therefore, society has been facing unprecedented threats from radical politics. Free voice has been neglected and on contrary, their dissents have been muzzled by ruling politicians with the help of all means of communication. Severe mechanisms adopted respective power-hungry governments to suppress the true voice of people. When traditional media becomes the embedded media and puppet of in hands of might politicians, at that time social media becomes the voice of the people.

Social activists have been incarcerated under seditious charges, their activities have been restricted and kept in the prison without any legal try. This is the trend of the world to suppress rebellious voices, the system tries to fix them into their control. In that scenario, social media can be the voice of the democratic world and keep the system liable to people of the society and it becomes a watchdog for the protection of national property.

The present research paper highlights how the mighty regimes try to make safety valves for keeping their regime unchallenged. And it will explain, in the past and present the dictatorial powers suppress the voice of people with the help of various mechanisms. And it will argue further, that in the modern democratic set-up, social media becomes the true voice of people. Civil society should make full-blown attempt to overthrow any untoward move by government to restrain the freedom of expression.

Key Words: (Social Media, dissent voice, free voice, participatory democracy)

Introduction

In modern society, media plays a crucial role to keep the system on track and it ensures the free voice of the people irrespective of any form of discrimination. For the healthy and comprehensive development of society independent media is needed. Media plays the role of checks and balances for the system and it ensures transparency and stability. In the democratic setup media is an inseparable aspect of society, therefore, it is to be considered one of the pillars of democracy. The media is respected as a watchdog as a guardian of public interest. And it bridges the gap between governors and governed. Through social media, people get a free voice to expose their potentials. It could enhance the people's participation in the democratic setup to select proper representatives. Voter's turnout can be increased for democratic participation.

TRUE COPY

Power of Knowledge Peer Review Journal, Octomber Special Issue-III 2021 ISSN 2320-4494 Impact factor 3.7286

गोविंद पुरुषोत्तम देशपांडे यांचे 'सत्यशोधक' हे नाटक : एक सामाजिक - राजकीय दस्तऐवज

प्रा.शैलेश औटी

सहाय्यक प्राध्यापक, मराठी विभाग

अण्णासाहेब वर्तक महाविद्यालय, वसईरोड जि.पालघर

महात्मा फुले (इ.स. १८२७ ते इ.स. १८९०) हे आधुनिक महाराष्ट्राच्या इतिहासातील एक विद्रोही व्यक्तिमत्व आहे. त्यांच्या क्रांतीकारक विचारांचा आणि कार्याचा आधुनिक महाराष्ट्राच्या जडणघडणीत महत्त्वाचा वाटा आहे. एकोणिसाव्या शतकात महाराष्ट्र आमूलाग्र बदलत होता. राजकीय, सामाजिक आणि आर्थिक व्यवस्थांमध्ये परिवर्तन होत होते. भारतीय समाजाच्या लौकिक जीवनात झालेल्या उलथापालथीचा हा काळ आहे.राजकीय स्थिती बदलली होती. ब्रिटिश सत्ता प्रस्थापित होत होती. समाजजीवनात आणि लोकांच्या मानसिकतेत जरी बदल अत्यंत धीम्या गतीने होत असले तरी या कालखंडात महाराष्ट्राची वाटचाल ठळकपणे मध्ययुगाकडून आधुनिक कालखंडाकडे होत होती असे निश्चितपणे म्हणता येते. स्वातंत्र्य, समता, बंधुता आणि न्याय या मूल्यांचा पुरस्कार करणारे आणि आपल्या व्यक्तिगत जीवनात त्यांचा अंगीकार करणारे फुले हे महाराष्ट्राच्या आधुनिकतेला दिशा देणारे एक एक द्रष्टे विचारवंत होते. फुले यांचा जीवनकाळ हा महाराष्ट्राच्या दृष्टीने प्रबोधनाचा कालखंड होय. महाराष्ट्राच्या या प्रबोधनाच्या काळात क्रांतिकारी विचार मांडणारा त्याचप्रमाणे सामाजिक क्रांतीला चालना देणाऱ्या चळवळी उभारणारा कर्ता समाजसुधारक आणि विद्रोही विचारवंत म्हणून जोतिबांची महाराष्ट्राला ओळख आहे.

'सत्यशोधक' हे जोतिराव गोविंदराव फुले यांच्या जीवनकार्यावर आधारित असे नाटक आहे. जोतिबा फुले यांच्या जीवनातील काही निवडक प्रसंगांच्या आधारे साकार होणारे नाटक या अर्थाने 'सत्यशोधक' हे गोविंद पुरुषोत्तम देशपांडे लिखित एक चरित्रात्मक नाटक आहे. मुखपृष्ठावर नाटकाच्या उपशीर्षकात उल्लेख केल्याप्रमाणे 'म.जोतिबा फुले यांच्या विचारांचा वेध घेणे' हा या नाटकाचा उद्देश आहे. जोतिबा फुले यांनी स्थापन केलेल्या सत्यशोधक समाजाच्या मुळाशी असणाऱ्या वैचारिक भूमिकेचा आणि या सत्यशोधक चळवळीतून उभ्या राहिलेल्या कार्याचा संदर्भ या नाटकाला आहे. जोतिबांनी आपले संपूर्ण जीवनच समाजकार्याला वाहून घेतले होते. अशा जोतिबांच्या चरित्रावर आधारित नाटक हे एका अर्थाने त्या काळातील महाराष्ट्राच्या बदलत्या रूपाचेसुद्धा दर्शन घडवणारे नाटक आहे. म्हणूनच प्रथमदर्शनी एका व्यक्तीच्या चरित्रावर आधारित हे नाटक असले तरी ते व्यापक अर्थाने सामाजिक आशय असणारे नाटक आहे.

सामान्य परिस्थितीत आणि शूद्र जातीत जन्मलेली एक व्यक्ती विद्याभ्यास, चिंतन, समाजसेवेची तळमळ, मानवतेविषयीची आस्था आणि निर्मळ वृत्ती यामुळे कशी मोठे कार्य करू शकते यावर या नाटकांमध्ये प्रामुख्याने भर दिला गेला आहे. फुले यांचे चरित्र म्हणजे एका क्रांतिकारी प्रक्रियेची सुरुवात किंवा परिवर्तनाचा आरंभबिंदू याच दृष्टीने या नाटकातून आला आहे. जोतिबा फुले म्हणजे तेजोवलयांकित किंवा अलौकिक व्यक्तिमत्त्व अशा रीतीने न दाखविता सत्यशोधाच्या पथावरील प्रामाणिक निष्ठावान पथिक म्हणून फुले यांचे व्यक्तिमत्व या नाटकातून दाखवले आहे. त्या दृष्टीने 'महात्मा' यासारखे प्रचलित संबोधन अथवा विशेषण या नाटकाच्या शीर्षकात येत नाही. या

TRUE COPY
PRINCIPAL
VIDYAVARDHINI'S
A. V. College of Arts, K. M.
College of Commerce E. S. A
College of Science, Vasai Road,
Dist. Palghar, Maharashtra - 401 202.

68

KNOWLEDGE RESONANCE

ISSN : 2231-1629
A HALF YEARLY PEER REVIEWED REASERCH JOURNAL
(Evaluated in the SJIF Journal Masters List Evaluating Process with Impact Factor of 8.072 for Year 2021)

A Half Yearly National Peer-Reviewed & Indexing with SJIF Impact Factor Research Journal

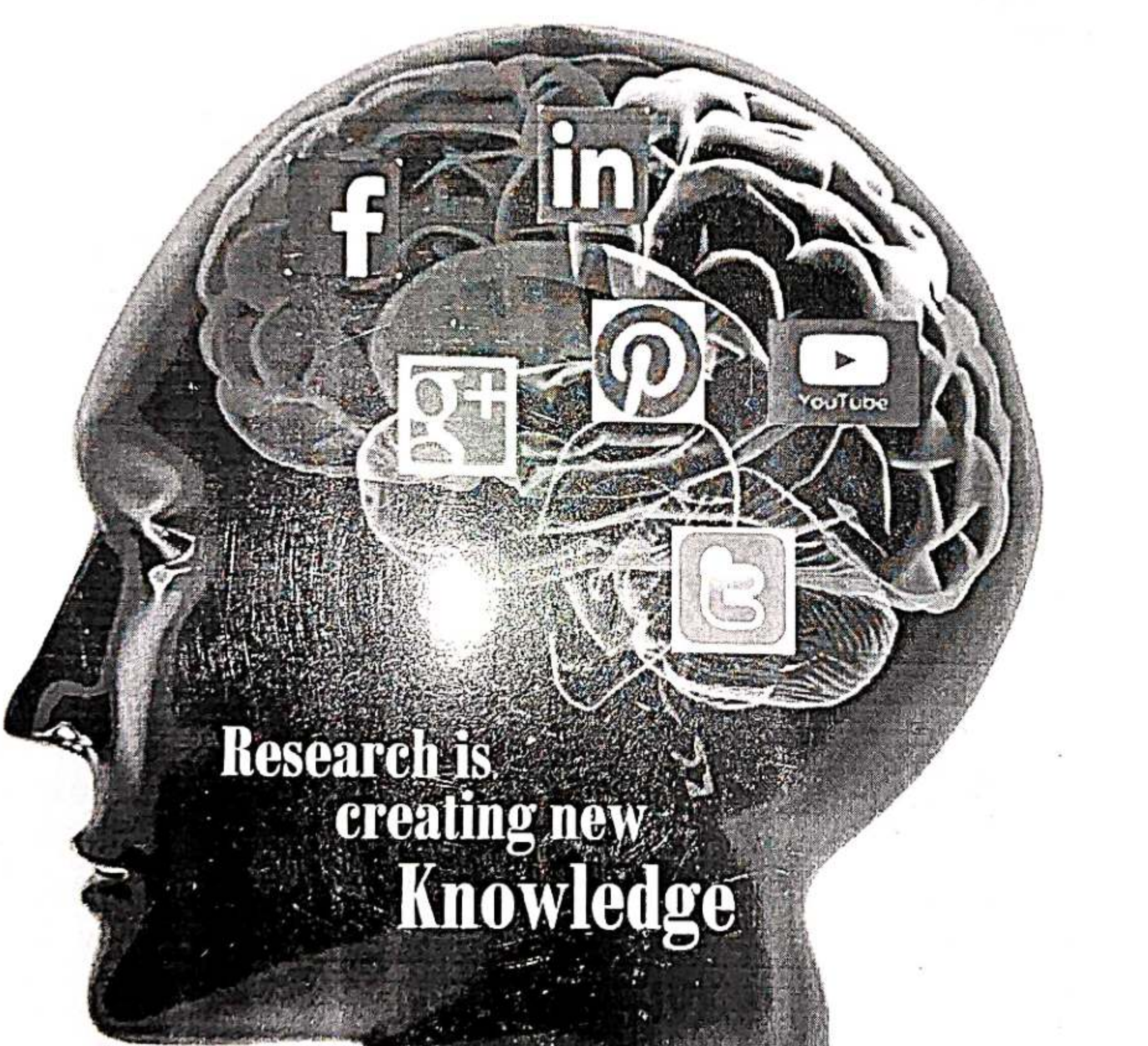

Vol 10 No.2 July-Dec. 2021

TRUE COPY

Research Journal Publication Committee
Dr. M. K. Umathe College, Nagpur

ISSN 2231-1629
Knowledge Resonance

IMPACT FACTOR 8.072
July - December 2021 - Vol. 10 No. 2

व्यंकटेश माडगूळकर यांची 'सत्तान्तर': एक पुनरावलोकन

प्रा. शैलेश औटी
सहाय्यक प्राध्यापक मराठी विभाग
अण्णासाहेब वर्तक महाविद्यालय, वसईरोड, जि. पालघर

सत्तान्तर ही व्यंकटेश माडगूळकर यांच्या कादंबऱ्यांपैकी सर्वात शेवटी (जुलै १९८२) प्रसिद्ध झालेली कादंबरी. १९८३ या वर्षासाठी साहित्य अकादेमीचा पुरस्कारही या कादंबरीला प्राप्त झाला आहे. अवघ्या सत्याहत्तर पृष्ठांचा भाषिक अवकाश व्यापणारी आठ प्रकरणांची, केवळ वानरपात्रांच्या माध्यमातून आकाराला आलेली ही एक लघुकादंबरिका आहे. माडगूळकरांच्या अन्य कथनात्म साहित्यकृतींप्रमाणेच या कादंबरीतही त्यांची सुप्रसिद्ध चित्रदर्शी शैली जाणवते. या कादंबरीचे कथानक जंगलातील वानरांच्या टोळ्या आणि त्यांच्यातील सत्तासंघर्षाशी संबंधित घटनाक्रमाने आकाराला आले आहे. कादंबरीतून सांगितली जाणारी गोष्ट ही सर्वसाधारणपणे मानवी वर्तनाभोवती रचलेली असते. एखाद्या कथनात्म साहित्यकृतीमध्ये मनुष्यपात्रे नसली तरी मानवेतर जीवसृष्टीतील पात्रांच्या माध्यमातून कादंबरीदेखिल निश्चितपणे मानवी वृत्तिप्रवृत्तींबद्दलच बोलत असते. दैनंदिन मानवी भाषेत म्हणी वाक्प्रचारादि वाक्संप्रदायांच्या माध्यमातून एखाद्या मनुष्याचा प्राणीरूपाने उल्लेख करत मानवी कृतीउक्तींना, त्याच्या स्वभाववैशिष्ट्यांना प्राणीजगताशी जोडत रूपकात्मकता साधली जात असतेच. साहित्यव्यवहार हा एकूणच रूपकात्मकतेकडे रोखलेला असल्याने विविध साहित्यकृतींमध्येही पशूपक्ष्यांचे असे प्रत्यक्षाप्रत्यक्ष अस्तित्त्व विपुल प्रमाणात आढळून येते. मानवेतर जीवांचे साहित्यकृतींमध्ये नुसते अस्तित्व अथवा वावर असणे, काल्पनिक प्राण्यांना आवाहन करून त्यांच्याशी संवाद साधणे, पशूपक्ष्यांनी मानवी वाणीने बोलणे, माणसांच्या कृतींना समांतर असे पशूपक्ष्यांच्या कृतींचे चित्रण करणे अथवा केवळ प्राणीसृष्टीतील परस्परव्यवहारांचे दर्शन साहित्यकृतीमधून घडवणे अशा नानाविध परींनी आणि विविध पातळ्यांवर प्राणीसृष्टी साहित्यात अवतरते. बहुधा मानवी कृतींवर वेगळ्या कोनातून प्रकाश टाकण्यासाठी, त्यामधील हास्यास्पदता, विसंगती, विरोधाभास उघड करत त्यावर प्रत्यक्षाप्रत्यक्ष भाष्य करण्याच्या दृष्टीने उपयुक्त सामग्रीच्या स्वरुपात प्राणीपात्रांचे क्रियाकलाप कथानकात प्रविष्ट होताना दिसतात. विविध संस्कृतींमधील पारंपरिक लोकगीते, लोककथा, नीतिकथा, तात्पर्यकथा (उदा. इसापनीति, हितोपदेश, पंचतंत्र यामधील कथा, पारंपरिक व्रतकथा, तसेच कहाण्या) [illegible] त्याचप्रमाणे आधुनिक काळातील काही कथा, कविता तसेच कादंबऱ्या यामध्ये अशा प्रकारची विपुल उदाहरणे आढळतात. जॉर्ज ऑरवेल यांची संपूर्णपणे प्राणीपात्रांनी आकाराला ॲनिमल फार्म ही कादंबरी, प्रवीण दशरथ बांदेकर यांची इंडियन ॲनिमल फार्म ही कादंबरी, अरुण कोलटकर यांचे प्रामुख्याने वानरपात्रांभोवती गुंफलेले द्रोण हे आधुनिक आख्यानकाव्य, जी.ए. कुलकर्णी यांच्या कथा किंवा भालचंद्र नेमाडे यांच्या कादंबऱ्यांमधील विविध प्राण्यांचे सूचक उल्लेख इ. उपरोल्लेखित साहित्यकृतींची यासंदर्भात आठवण होण्याचे कारण म्हणजे वर उल्लेख केलेल्या साहित्यकृतींप्रमाणेच सत्तान्तर ही कादंबरीही प्राणीपात्रांनी आकाराला आलेली आहे. या कादंबरीत एकही मनुष्यपात्र नाही. तरीही ती मानवी जगाकडे निर्देश करत राहाते.

येथे सत्तान्तर या कादंबरीचे पुनरावलोकन करताना काही प्रश्नांना समोर ठेवले आहे. प्राणीसृष्टीतील पात्रांच्या सहाय्याने उलगडणारे कादंबरीतील विश्व काहीएक सशक्त रूपक उभे करू शकते का? जर वानरांच्या टोळ्यांच्या निमित्ताने ही कादंबरी मानवी जगाकडे निर्देश करत असेल तर मानवी जगाचे कोणते मूर्त संदर्भ या कादंबरीशी संलग्न होऊ शकतात? जीवनविषयक कोणत्या मूल्यांकडे या कादंबरीचा प्रत्यक्षाप्रत्यक्षपणे रोख आहे? वानरांच्या जगातील सत्तान्तराच्या मिषाने ही कादंबरी मानवी जगातल्या सत्तेच्या कोणत्या संरचनांकडे निर्देश करू पाहाते आहे? कादंबरीचे पुनरावलोकन करताना या कादंबरीच्या कथानकाचा थोडक्यात आढावा घेऊन निवेदनाची आणि पात्रचित्रणाची तसेच आनुषंगिक स्वरुपात काही भाषिक वैशिष्ट्यांचीही चर्चा केली आहे. कादंबरीच्या विश्लेषणामधून लेखकीय दृष्टीसंबंधी काही निरीक्षणे मांडण्याचा प्रयत्न येथे केला आहे. याशिवाय उपरोक्त प्रश्नांच्या प्रकाशात या कादंबरीच्या काही संरचनावैशिष्ट्यांची चर्चा करत काही दडलेले अन्वयार्थ पृष्ठभागावर आणण्याचा प्रयत्नही प्रस्तुत लेखात केला आहे.

आशयसूत्रे :

या कादंबरीतून थेट प्रकट होणारी काही आशयसूत्रे पुढीलप्रमाणे सांगता येतील.

१. जीवनाचे म्हणजे जननमरणाचे चक्र अव्याहत सुरू असते या चक्रात सहजप्रेरणांनुसार संघर्ष करून समूहातील कोणीतरी सत्ताधीश होतो.

२. या संघर्षात यळी तो कानपिळी याच गोष्टीचा प्रत्यय

३. बीजक्षेत्रन्याय – ज्याचे बीज त्याचेच क्षेत्रातील उत्पादनावर स्वामीत्त्व

TRUE COPY
PRINCIPAL
College of Arts, K. M. College of Commerce & E. G. College of Science, Vasai Road.